

ŘEZNÍCI A UZENÁŘI V BRNĚ

Naděžda Urbánková
Marie Gilbertová
Radek Slabotínský
Petra Mertová

ŘEZNÍCI A UZENÁŘI V BRNĚ

Naděžda Urbánková
Marie Gilbertová
Radek Slabotínský
Petra Mertová

ŘEZNÍCI A UZENÁŘI V BRNĚ

Odborná kniha vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Technické muzeum v Brně poskytované Ministerstvem kultury ČR.

Editorka: PhDr. Naděžda Urbánková

Autorský kolektiv: PhDr. Naděžda Urbánková, Mgr. Marie Gilbertová, PhDr. Petra Mertová, PhD., Mgr. Radek Slabotínský, PhD.

Recenzoval: Mgr. Vladimír Březina, PhD.

Vydalo: Technické muzeum v Brně, Purkyňova 105, Brno, www.tnbrno.cz

Objednávky: <https://www.tnbrno.cz/obchod/> nebo zasílejte na adresu vydavatele: knihovna@tnbrno.cz

Redakční příprava: Mgr. Pavla Stöhrová, Mgr. Sandra Strapková

DTP příprava: Vydavatelství Audy

Překlady: EKO Překlady s.r.o.

Tisk: POINT, a.s.

Obrazové přílohy: není-li uvedeno jinak, archiv TMB

Reprodukování snímků a materiálů uveřejněných v této publikaci je možné pouze se souhlasem vydavatele a jejich vlastníků, autorů a správců.

DOI:10.61574/2023.7685.0408

© Technické muzeum v Brně, 2023

ISBN 978-80-7685-040-8 (pdf)

ISBN 978-80-7685-042-2 (print)

OBSAH

Úvod	7
<i>Naděžda Urbánková</i>	
Stručná historie řeznického řemesla v českých zemích do roku 1950 s přihlédnutím k situaci ve městě Brně	9
<i>Marie Gilbertová</i>	
Adolf Jebavý, k historii a archivním pramenům k jedné z nejvýznamnějších uzenářských firem v Brně 20. století	35
<i>Radek Slabotínský</i>	
„Heslem moderního řezníka a uzenáře je čistota.“ K historii firmy Ladislav Horníček, továrna na uzeniny a masové konzervy, Brno	47
<i>Petra Mertová</i>	
Dokumentace řeznického řemesla ve fondu Technického muzea v Brně	73
Závěr	91
Resumé	91
Použité informační zdroje	92
Summary	96

ÚVOD

Publikace *Řezníci a uzenáři v Brně* vznikla s cílem upozornit odbornou i laickou veřejnost na existenci menší, ale zajímavé podsbírký Technického muzea v Brně, věnované řeznickému řemeslu. Ačkoliv byla tato kolekce založena již v roce 1970, rozrůstala se doposud převážně nahodilými přírůstky. Přesto k dnešnímu datu obsahuje více než sto inventárních čísel a rozhodně má značný potenciál k rozvoji. Proto jsme se rozhodli přiblížit obsah této sbírky a ukotvit ho do historie řeznictví, a to zejména řeznictví ve městě Brně.

Úvodní stať proto přináší stručný chronologicky řazený výčet více či méně známých historických událostí, které měly vliv na vývoj řeznického řemesla v daném historickém období od 8. do 20. století. Každá kapitola obsahuje tři části – připomenutí politických a ekonomických podmínek pro rozvoj řemesel v naší zemi, dopad těchto podmínek speciálně na řeznické řemeslo a situaci řezníků ve městě Brně. Největší prostor byl věnován 19. a 20. století, ve kterých se formovala soustava právních norem pro oblast živnostenského podnikání, z velké většiny platná i v novém československém státě.

Vzhledem k časovému rozpětí přes třináct století jsme využili především několika prací vydaných tiskem, z nichž nejpřínosnější byla, i přes jistou chaotičnost, kniha Ladislava Steinhausera *700 let se lvem ve znaku*. Zajímavá fakta a souvislosti z dějin brněnského řeznictví poskytla také bakalářská práce Hany Steinhauserové *Z historie řezníků a uzenářů v Brně* z roku 2012 a příspěvky Ireny Loskotové a Hany Jordánkové v osvědčené *Internetové encyklopedii Brna*. Využití archivních pramenů z Archivu města Brna, zejména fondů E 36 Cech řezníků 1672-1859 (1897), F 14 Společenstvo řezníků a uzenářů

Brno 1885-1949 a F 35 Společenstvo obchodníků uzeninami a masem Brno 1919-1940, na podrobnější využití a zhodnocení ještě čeká.

Následující studie jsou věnovány dvěma úspěšným a známým brněnským řezníkům a uzenářům – Adolfu Jebavému a Ladislavu Horníčkově – a jejich rodinným firmám, působícím v první polovině 20. století.

Autorka studie o firmě Jebavý vycházela vedle již výše uvedené literatury zejména z rozsáhlého fondu H 367 Adolf Jebavý, továrna uzenin a masových konzerv v Moravském zemském archivu a z přínosné bakalářské práce Denisy Königové *Adolf Jebavý, továrna uzenin a masových konzerv v Brně* z roku 2019.

Pro studii o firmě Ladislav Horníček autor využil vedle archivních fondů Moravského zemského archivu H 369 Ladislav Horníček, továrna na uzeniny a masové konzervy, Brno 1929-1948 a fondu E 67 Sbírká matrik, také fondy Archivu města Brna, zejména fond F 14 Společenstvo řezníků a uzenářů Brno 1885-1949, a zajímavé zdroje z Archivu České národní banky.

V pořadí poslední studie je věnována kolekci řeznických nástrojů, strojů a pomůcek v Technickém muzeu v Brně. Autorka se se znalostí věci detailně věnuje původu a způsobu použití jednotlivých položek sbírky, které dnes již není širší veřejnosti příliš známé. Nejstarší sbírkové předměty v této kolekci pocházejí z druhé poloviny 19. století, nejmladší z poloviny století dvacátého. Předkládaný text je prvním pokusem o hodnocení dosud nezveřejněné sbírky. Pokud by publikace *Řezníci a uzenáři v Brně* vzbudila větší zájem veřejnosti o řeznické řemeslo a jeho historii, případně přinesla další přírůstky do sbírky Technického muzea v Brně 02.03 Řemesla-řeznictví, splnila by účel.

STRUČNÁ HISTORIE ŘEZNICKÉHO ŘEMESLA V ČESKÝCH ZEMÍCH DO ROKU 1950 S PŘIHLÉDNUTÍM K SITUACI VE MĚSTĚ BRNĚ

Naděžda Urbánková

Maso je součástí lidského jídelníčku téměř od nepaměti a jedinec schopný ulovit zvíře a opatřit tak potravu byl ve svém společenství váženým členem. S rozvojem duchovního života považovali lidé za nutné předcházet si své bohy obětováním toho nejlepšího, co měli – v neposlední řadě vybraného zvířete ze svého stáda. V souvislosti s náboženskými představami docházelo k těmto obětem na specifickém místě, obětišti, a specifickým způsobem. Dalo by se tedy říci, že pohanští kněží, kteří tyto rituály prováděli, byli mimo jiné prvními profesionálními řezníky.

K úplnému oddělení řemesel od zemědělství docházelo v civilizacích městského typu na Blízkém východě již od 5. tisíciletí př. n. l. Během rozkvětu evropské městské civilizace v období starověku došlo v Římské říši dokonce k prvnímu sdružování řemeslníků stejného oboru do tzv. kolegií.

I. Období středověku (8.–15. století)

V období raného středověku prošly Evropa a s ní i naše země výraznými změnami. Západořímská městská civilizace zanikla a začala se formovat převážně zemědělská, křesťanská společnost. Specializovaní řemeslníci se udrželi pouze u velkých panovnických nebo velmožských sídel.

Rozvoj samostatných řemesel nastal na našem území od 8. století v opevněných slovanských hradištích nejprve na Moravě, o něco později i v Čechách. Do 12. století sloužila řemeslná výroba především potřebám vládnoucího knížete, jeho družiny a posádek na hradištích, obchod se tedy realizoval jen omezeně.

S rozvojem hospodářství a růstem počtu obyvatel nastala od 12. století v Evropě opět doba zakládání a rozvoje měst jako středisek specializované řemeslné výroby a obchodu. Zpočátku šlo především o přeměnu hradišť v plnohodnotná města, později i o zakládání nových měst, především královských. Významnými centry výroby se staly i kláštery, zakládané od 10. století.

Vrcholným obdobím vzniku nových měst bylo v našich zemích 13. století, jejich právní postavení se ale lišilo podle toho, na čí půdě bylo město postaveno. Největší mírou práv oplývala města královská,¹ mezi která patřilo i Brno. Správu města vykonávali volení konšelé, kteří se po měsíci střídali ve funkci purkmistra, a vrchnost zastupoval rychtář. Do konce 13. století vzniklo v Čechách třicet dva královských měst, zatímco na Moravě a ve Slezsku osmnáct.² Rozvoj poddanských měst samotných nastal asi o sto let později a do počátku 15. století jich vzniklo téměř tři sta. Středověká města byla z dnešního pohledu rozlohou i počtem obyvatel malá, většinou v nich žilo pouze několik tisíc lidí.

1 HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha: Panorama, 1992, s. 50. Václav II. vydal 24. května 1285 obecné privilegium pro města, které jim zajišťovalo jistá práva a ochranu před šlechtou v hospodářské i mocenské oblasti, a dokonce povolovalo uzavírání městských obranných spolků.

2 Tamtéž.

Než se stabilizovaly tržní vztahy mezi městy a jejich zemědělským zázemím, byli měšťané nuceni se přičinit o zásobování potravinami i svépomocí, proto si chovali drůbež i jatečná zvířata ve dvorech svých domů nebo na předměstích. Vzhledem k počtu obyvatel se ve městech uživilo poměrně mnoho řezníků a jejich řemeslo patřilo mezi výnosná.

Řemeslníci stejného zaměření se začali dobrovolně sdružovat do náboženských a sociálně podpůrných bratrstev, která si mezi světci vybrala patrona a zvolila kapli pro společnou bohoslužbu. Řeznická bratrstva byla doložena poprvé v Praze k roku 1308, přičemž poměrně známý je příběh z konce roku 1310, ve kterém pražští řezníci pomohli Janu Lucemburskému vstoupit do města držení vojsky Jindřicha Korutanského, za což od něj dostali do znaku bílého jednoocasého lva ve skoku na červeném poli.³

V průběhu 13., a zejména 14. století se z bratrstev vyvinula hospodářská sdružení mistrů daného řemesla – cechy, v nichž bylo členství povinné. Za to se cechy snažily chránit své členy před nežádoucí konkurencí prosazením monopolu na výrobu i prodej na místním trhu, a to získáním milového práva a regulací týdenních trhů. Svobodným trhem tak pro všechny zůstaly pouze výroční jarmarky. Konkurenci uvnitř cechu eliminovala pravidla určující mistrům cenu surovin i cenu a množství prodávaných výrobků. Postupně začaly cechovní předpisy určovat i vnitřní život cechů – počet mistrů, tovaryšů i učňů daného řemesla ve městě, podmínky tovaryšských a mistrovských zkoušek, způsob chování příslušníků cechu a reprezentaci cechu navenek. Cechy ale zachovaly i společenskou a sociální funkci původních bratrstev – podporovaly nemocné členy, vypravovaly jim pohřby, staraly se o vdovy a sirotky mistrů.

Plnoprávními členy cechu mohli být pouze mistři, nikoliv tovaryši nebo učni. V čele cechovní hierarchie stál většinou na rok volený cechmistr, který spravoval cechovní pokladnici a předsedal valným hromadám cechu, a k ruce mu byli tzv. starší, kteří měli kontrolní pravomoc. Závazná pravidla, kterými se život cechu řídil,

byla zanesena a kodifikována v tzv. cechovních pořádcích (statutech, artikulích), které obvykle potvrzovala vrchnost nebo městská rada, v královských městech tak činil královský rychtář nebo sám panovník. Prakticky se tak postupně vyvinula jakási paralelní městská samospráva pro oblast řemeslných živností.

Vrcholným orgánem cechu se postupně stalo cechovní shromáždění mistrů, jehož konečné rozhodnutí bylo výsledkem demokratického hlasování, ačkoliv zásadní záležitosti musela posvětit vrchnost nebo městská rada. Cechovní shromáždění samotné se scházelo většinou v cechovním šenku, kam měli přístup jen příslušníci daného řemesla.

Řemeslníci tvořili ve 13. století většinu městského obyvatelstva, ale jejich vliv na řízení města tomu zpočátku neodpovídal. Od poloviny 14. století začali řemeslníci pronikat do městských rad, tvořených do té doby patriciátem většinou německého původu. Nejprve cechy získaly část městské soudní pravomoci, a to právo rozhodovat o přestupcích v rámci cechů. Cechovní soudy se konaly na závěr valných hromad a výtěžek z udělených pokut se pak dělil mezi městskou a cechovní pokladnu.

Přestože cechy byly ve 13. a 14. století progresivním prvkem v rozvoji řemesel a obchodu, byla období, kdy je panovníci omezovali či dokonce zakazovali, jako například Václav II. roku 1293 nebo Karel IV. v roce 1352.⁴ Panovníky většinou k takovému postoji vedlo přílišné zasahování cechů do chodu města.

Zvětšující se zastoupení českých řemeslníků v městských radách urychlily husitské války, po kterých nastal velký rozmach městské řemeslné výroby. V tomto období vzniklo také nejvíce cechovních organizací a byl dotvořen a potvrzen řemeslnický ráz měst. Období rozkvětu řemeslné produkce ve městech trvalo asi padesát let, během kterých královská města získala značný politický vliv a vynutila si podíl na zemské vládě jako tzv. třetí stav. Správu měst poté ovládli řemeslníci na úkor patricijů a šlechty.

Šlechta mezitím začala organizovat podnikání na svých panstvích, zakládala vrchnostenské velkostatky

3 Tento znak byl vylepšen králem Zikmundem Lucemburským roku 1437 na dvouocasého českého lva s korunou na hlavě a stříbrnou řeznicou sekerou v předních tlapách.

4 Za panování Karla IV. se cechy bránily přijímání nově příchozích řemeslníků do měst vylidněných předchozí morovou epidemií.

a vytvářela konkurenci královským městům, což vedlo k tomu, že na přelomu 15. a 16. století začal zápas o postavení na domácím trhu mezi městy a šlechtou.

Výše popsany vývoj zahrnoval samozřejmě také řeznické řemeslo. Na vesnici si každý hospodář porážel svůj dobytek sám a kvůli neznalosti dlouhodobě vyhovujících konzervačních postupů se o přebytek masa recipročně dělil se sousedy. Řeznictví jako plnohodnotné řemeslo se formovalo teprve v 10. až 12. století, kdy se porážení zvířat postupně měnilo na stálé zaměstnání, avšak existence řemeslného řezníka je pro naše země doložena v písemných pramenech až ve 13. století. Řeznictví patřilo k dobře prosperujícím oborům, ve kterých panovala značná konkurence a a tu bylo nutné nějakým způsobem regulovat. Proto bylo řeznictví řemeslem, v němž vznikla cechovní organizace mezi prvními, a to již v první polovině 14. století.

Vzhledem k minimálním možnostem konzervace masa (sušení, solení a uzení) bylo třeba zajistit pro město plynulý přísun čerstvého masa, což bylo časem nad možností zemědělského okolí měst. Tohoto úkolu se ujaly řeznické cechy, jež udržovaly dostatečné množství živého dobytka, který jeho členové chovali ve svých domech nebo na venkově, případně ho nakupovali v zemědělském okolí města. Důležitým právem řeznických cechů se proto stala tzv. řeznická pastva, plocha zajištěná městem, na které se tento dobytek mohl pást.

Protože porážet větší zvíře v městské domácnosti přinášelo problémy s likvidací odpadu i zpracováním většího množství masa najednou, prosadil se ve městech zákaz porážet dobytek jinde než na místě k tomu určeném – v městském šlachtátu.⁵ Ten byl majetkem řeznického cechu a býval situován v blízkosti některé z městských bran, aby se dobytek na porážku nehnal přes město. Město stanovilo výši poplatku za porážku různých druhů zvířat sousedům a také podmínky provozu jatek. Většinou bylo nařízeno porážet dobytek

ráno, aby do oběda byla jatka uklizena a odpad vyvezen před hradby. Pořadí pro porážku zvířat určovali mistři cechu řeznického, kteří také posuzovali nezávadnost masa. Výtěžek z provozu jatek šel do cechovní pokladnice.

Provozování řeznického řemesla vyžadovalo i spolupráci s tzv. nečistým řemeslem – rasem (pohodným, antouškem), který likvidoval odpad z porážek i nemocná nebo uhynulá zvířata.⁶ Bylo totiž zakázáno prodávat maso z nemocných či zraněných zvířat, maso šelem a dravců, maso od rasů, katů nebo malomocných a maso nečisté. Maso uhřivé bylo možné prodávat jen odděleně,⁷ na místě označeném slaměným věncem.

Mistři si obvykle zřizovali dílnu v mázhausu svého domu, kde své výrobky také prodávali. Některá řemesla obtěžující okolí zápachem, hlukem či nebezpečím požáru však bývala vykázána mimo obydlené oblasti za hradby měst. K nim patřilo také řeznictví, proto bylo pro prodej masa ve městech vytvořeno speciální místo – masné krámy, postavené většinou na náměstí na pozemku vrchnosti, která je řezníkům pronajímala, později i prodávala. První masné krámy byly v podstatě dřevěné boudy z přední strany opatřené okenicí (víkem), která se vyklápěla směrem dolů a po zajištění vytvořila jednoduchý pult.

Ovládnutí městského trhu s masem bylo zásadní věcí. Řezničtí mistři vedli zápas o to, aby mohli nakupovat dobytek v okolních vesnicích bez překupníka a konkurenci jim vytvářeli i bohatí měšťané, kteří měli vlastní dobytek a poráželi si ho sami nebo si ho nechali porazit někým mimo řeznický cech.

Řeznictví bylo výnosné řemeslo, proto se dědilo z otce na syna. Mistrem se mohl stát jen plnoprávný měšťan manželského původu vlastníci ve městě dům a řádně vyučený řemeslu, který cechu předložil mistrovský kus a zaplatil nemalé poplatky. Mistrovským kusem u řezníků byla zkouška před cechovními mistry, která zahrnovala správný odhad váhy a posouzení kvality

5 Šlachtát bylo označení pro porážku, jatka.

6 Pohodní žili podobně jako kati na okraji společnosti, i oni byli tzv. bezectní a nedotknutelní. V kostele měli vyhrazenou zvláštní lavici, sňatky mohli uzavírat jen mezi sebou a na cestách mohli přespat pouze u kolegy, nikoliv v hostinci. I oni se sdružovali do cechů, které se však neprezentovaly na veřejnosti.

7 Jako uhřivé bylo označováno maso napadené zárodky tasemnice, které je možné zničit delší tepelnou úpravou.

nakupovaného zvířete, porážení vola, jeho rozbourání a přípravu masa k prodeji. Později se podmínky zpřísnily – mistrem se mohl stát jen syn mistra nebo ten, kdo se oženil s mistrovou dcerou nebo vdovou po něm. K řádnému provozování svého řemesla musel mít řezník k dispozici také masný krám, kde své zboží prodával. Masných krámů však bylo ve městech omezené množství, proto řeznické cechy tolik hlídaly počet svých mistrů. Bohatý řezník si mohl pronajmout či koupit i více krámů, méně úspěšný jen polovinu nebo dokonce pouze čtvrtinu masného krámu. Počet masných krámů ve městě tedy nemusel zcela odpovídat počtu řeznických mistrů. Nově příchozí řezníci bez masného krámu nemohli svoji činnost legalizovat, proto se z nich stávali huntýři, kteří řemeslo provozovali jen omezeně a někdy i nelegitmně - většinou v pátek poráželi a v sobotu prodávali přímo z malých vozíků, huntů.

Maso se dlouho prodávalo na kusy, šrůtky, bochy nebo

Obr. 1 Brněnské zděné masné krámy na Zelném trhu. AMB, fond U5, i. č. VIIIe16.

polubochy a dělení masa na tyto části bylo součástí tovaryšské zkoušky. Poctivost prodeje hlídali starší mistři a nepoctivost trestali finančními pokutami, případně vyloučením z cechu, což znamenalo ztrátu živnosti.⁸ Řezníci mohli v krámech prodávat i maso nasolené, uzené či sušené, ale nebylo to příliš obvyklé. Mezi masnými krámy sedávali drobníci prodávající drůbež, později i jelita, jitrnice a klobásy.

Po husitských válkách začaly jednotlivé masné krámy nahrazovat dlouhé zděné budovy, v nichž byly masné krámy soustředěny pod jednou střechou. Jejich středem vedla chodba, do které ústily výklady jednotlivých krámů. Ve zděných masných krámech bývala i kuchyně, v níž se vařily a prodávaly polévky a masná jídla.

Úspěšný rozvoj cechů se projevili i bohatší reprezentací, pořizováním drahých praporů a kostelních podstavců, zdobených truhlic a pečetidel. Důležitým obřadem byl výroční cechovní den, stanovený na svátek patrona cechu. V našich zemích měly řeznické cechy různé patrony – v Praze to byl sv. Jakub Větší, v severních Čechách sv. Vít, v Brně sv. Jan Kapistrán a dalšími patrony řezníků na Moravě byli například sv. Matěj, sv. Lukáš, sv. Bartoloměj nebo sv. Monika. Také znak řeznických cechů nebyl jednotný – v Čechách nesl vyobrazení bílého lva ve skoku na červeném poli, na Moravě dvě

Obr. 2 Interiér brněnských masných krámů na Zelném trhu. AMB, fond U5, i. č. VIIIe44.

8 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*. Brno: Český svaz zpracovatelů masa a Fakulta veterinární hygieny a ekologie Veterinární a farmaceutické univerzity Brno, 2010, s. 192.

zkřížené řeznické sekery, ve Slezsku volskou hlavu a řeznickou širočinu.

První dochovaná písemná zmínka o městě Brně pochází z roku 1091 a nachází se v Kosmově kronice. Ne zcela přehledný vývoj Brna od sídla údělného knížete s předhradím ke středověkému městu byl dovršen roku 1243, kdy král Václav I. udělil Brnu první městská privilegia o čtyřiceti devíti člancích. Šlo o do té doby nejobsáhlejší městské privilegium, jež se stalo jedním ze vzorových městských práv v českých zemích. Tímto aktem se Brno zařadilo mezi královská města a dostalo řadu výsad, mezi nimi právo hradební, hrdelní, mílové a tržní. Brněnští měšťané mohli volně nakládat se svými majetky ve městě a byli také osvobozeni od placení cla ze svého zboží na Moravě i v Čechách. Uvedená privilegia byla Brnu potvrzena roku 1307 Rudolfem I. Habsburským i roku 1367 markrabětem Janem Jindřichem Lucemburským. Správou města a soudní pravomocí byli pověřeni královský rychtář a dvacet čtyři konšelů. Výnosy brněnského městského soudu, sepsané v polovině 14. století písařem Janem, se staly vzorem i pro další města.

V Brně žilo v průběhu středověku na ploše 37 hektarů čtyři až osm tisíc obyvatel. Od 13. století narůstal v Brně počet cizinců, mezi které patřili i Židé. Brněnská židovská obec patřila k největším na Moravě a Židé dokonce sídlili uvnitř městských hradeb mezi Měninskou a Židovskou bránou v dnešní Josefské ulici, kde měli asi třicet domů a synagogu. Za hradbami, blízko Židovské brány, se pak nacházela židovská rituální lázeň a hřbitov. Roku 1268 potvrdil král Přemysl Otakar II. již dříve vydaná *Statuta Judaeorum* i pro brněnské Židy.⁹ Soužití židů s křesťany uvnitř města však skončilo roku 1454, kdy král Ladislav Pohrobek vyhnal Židy z moravských královských měst. Dalších čtyři sta let mohli Židé vstoupit do města jen při dodržení zvláštních podmínek. Stáhli se proto do oblasti dnešní ulice Křenová, která se nacházela za hradbami Brna.

Obr. 3 Znak pražských řezníků. Řeznické muzeum Jana Pavlíčka v Náměšti nad Oslavou.

Obr. 4 Znak moravských řezníků na budově dnešního divadla Reduta v Brně na Zelném trhu 313. TMB, foto J. Florián

9 JAN, Libor (red.). Dějiny Brna 2. Středověké město. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2013, s. 297–298. Viz též HOFFMANN, František. České město ve středověku, s. 240. Z hlediska světské moci byli Židé jako zdroj vydatných příjmů pokládáni za jeden z císařských regálů, který v Českém království převzala královská moc. V roce 1254 vydal Přemysl Otakar II. pro Židy velké privilegium *Statuta Judaeorum*.

V letech 1349–1411 bylo Brno sídlem moravských markrabat¹⁰ a místem moravských zemských sněmů (střídavě s Olomoucí). Díky právu výročních trhů vzrůstal v Brně také dálkový obchod. První dva trhy, svatodušní a svatohavelský, získalo Brno koncem 13. století. Poté se počet i termíny trhů průběžně měnily. Roku 1333 nařídil král Jan Lucemburský, aby kupci jedoucí z Rakous na sever vozili zboží přes Brno, ne přes Měnin. Toto privilegium Brnu potvrdili roku 1348 i Karel IV. a roku 1373 markrabě Jan Jindřich,¹¹ který navíc svým úředníkům nařídil trestat neposlušné vězením a zabavením zboží.¹² To vše přispělo k významu a prosperitě města, které zažívalo od poloviny 14. století prudký rozvoj.

V tomto období tvořili řemeslníci 60 % brněnského obyvatelstva. Existence řeznického cechu byla v Brně doložena k roku 1347,¹³ ale již o pět let dříve, 20. srpna 1342, povolil markrabě Karel Lucemburský¹⁴ brněnskému měšťanovi Matyášovi Moricovi vybudovat porážku dobytka před Brnem na rameni řeky Svratky pod Puhlíkem, v oblasti dnešních Denisových sadů.¹⁵ A jen o pár měsíců později, 18. ledna 1343, povolil markrabě na těchto jatkách porážet dokonce i čtyřem židovským řezníkům.¹⁶

V listopadu 1352 zakázal markrabě Jan Jindřich Lucemburský brněnským řemeslníkům vytvářet další cechy a cechovní statuta a určil, že statuta jim mohou dát pouze představitelé města. Učinil tak na žádost rychtáře a konšelů, kteří se tím snažili omezit monopolizační tendence cechů. Brněnští řezníci se ale cítili jim určenými statuty poškozeni, a proto od Vánoc 1352 do 5. února 1353 stávkovali. Jejich odpor byl však marný,

město zajistilo prodej masa ve své režii, ačkoliv na tom trátilo, a markrabě o rok později statuta řeznického cechu stejně potvrdil.

I v Brně bylo provozování řeznického řemesla spojeno s masnými krámy. Roku 1365 prodávali brněnští řezníci své zboží v padesáti jedna masných krámech na Horním a Dolním trhu (dnešní Zelný trh a náměstí Svobody). Na Dolním trhu stály masné krámy ve dvou řadách poblíž dnešní ulice Veselá a byly rozděleny mezi třicet měšťanů. Na Horním trhu byly krámy situovány na dnešní Květinářské ulici, spojující Zelný trh s ulicí Masarykovou, která byla ve středověku součástí dálkové obchodní cesty nazývané *Via publica Brunnensis* nebo *Strata publica Brunnensis*. Odtud to bylo skrze Židovskou bránu na stará jatka jen několik set metrů.¹⁷ V roce 1378 se brněnští řemeslníci dožadovali zavedení týdenního masného a chlebného trhu a zastoupení cechů v městské radě. Trhy se jim prosadit nepodařilo, ale do městské rady pronikli a řezníci v ní dokonce patřili k nejpočetněji zastoupeným řemeslům.¹⁸

Brněnská porážka pod Puhlíkem se v průběhu času stala zeměpanským majetkem, který roku 1396 moravský markrabě Jošt Lucemburský prodal brněnským řezníkům za sto čtyřicet čtyři kop grošů a nové vlastnicky také osvobodil od daní. V roce 1451 přišel do Brna Jan Kapistrán, františkánský mnich a kazatel, který se stal zakladatelem zdejšího františkánského kláštera. Na stavbu tohoto kláštera darovali brněnští řezníci v roce 1453 část své porážky pod Puhlíkem. Výměnou dostali od krále Ladislava Pohrobka nezastavené místo za hradbami u svitavského náhonu mezi mlýny vdovy Házové a židovským hřbitovem.¹⁹ Protože však

10 Moravská markrabata z rodu Lucemburků sídlila na hradě Špilberku, založeném v 70. letech 13. století pravděpodobně Přemyslem Otakarem II.

11 JORDÁNKOVÁ, Hana a kol. *Brno – město řemesel, průmyslu a obchodu*. Brno: SNIP, 1993, s. 31–33.

12 JAN, Libor (red.). *Dějiny Brna 2. Středověké město*, s. 269.

13 Tamtéž, s. 264–265.

14 Pozdější český král Karel IV.

15 [LOSKOTOVÁ, Irena]. Zřízení jatek. In: *Internetová encyklopedie Brna* [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2004. [cit. 20. 9. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=2222

16 [LOSKOTOVÁ, Irena]. Židovská jatka. In: *Internetová encyklopedie Brna* [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2004. [cit. 20. 9. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=2223

17 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 209.

18 JAN, Libor (ed.). *Dějiny Brna 2. Středověké město*, s. 293.

19 [JORDÁNKOVÁ, Hana]. Prodej porážky pod Puhlíkem. In: *Internetová encyklopedie Brna* [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2004. [cit. 20. 9. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=403

nové místo pro porážku nestačilo, byla k němu v roce 1454 přidána přilehlá část tehdy právě zrušeného židovského hřbitova.²⁰

II. Období novověku (16.–18. století)

I když v druhé polovině 15. století došlo k rozkvětu královských měst, začala se na šlechtických panstvích již rodit jejich konkurence. Šlechtou organizované vrchnostenské velkostatky vytvářely hospodářské zázemí poddanským městům, k jejichž mimořádnému růstu došlo v první polovině 16. století. Šlechtická panství si tak postupně vytvářela vlastní ekonomickou strukturu založenou na směně zemědělských a řemeslnických produktů v rámci jednoho panství a začala se izolovat od trhů královských měst. Tento trend podpořilo roku 1500 vydané Vladislavské zřízení zemské, které posílilo postavení šlechty na úkor panovníka i královských měst.

Soupeření mezi šlechtou a královskými městy na čas zmírnila Svatováclavská smlouva z roku 1517, která královským městům potvrdila politická práva a podíl na zemské vládě a šlechta naopak získala právo podnikat na svých panstvích. Tím bylo oficiálně potvrzeno oslabení pozice řemeslníků z královských měst na domácím trhu.

V roce 1547 se královská města dopustila zásadní chyby, když se zapojila do povstání českých stavů proti Ferdinandovi I. Habsburskému. Po potlačení vzpoury byla královská města panovníkem tvrdě potrestána odebráním hospodářských privilegií i ztrátou vlivu na zemskou politiku. Tím došlo i k oslabení cechů a ustrnutí řemesel v královských městech, na rozdíl od rozvoje řemesel na území šlechty.

Výrazný zásah do vývoje hospodářství přinesla třicetiletá válka, která dále prohloubila rozdíly mezi upadajícími královskými a prosperujícími poddanskými městy. Královská města ztratila politickou samostatnost a jejich městské rady přestaly být zástupci měšťanů. Naopak se staly nástrojem státní byrokracie, purkmistr a konšelé byli totiž jmenováni

krajským hejtmanem, kterému se také zodpovídali. S omezením městské samosprávy upadal i vliv cechů. Již na počátku 17. století bylo zřejmé, že cechy jsou zastaralým a ustrnulým systémem organizace výroby a po třicetileté válce se změnil v uzavřené kasty, do kterých bylo stále obtížnější proniknout. Na konci století se pak objevily snahy o omezení cechovních práv ve prospěch státní moci.

V roce 1708 stanovil dvorský dekret císaře Josefa I., že zakládat cechy a dávat jim statuta smí pouze vláda. Další výrazné omezení cechovní samosprávy ve prospěch panovníka přišlo v roce 1731 v podobě Generálního cechovního patentu, vydaného císařem Karlem VI. Na jeho základě byly cechy vyzvány k předložení svých statut k vládní revizi a statuta, která nebyla potvrzena panovníkem, pozbyla platnosti. Jednání cechů dozorovali státem určení komisaři a tovaryšská bratrstva byla zcela zrušena.

Roku 1739 na Generální cechovní patent navázaly Generální cechovní artikule, které zaváděly jednotná statuta pro všechny cechy. V tomto období bylo také v celém mocnářství zrušeno mílové právo.²¹

Počátkem roku 1754 byla řemesla rozdělena na komerční a policejní. Do komerčních řemesel byla zařazena ta, která měla potenciál pro velkovýrobu, jako policejní byla označena řemesla spjatá s místními trhy, takže mezi ně patřila i potravinářská řemesla. Počet producentů v policejních řemeslech byl limitován získáním zvláštního povolení – licence.

V roce 1776 došlo k překlasifikování řemesel a jejich rozdělení do tří kategorií – na řemesla komerční, policejní a svobodná. První dvě kategorie byly povinně organizovány v ceších se zbytky cechovních práv, do svobodných živností spadala řemesla umělecká a ta, k jejichž provozování bylo třeba speciálních znalostí. Byla bez povinnosti cechovní organizace, právo k jejich provozování udělovala vrchnost nebo magistrát. Těžkou ránu starému způsobu organizace výroby zasadily reformy císaře Josefa II. (1780–1790), které ukončily hospodářskou dominanci vrchnostenských velkostatků v zemědělství i městských řemesel

20 STEINHAUSEROVÁ, Hana. *Z historie řezníků a uzenářů v Brně*. Brno, 2012. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce Libor VYKOUPILO, s. 30.

21 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 13.

v oblasti nezemědělské výroby a zásadním způsobem podpořily rozvoj průmyslového podnikání. Mimo jiné uložil císař magistrátům povinnost dosadit do každého cechu komisaře, který se účastnil veškerého jednání cechu a spolupodepisoval cechovní listiny. Další generální cechovní patent z roku 1791 rozdělil živnosti na cechovní a necechovní a stanovil povinnost skládat mistrovskou zkoušku před státními úředníky.

Změny postavení a významu cechů v období 16. až 18. století se dotýkaly samozřejmě i cechů řeznických. Je zajímavé, že právě v této době se stal dříve dobrovolný vandr řemeslných tovaryšů povinným. Vandrovní tovaryš musel mít výuční list, později i tzv. Wandrbuch, a nástroje svého řemesla (u řezníků to byly řeznické nože a sekera), jinak byl pokládán za tuláka. Vandrovní tovaryši se nechávali najímat cizími mistry většinou na několik týdnů, málokdy se zdrželi déle než rok. Cílem vandru bylo získat nové zkušenosti a někdy i najít výhodnou práci, což mohlo být při stále obtížnějším zařazení mezi mistry vítaným řešením.

V 16. století se začalo maso při prodeji rozlišovat podle druhu a prodávat na váhu, od roku 1624 musely být váhy označeny městským cejchem a každou sobotu byly kontrolovány purkmistrem se starším cechu řeznického. Skončila také volná tvorba cen, ceny schvaloval na návrh cechmistra městský úředník „masosadčí“. V roce 1760 bylo vydáno další nařízení o stanovení cen masa, které vyhlášovala vrchnost a schvalovaly krajské úřady. Na každém masném krámu musel viset ceník a dodržování ceny, správná váha a čistota prodeje podléhaly kontrole městské živnostenské policie, která nepoctivce trestala pokutami nebo šatlavou.

V roce 1770 byly vydány tržní řády a dozor nad porážkami přešel z cechmistrů na státního ohledatele, což byl zvláštní komisař jmenovaný vrchním policejním ředitelstvím.²² Vznikl tak zvěropolicejní dozor nad jatečnými zvířaty a masem a tím se řeznická živnost stala závislá na státu. Proto bylo řeznictví zařazeno

mezi policejní řemesla, zatímco uzenářství bylo zařazeno mezi řemesla svobodná. Uzenáři totiž pracovali s masem koupeným od řezníků, které bylo již předtím uznáno jako nezávadné.

Dvorským dekretem Josefa II. z 21. dubna 1783 byly řeznické cechy zrušeny. Stále však bylo zakázáno porážet dobytek jinde než na starých cechovních porážkách, které ale již nevyhovovaly hygienickým požadavkům ani kapacitně. Řezníkům bylo umožněno prodávat maso zcela svobodně, stačilo se nahlásit na magistrátu, což ale vedlo k chaosu a zvýšení cen. Dočasný zmatek skončil po smrti Josefa II., když jeho nástupce Leopold II. 15. července 1791 zrušení cechů odvolal.²³

Ještě na počátku 16. století bylo v Brně řeznictví co do počtu příslušníků cechu mezi potravinářskými řemesly na prvním místě. Obchod s potravinami probíhal v té době každý den na menším trhu, obchod s ostatním zbožím na třech týdenních trzích. Koncem 15. století zůstaly Brnu pouze dva výroční trhy – jeden na jaře a druhý na podzim, tzv. svatokunhutský (9. září). Třetí trh udělil Brnu Maxmilián II. v únoru 1574 v trvání osmi dní po svátku sv. Lucie (13. prosince).²⁴

Během třicetileté války se Brno změnilo v zemskou pevnost, obklopenou mohutným barokním opevněním, a po dobytí Olomouce Švédy roku 1641 se stalo fakticky jediným hlavním městem Moravy. Samo se přesile švédských vojsk v letech 1643 a 1645 statečně ubránilo, přesto došlo vlivem válečných událostí a morových epidemií k citelnému úpadku obchodu.

Od roku 1647 mohlo sice město konat šest výročních trhů, ale kvůli špatným poválečným poměrům v zemi se doba konání trhů zkracovala a návštěvnost upadala. Situaci nepomohl ani císař Karel VI., který sice v roce 1720 potvrdil městu právo na výběr mýta, ale s tím, že městu patří jen nepatrné mýto z vozů, nikoliv ze zboží a osob. Na druhou stranu ale roku 1731 císař vyhověl dlouhodobým žádostem brněnské obce a stanovil pro Brno čtyři osmidenní výroční trhy.²⁵

22 Tamtéž, s. 12–14.

23 Tamtéž, s. 16.

24 JORDÁNKOVÁ, Hana a kol. *Brno – město řemesel, průmyslu a obchodu*, s. 36.

25 Tamtéž, s. 37.

V průběhu 17. a 18. století došlo v Brně k významnému vzestupu textilních oborů na úkor potravinářských řemesel, v roce 1748 bylo v Brně jen 22 řeznických mistrů.²⁶ Ve stejném období došlo i k výraznému snížení podílu řemeslníků ve struktuře brněnského obyvatelstva na 20 až 25 % - Brno bylo na cestě k průmyslové výrobě. Naléhavost přechodu k modernějším způsobům výroby se na Moravě prohloubila také ztrátou průmyslového Slezska po prohrané sedmileté válce.

III. Počátky moderních dějin (19. století)

Život v jednotlivých zemích habsburské monarchie se dlouho řídil místními pravidly, teprve ve druhé polovině 19. století se objevily snahy o sjednocení zákonů, a to i pro živnostenské podnikání. Do rakousko-uherského vyrovnání se vytvářelo jednotné zákonodárství pro celé soustátí, od roku 1867 se vývoj rozdělil do dvou linií.

Jako pomocný orgán vlády ve věcech živností a obchodu začala být budována síť obchodních a živnostenských komor. Nejprve byly zřízeny v Předlitavsku, a to ministerským výnosem z 15. prosince 1848, teprve prozatímní zákon č. 122 ř. z. z roku 1850 však platil pro celou říši a na jeho základě mělo vzniknout celkem šedesát živnostenských a obchodních komor, z toho pět v Čechách a dvě na Moravě.²⁷ V reakci na vznik Rakouska-Uherska vyšel v roce 1868 zákon č. 85 ř. z. platný pro rakouskou část monarchie, v němž bylo zakotveno založení dvaceti devíti obchodních a živnostenských komor a upraveny jejich kompetence. Tento systém byl později převzat i Československou republikou.

Komory byly samosprávné instituce s regionální působností, které spadaly přímo pod ministerstvo obchodu, a dělily se na dvě části – obchodní a živnostenskou. Členové komory byli voleni z řad podnikatelů ostatními podnikateli daného regionu a z jejich daní byly komory také financovány, funkce v nich ale byly čestné a placen byl pouze pomocný kancelářský personál. Do kompetence komor patřilo například

vedení obchodního a firemního rejstříku, registrace obchodních známek a vzorů, agenda kolem patentů a vojenských dodávek, pro ministerstvo a vládu vypracovávaly posudky k obchodním a živnostenským zákonům či k otázkám dopravy a přehledy o průmyslu a živnostech v regionu jejich působnosti. Komory měly právo vysílat své zástupce do zemských i vládních hospodářských poradních sborů a volit poslance do zemských sněmů a říšské rady. Obchodní a živnostenské komory se tak staly neodmyslitelnou součástí hospodářského i politického života.

Do poloviny 19. století stále ještě oficiálně existovaly jako profesní sdružení řemeslníků cechy, i když jejich práva byla silně okleštěna a byly podřízeny státu. K definitivnímu zrušení cechů došlo v habsburské monarchii až vydáním tzv. živnostenského řádu císařským patentem Františka Josefa II. č. 227/1859 říšského zákoníku z 20. prosince 1859, s účinností od 1. května 1860. Cechy přestaly být veřejnoprávními korporacemi, mohly však nadále působit jako soukromé společnosti spravující skupinový majetek.

Živnostenský řád rozděloval živnosti na svobodné a koncesované, přičemž k provozování svobodné živnosti, kam bylo zařazeno i řeznictví, stačilo pouhé ohlášení úřadům. K získání koncese bylo třeba prokázat bezúhonnost, spolehlivost a způsobilost v daném oboru. Z výkonu živnosti všeobecně byli vyloučeni duchovní, řeholníci, vojáci a osoby ve veřejné službě.

Zvláštní povolení bylo třeba také k provozování živností, které produkovaly hluk či zápach nebo mohly mít nežádoucí vliv na zdraví a to bez ohledu na to, zda šlo o živnost svobodnou nebo koncesovanou. Mezi tyto živnosti patřilo také řeznictví, které bylo navíc omezeno i v právu libovolně přerušit či ukončit svou činnost. Svůj záměr ukončit živnost musel řezník předem nahlásit úřadům a ještě po určitou dobu ji vykonávat. V případě neuposlechnutí hrozila pokuta až 100 zlatých.

Pro živnostenské podniky s více než 20 zaměstnanci byla zavedena povinnost vést seznam zaměstnanců a založit podpůrnou pokladnu pro případ jejich nemoci či úrazu.

26 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 209.

27 JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila. *Brno I. díl: Město uvnitř hradeb*. Praha: Paseka, 2008, s. 62.

Novinkou bylo i zřízení tzv. živnostenských společenstev, ve kterých se měli povinně organizovat všichni samostatně podnikající živnostníci a jejichž stanovy schvaloval zemský úřad. Společenstvo bylo řízeno valným shromážděním a voleným představenstvem, přičemž volba starosty společenstva podléhala potvrzení živnostenského úřadu. Právo hlasovat a být volen měli jen podnikatelé, kteří provozovali svou živnost nejméně tři roky.

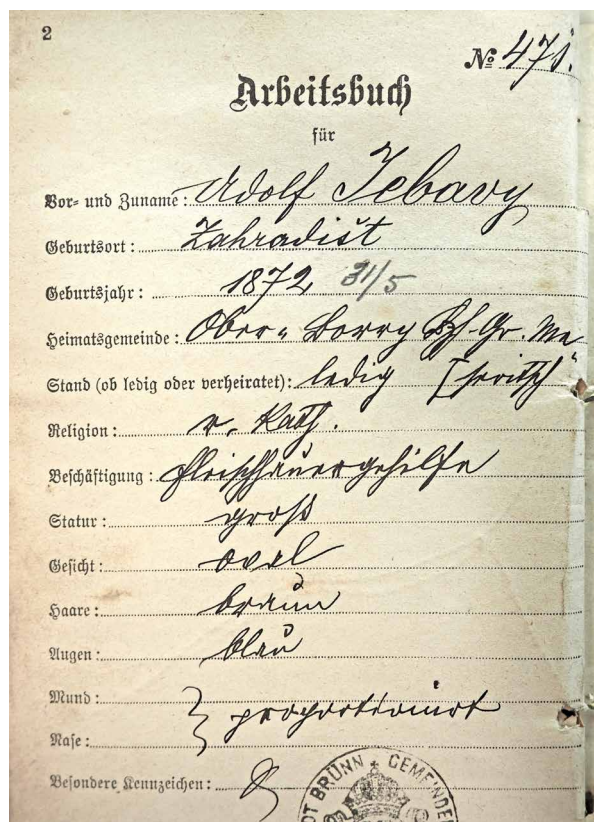
Živnostenská společenstva spolupracovala s úřady a obchodními a živnostenskými komorami. Jejich úkolem bylo řešit vztahy mezi svými členy, mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, vést seznamy pracovníků hledajících práci a živnostníků hledajících zaměstnání, pomáhat se založením podpůrných pokladen a podporovat odborné školství. Navzdory znění zákona se nově zavedená živnostenská společenstva realizovala více méně pouze na papíře a zanedbáváno bylo i odborné vzdělávání.

Živnostenský řád také vymezoval roli okresních úřadů, které vydávaly živnostenské listy a udělovaly některé koncese, vedly rejstříky živností a měly pravomoc trestat přestupky proti živnostenskému zákonu. Každý tovaryš či dělník byl povinen nechat si politickým úřadem v místě bydliště vystavit pracovní knížku, bez které nemohl žádat o práci.²⁸

Zákon č. 227/1859 byl v některých ohledech příliš benevolentní nebo málo konkrétní, což vedlo k jistému chaosu. Významnou roli sehrála zejména skutečnost, že pro svobodné živnosti odpadla povinnost doložit znalosti v daném oboru. Pokrokem naopak bylo zrušení omezení rozsahu výroby i odbytu.

Hospodářská krize v roce 1873 znamenala konec volnosti v podnikání a začátek státních intervencí v hospodářské i sociální sféře. Koncem sedmdesátých let 19. století proběhla řada řemeslnických sjezdů, které žádaly zpřísnění podmínek pro povolení živností a volaly po zdokonalení živnostenských společenstev. To vedlo k vydání zákona č. 39/1883 ř. z., nazývanému také řemeslnická novela živnostenského řádu.

Novela přidala k dosavadním svobodným a koncesovaným živnostem živnosti řemeslné. Získání živnostenského listu pro řemeslnou živnost bylo podmíněno

Obr. 5 Pracovní knížka Adolfa Jebavého z roku 1890. MZA v Brně, fond H 367, kart. 1, i. č. 3

předložením průkazu způsobilosti a potvrzení o několikaletém zaměstnání v pozici pomocníka v daném řemesle, přičemž za dostačující bylo považováno i zaměstnání v továrně odpovídajícího zaměření. Tato dvě vysvědčení museli potvrdit starosta živnostenského společenstva a starosta obce. Řemeslné živnosti tak stály mezi svobodnými a koncesovanými – bylo pro ně třeba osvědčení způsobilosti, ale ne zvláštní úřední povolení. Řeznictví bylo zařazeno mezi řemeslné živnosti, naopak sem nespádaly obchodní živnosti a tovární podnikání.

Druhou významnou změnou byla reforma živnostenských společenstev a důraz na povinné členství v nich. V následujícím období vznikla většina společenstev v monarchii. Důležitou roli sehrálo i rozhodnutí, že

28 MÁLKOVÁ, Květoslava. *Vývoj živnostenské otázky v rakouském Slezsku 1859–1914*. Bruntál: Muzeum v Bruntále, 2010, s. 24–37.

Obr. 6 Ochranné známky brněnské firmy Jebavý. MZA v Brně, fond H 367, kart. 3, i. č. 256/5, f. 16 a inv. č. 256/1.

Obr. 7 Ochranná známka brněnské firmy Jebavý. MZA v Brně, fond H 367, kart. 3, i. č. 256/8, f. 3 a 4.

majitelé továren nejsou povinni do živnostenských společenstev vstupovat. Poprvé se v zákoně také objevila snaha o ochranu života a zdraví zaměstnanců a úsilí o ochranu výrobních a obchodních značek.

Živnostníci byli při svém podnikání povinni dodržovat nejen nařízení živnostenského zákona, ale také obchodního zákona, občanského a trestního zákoníku, zákona o zdravotním pojištění a daňové a celní předpisy. Byli také zatíženi řadou přímých i nepřímých daní a ti, kteří podnikali v potravinářských oborech, i akcízem – daní z dovozu potravin za tzv. potravní čáru. Ta byla vytvářena od 25. června 1829 na přístupových cestách okolo velkých uzavřených měst Rakouska-Uherska jako hranice mezi městy a venkovem. Koncem 19. století, 2. srpna 1892, vyměnilo Rakousko-Uhersko svoji dosavadní měnu – zlatý – za měnu korunovou.

Živnostenský řád z konce roku 1859 zařadil řeznictví do svobodných řemesel, takže ho mohl po nahlášení živnosti provozovat každý bezúhonný občan. V důsledku toho došlo k nárůstu počtu řezníků, kteří již nebyli vázáni na masné krámy a stěhovali své obchody blíž k zákazníkům do nových obytných čtvrtí. Nejen vyučení řezníci, ale také veřejnost však brzy začali kritizovat provozy vedené živnostníky bez potřebných znalostí. V novele živnostenského zákona z roku 1883 byli řezníci zařazeni do řemeslných živností a nutnost

jejich odborného vyškolení byla obnovena.

Větší důraz začal být kladen také na zdravotní nezávadnost masa. Stát vydal v roce 1853 zákon nařizující v období nebezpečných zvířecích nálezů povinnou prohlídku masa. Byl to první krok k povinnému plošnému vyšetřování zvířat před porážkou. Pro jeho realizaci však bylo nutné koncentrovat porážení jatečných zvířat na jednom místě, vybaveném tak, aby se samo nemohlo stát zdrojem nákazy.²⁹ Zákon č. 68/1871 ř. z. zavedl veřejnou zdravotní službu a tzv. jateční primus – povinnost porážet jatečná zvířata na jatkách. K tomuto účelu začala města stavět promyšleně koncipovaná městská jatka a stát zde zajišťoval zdravotní dozor. Podle zákona č. 9/1880 ř. z. byli k vykonávání této zdravotně-policejní služby oprávněni obvodní lékaři nebo zvěrolékaři, kteří za ni byli placeni. Při stavbě městských jatek se téměř vždy stavěl také dobytčí dvůr určený pro trh s dobytčím. Tyto centralizované trhy byly rovněž městskými podniky, obvykle vedenými direktoriem jatek.

S centralizací dobytčích trhů a jatek souvisel vznik tzv. masných a dobytčích pokladen, usnadňujících obchod s dobytčím a masem. Podnět k jejich založení vycházel od řezníků samotných nebo od obecní samosprávy a šlo o instituci, jež za úplaty poskytovala dvojí službu – řezníkům poskytovala úvěr na nákup dobytka nebo masa a prodávajícím záruku, že dostanou zaplacenou.

29 STEINHAUSER, Ladislav. 700 let se lvem ve znaku, s. 169.

Masné nebo dobytčí pokladny vznikaly buď jako pobočka již existující banky, nebo jako nová samostatná instituce, založená obcí ve spolupráci s dalšími zainteresovanými činiteli. První rakouská masná pokladna vznikla ve Vídni již v roce 1850.³⁰

Řezníci se zpočátku bránili vzniku ústředních městských jatek, protože tím ztratili část svých dosavadních práv a zisků. Dříve byla jatka majetkem řeznických korporací a výtěžek z jejich provozu šel do cechovní pokladnice, avšak zřízením ústředních městských jatek řezníci tuto výsadu ztratili.

Na ústředních městských jatkách se postupně začaly vyčleňovat skupiny tzv. velkořezníků. Tito podnikatelé chovali nebo nakupovali dobytek ve velkém, za poplatek ho nechali na jatkách porazit a po půlkách nebo čtvrtích prodali menším řezníkům a uzenářům. Sami se dalšímu zpracování masa a prodeji nevěnovali. Protože jatkám zajišťovali práci soustavně a ve velkém, dostávali příznivější ceny než drobní řezníci a sedláci. Protože poptávka po mase byla velká i mezi méně majetnými obyvateli měst, povolil stát po ošetření sterilizací prodej levnějšího masa z tzv. nuceného výseku. Proto byly na jatkách budovány i oddělené sanitní porážky, jejichž součástí byla samostatná bourárna a sterilizační kotle na maso.

První velké moderní jatky v českých zemích byly vybudovány v Praze-Holešovicích v roce 1895, další pak roku 1899 v Brně a Olomouci a roku 1900 v Moravské Ostravě a Plzni.

Sterilizace teplem byla důležitou součástí také nového odvětví řeznického řemesla – konzervárenství - úzce svázaného s potřebami armády, která vždy byla velkým spotřebitelem masa. V období míru řešila armáda zásobování masem dodávkami od řezníků, ve válečném stavu poněkud těžkopádně pomocí polních jatek. Tento problém byl z podnětu

Napoleona Bonaparte postupně vyřešen na počátku 19. století.³¹

Období 19. století bylo díky řadě technických vynálezů a zlepšení také dobou velkého rozvoje uzenářství. Uzenářské řemeslo bylo zpočátku založeno pouze na ruční práci se sekáčkem a noži a nasekání surovin namemno, promíchání velkého objemu masa se solí a kořením a jeho naplnění do vypraných střívek byla velmi namáhavá práce. Velkou pomocí bylo už zavedení ručních narážeček v podobě plechových rour s tenkou trubičkou na dně a dřevěným pístem, dalším vylepšením byly mechanické řezačky masa, zprvu na ruční pohon, později s motorem na svítiplyn.³² Nakonec přišly mēlníci a plnící stroje s elektromotorem a také chemie - sůl s přídavkem dusičnanů, používaná pro lepší barvu uzenin. Sami uzenáři se začali vymezovat vůči řezníkům a od konce 19. století vznikala i samostatná společenstva uzenářů.

Na přelomu 19. a 20. století se stala exkluzivním reprezentantem českého uzenářství Pražská šunka, kterou poprvé vyrobil kolem roku 1857 pražský uzenář František Zvěřina. Jeho recepturu rychle převzali uzenáři i v jiných městech – například v Brně to byl Adolf Jeřábek. Na úroveň průmyslové výroby přivedl Pražskou šunku Antonín Chmel, majitel pražské firmy v ulici U Zvonařky. Před první světovou válkou bylo možné dostat Pražskou šunku u lahůdkářů ve všech velkých evropských městech a část produkce byla vyvážena i do zámoří.³³

S rozvojem techniky a technologie přecházely řeznické a především uzenářské firmy k továrnímu způsobu výroby. Byly vybavené stroji na transmisní pohon, později na elektromotory, a moderními chladírnami, i když u menších řezníků přetrvávaly tradiční ledárny až do třicátých let 20. století.³⁴

30 RADOŠ, Josef. *Řezníci a uzenáři – významné události v čase*. Praha: AGRAL, 2009, s. 117.

31 Nejprve přišel Francouz Nicolas Appert s nápadem hermeticky uzavřít uvařené maso ve skleněné nádobě a následně je tepelně sterilizovat. K dokonalosti jeho nápad dovedl roku 1810 Angličan Peter Durand, který vyměnil sklenice za nádoby z pocínovaného plechu, a tak odstranil potíže s křehkým obalem.

32 RADOŠ, Josef. *Řezníci a uzenáři – významné události v čase*, s. 54.

33 Tamtéž, s. 164–166.

34 Ledárny byly sklepní místnosti, které se v zimě naplnily drobně nasekaným ledem ze zamrzlých rybníků a řek, jenž se v ledárně slil do jednoho velkého bloku a během teplé sezóny postupně odtával. Tak se udržovala v lednici, místnosti těsně sousedící s ledárnou, konstantní teplota 5 až 8 °C.

I brněnský průmysl přecházel v 19. století k tovární velkovýrobě. Rozvilo se i město samotné, v roce 1850 bylo k Brnu připojeno devatenáct okolních katastrálních území a růstu města prospělo i zbourání městského opevnění v letech 1859–1864, stejně jako otevření Ferdinandovy severní dráhy z Brna do Vídně roku 1839.

Počátkem 19. století poznamenaly i Brno napoleonské války, jejichž důsledkem byl nedostatek jatečného dobytka v Evropě, který zvyšoval jeho nákupní ceny. Protože brněnští řezníci podle zákona nesměli zvýšit ceny masa, přestali v roce 1804 dobytek nakupovat. Brněnský magistrát se rozhodl řešit situaci tím, že dobytek na vlastní náklady nakoupil, nechal porazit a prodávat. Město to přišlo na 60 000 zlatých – tento dluh se podařilo umořit až v roce 1813.³⁵

Díky přílivu dělníků do textilních a strojírenských továren počet obyvatel Brna ve druhé polovině 19. století rychle narůstal. Dosavadní městská jatka, která se

nacházela za vlakovým nádražím v prostoru dnešního obchodního domu Tesco, byla v roce 1868 zbourána a nahrazena jatkami vybudovanými v letech 1872–1877 na pravém břehu řeky Svitavy na rohu dnešních ulic Křenová a Masná, kam byl také převeden hlavní trh s masem. Stoupající potřeba masa byla řešena dovozem z okolí Brna, ale nastal problém s jeho kvalitou, protože maso nebylo dostatečně kontrolováno. Ke konci 19. století stávající jatka již opět kapacitně nestačila, proto město začalo plánovat výstavbu jatek nových.

Rozhodnutí o výstavbě nových jatek bylo přijato na zasedání obecního zastupitelstva 1. února 1897, stavba byla zahájena 1. srpna 1898 a dokončena již po 14 měsících. Nový a na svou dobu velmi moderní komplex byl situován jižně od předešlých jatek do prostoru vymezeného dnešními ulicemi Porážka a Masná, železniční tratí a řekou Svitavou.³⁶ Celý 16hektarový areál byl protnut dvěma křížícími se komunikacemi. Hlavní

Obr. 8 Brněnská jatka, budova z roku 1899. TMB, i. č. 20.30-02174-1.

35 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 16–17.

36 *Památkový katalog – Areál Ústředních městských jatek* [online]. [Praha – Brno]: Národní památkový ústav, 2019. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/areal-ustrednich-mestskych-jatek-2171438>

osou byla severojižní cesta, lemovaná stromořadím a ústící do ulice Porážka, kde se nacházela správní a obytná budova pro úředníky a zvěrolékaře.

Hlavní budovou nových jatek byla propojovací hala při ulici Masná, k níž z východní strany přiléhaly haly pro porážku a stáje, z opačné strany pak chladírny, strojovna a kotelna a na jižním konci vodárenská věž. První chladírenské stroje byly s parním pohonem a kompresí kyseliny uhličitě, kapacita tehdejších chladíren se však časem ukázala jako poddimenzovaná. Jatečnou část tvořily tři haly – pro porážku prasat, pro porážku drobného dobytka a porážku skotu. Ke komplexu patřila také samostatná koňská porážka a stáje. K jatkám byla vybudována vlečka napojená na trať Brno-Přerov, která se větvila k jednotlivým rampám a stájím. Důležitou součástí areálu jatek byla také tržnice a samostatně stojící pohodnice (kafilérie)

s kontumační stájí pro pozorování zvířat podezřelých z nákazy a budovou pro sterilizaci masa z nuceného výseku.

Provozní budovy byly promyšleně postaveny tak, aby umožňovaly bezproblémovou návaznost prací od ustájení dobytka přes porážku ke zpracování masa. Měly podobu trojlodí nebo pětিলodí s vyvýšenou centrální částí, která byla opatřena řadou oken zajišťujících dostatečné osvětlení i odvětrávání prostoru. Během následujících padesáti let byla v areálu jatek postavena řada dalších provozů, takže se nakonec rozrostl na dvojnásobek své původní plochy.

30. října 1899 vydalo obecní zastupitelstvo vyhlášku o povinném porázení všech jatečných zvířat v Brně na ústředních městských jatkách a také jejich první jateční řád. Město se 130 000 obyvatel tak získalo po Praze druhá největší jatka v českých zemích.³⁷

Obr. 9 Brněnská jatka, porážka vepřů. TMB, i. č. 20.30-02176-1.

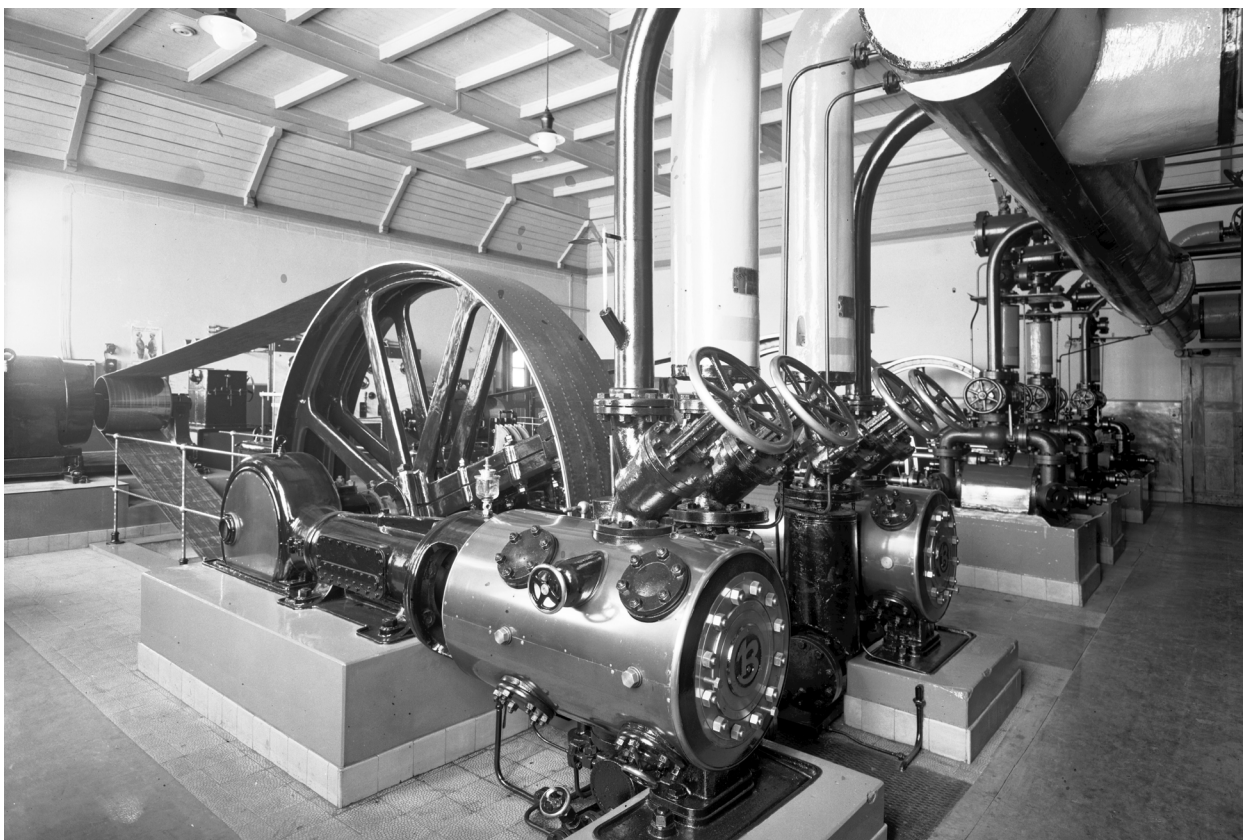
37 STEINHAUSER, Ladislav. 700 let se lvem ve znaku, s. 210–211.

Obr. 10 Brněnská jatka, porážka skotu. TMB, i. č. 20.30-02177-1.

Obr. 11 Brněnská jatka, kontrola kvality masa. TMB, i. č. 20.30-02178-1.

Obr. 12 Brněnská jatka, kompresorová stanice. TMB, i. č. 20.30-02191-1.

IV. První polovina 20. století a vznik Československa

V necelých prvních dvou dekadách 20. století byly české země ještě součástí rakousko-uherské monarchie a podléhaly jejímu zákonodárství. Proto se jich dotýkaly i četné dílčí novely živnostenského zákona z let 1897 až 1913. Zásadní změny však přinesla pouze novela č. 26/1907, která znovu zavedla tovaryšské a mistrovské zkoušky, a tím obnovila staletými osvědčený systém vzdělávání v řemeslech. Po složení povinné závěrečné zkoušky obdrželi učedníci v řemeslných živnostech tzv. tovaryšský list a mohli se nazývat tovaryšem (u ostatních živností dostali výuční list a nazývali se pomocníky). Další významnou novinkou byla možnost sdružování živnostenských společenstev do větších korporací - jednot - zahrnujících okres, kraj či celou zemi.

První světová válka přinesla značné restriktce živnostenského podnikání, například zákazy vývozu potravin a strategických surovin, zrušení pracovního klidu o nedělích a svátcích ad.

Koncem října roku 1918 vyhlášená Československá republika převzala živnostenský řád zaniklé monarchie včetně organizační struktury živnostenských společenstev a sítě živnostenských a obchodních komor. Jejich fungování bylo zajištěno zákonem č. 32/1919 Sb. V roce 1922 byla organizační struktura komor dotvořena vznikem Ústředny československých obchodních a živnostenských komor, o úroveň níž pak působily zemské živnostenské rady. Tento systém uspokojivě fungoval po celé období první republiky a zásadních změn doznal až po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a zejména po únoru 1948.

Zákonem č. 2/1918 Sb. bylo založeno ministerstvo průmyslu, obchodu a živností a jedním z jeho poradních orgánů se stala Živnostenská rada československá, později fungující pod názvem Státní rada živnostenská, ustavená vládním nařízením č. 59/1920.³⁸ Československo převzalo také korunový měnový systém zaniklé monarchie a roku 1919 zavedená československá koruna se stala jednou z nejstabilnějších měn v Evropě.

V oblasti pracovního práva došlo k několika zlepšením. Zákonem č. 91/1918 Sb. byla zavedena osmihodinová pracovní doba s týdenním limitem 48 hodin, zákon č. 63/1918 Sb. o všeobecné státní podpoře v nezaměstnanosti garantoval každému nemocensky pojištěnému jedinci podporu ve výši 4 Kč denně. Pro živnostníky byly povinné mistrovské nemocenské pokladny, organizované podle profesních společenstev.³⁹ První světovou válkou zasažené zemědělství dosahovalo na počátku existence ČSR sotva poloviny předválečné produkce, proto stát situaci řešil dovozem obilí z USA a jatečného dobytka z Maďarska a Rumunska. Zásobování obyvatelstva potravinami se tak dostalo pod silný vliv státu. Vládním nařízením z roku 1921 byla také obnovena i potravní daň na čáře neboli akcíz, který byl definitivně zrušen až 28. května 1942. Předválečné úrovně ekonomiky bylo dosaženo až v roce 1925 a následující období až do roku 1930 bylo dobou největšího rozvoje československého hospodářství, který přerušila krize v letech 1930–1934. V roce 1936 dostala živnostenská společenstva od státu příkaz provést přípravná opatření pro válečný stav. Nařízením československé vlády z 19. listopadu 1938, s platností od 1. ledna 1939, zavedlo povinné členství živnostenských společenstev v okresních a zemských jednotách, jejichž stanovy schvaloval zemský politický úřad. Všechna společenstva bez ohledu na druh živnosti byla sdružena do Okresních jednot českých živnostenských společenstev.⁴⁰

Další změny přišly po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, kdy byly zřízeny Ústřední svaz průmyslu pro Čechy a Moravu a Ústřední svaz obchodu, přičemž členství v nich bylo povinné.⁴¹ Obchodní společenstva byla od 1. ledna 1942 zrušena a jejich agenda přešla pod Ústřední svaz obchodu pro Čechy a Moravu. K 1. lednu 1944 byly zrušeny také všechny zemské jednoty sloučením do Jednoty živnostenských společenstev pro Čechy a Moravu se sídlem v Praze.⁴²

Po skončení druhé světové války byly podmínky pro československé živnostníky výrazně ovlivněny dekrety prezidenta Edvarda Beneše. Zejména šlo o dekret č. 5/1945 Sb. O neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a dekret č. 108/1945 Sb. O konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, kterými byl zaveden institut národní správy. Ta byla dosazena do více než deseti tisíc podniků, z toho čtvrtina spadala pod ministerstvo výživy. K první vlně znárodnování podle těchto dekretů došlo už v posledním čtvrtletí roku 1945, přičemž i často vynucená výroba pro německou armádu byla důvodem k zabavení podniku. Další velké majetkové přesuny nastaly po únoru 1948. Usnesením Ústředního akčního výboru Národní fronty v Praze dne 28. prosince 1948 se stal jedinou povinnou organizací živnostníků v ČSR Svaz československého živnostenstva, který začal fungovat 1. ledna 1949. Oficiálně pak byly zemské živnostenské jednoty a společenstva zrušeny v roce 1950.

I řeznické živnosti samozřejmě podléhaly rakousko-uherským a později československým právním předpisům. Na základě novely živnostenského zákona z roku 1907 byl v Brně založen Zemský svaz řezníků a uzenářů pro Moravu a Slezsko a v roce 1909 vznikla Zemská jednota českých odborných společenstev řezníků a uzenářů na Moravě. V roce 1921 se tyto organizace sloučily v Zemskou jednotu českých odborných

38 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 35.

39 Tamtéž, s. 77.

40 Tamtéž, s. 22.

41 Tamtéž, s. 35.

42 Tamtéž, s. 27.

společenstev řezníků a uzenářů na Moravě a ve Slezsku.⁴³ Zemským jednotám byly podřízeny odborné školy a od roku 1907 jednoty zajišťovaly také obnovené tovaryšské a mistrovské zkoušky a vydávaly odborná periodika, jako byly například *Moravskoslezské řeznické noviny* nebo *Řeznicko-uzenářské noviny*. Ve třicátých letech bylo v ČSR okolo 15 000 řeznických a uzenářských mistrů,⁴⁴ ale velcí průmysloví výrobci se začali vyčleňovat z živnostenských společenstev a sdružovali se ve vlastním Svazu masného průmyslu a obchodu.

TATRA Ate

CHLADICÍ SKŘÍNĚ ŽIVNOSTENSKÉ

pro řezníky, uzenáře, cukráře, hotely, restaurace, obchody lahůdkářské a potravinářské, buffety, statky, nemocnice, sanatoria, lékárny etc.

Speciální modely pro mlékárny a pro hluboké chlazení v laboratořích.

Kvalitní výrobek
ZÁVODŮ TATRA AKC. SPOL. V KOPŘIVNICI

Bezplatné porady, nezávazné nabídky a projekty Vám poskytneme kdykoliv
technická a poradní kancelář fy:

**Prodejní společnost pro průmysl
strojírenský a stavební s. r. o.,
Praha-Smichov, Štefánikova 45 • Telef. 462-17
nebo 467-20 odd. TATRA ATE**

SERVICE U VŠECH PRODEJNÍCH KANCELÁŘÍ ZÁVODŮ TATRA

Obr. 13 Reklama na elektrické chladničky značky Tatra Ate za 30. let 20. století. MZA v Brně, fond H367, kart. 1, i. č. 248/6.

Komplikovaný daňový systém bohužel zatěžoval živnostníky v řeznicko-uzenářském oboru i za první republiky. Na základě zákona č. 262/1920 Sb. museli kromě jiných poplatků odvádět i daň z masa, avšak mohli žádat o její vrácení, pokud zaplatili tzv. akcíz na potravní čáře. Pro vyměření potravní daně se používaly tabulky specifické pro každé město, protože se skládaly ze dvou položek – státní a obecní. Od roku 1925 byla potravní daň vybírána na poštovních úřadech paušálně podle váhy.⁴⁵

Podobu řeznického řemesla na počátku 20. století výrazně ovlivnila řada technických novinek, zejména v oblasti chlazení a konzervování masa, a také rozvoj dopravy. Brzy po první světové válce se na velkých jatkách začalo maso chladit pomocí čpavkových kompresorů a po roce 1925 se objevily první elektrické chladírny. Kvalitnější chlazení a automobilová doprava umožnily zejména velkopodnikatelům rozšířit obchod s masem na dosud nemyslitelné vzdálenosti.

Porážku jatečných zvířat pro obchod s masem zajišťovala městská nebo obecní jatka. Čtyři největší jatka v Praze, Brně, Moravské Ostravě a Plzni měla za první republiky za úkol udržovat stabilitu vnitřního trhu s masem, tedy podle potřeby ho dovážet či vyvážet. Faktem ale zůstává, že prvorepublikové Československo nebylo v produkci masa soběstačné.

Větší důraz začal být kladen na hygienickou nezávadnost masa, dlouho se však vedly kompetenční spory o tom, zda by měli kontrolu vykonávat zvěrolékaři či humánní lékaři a zda tato problematika spadá do působnosti ministerstva zdravotnictví, nebo zemědělství. Koncem 20. let bylo v Československu v provozu více než tři sta jatek, v nichž bylo ročně poraženo cca tři miliony jatečných zvířat.⁴⁶ Část z nich pocházela z dovozu, což představovalo nebezpečí nákazy celou řadou chorob – slintavkou, kulhalkou, snětí slezinnou, červenkou či prasečím morem. Od 20. let se proto u velkých jatek zřizovaly mikrobiologické laboratoře zkoumající masné, ale také mléčné produkty.

43 Tamtéž, s. 25.

44 RADOŠ, Josef. *Řezníci a uzenáři – významné události v čase*, s. 183.

45 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 82–83. Do 5 kg byl poplatek 1 Kč, do 15 kg 2 Kč, do 25 kg 3 Kč.

46 HEJLOVÁ, Šárka. Významná role zvěrolékařů při zabezpečování zdravotní nezávadnosti masa na jatkách. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla. *Kapitoly z dějin medicíny, farmacie a veterinárního lékařství*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2015, s. 10–11.

Provozovateli velkých jatek bývala města a jejich provoz často řídili veterináři. Hlavní slovo v cenách dobytka získali velkořezníci, v cenách masa pak velkouzenáři. Obchodování s dobytkem nebylo zpočátku považováno za ctihodné povolání, protože nebylo svázáno s výučním listem. Zavedení učňovské zkoušky a podřízení obchodu s dobytkem i ostatním požadavkům živnostenského zákona ale mělo pověst tohoto povolání napravit.

Po první světové válce nastal nedostatek hovězího dobytka, avšak armády se zároveň zbavovaly velkého počtu koní. Na koňské řezníky a uzenáře se kolegové sice dívali svrchu, ale levné koňské maso a pikantní uzeniny lidem chutnaly. Jakost uzenářských výrobků nebyla v té době určována žádnou normou, kontrola byla zaměřena jen na obsah mouky, která se směla přidávat v rozsahu 2–3 %, a to pouze do levných, tzv. konzumních výrobků. Přesto byla jakost klasických uzenářských výrobků koncem první republiky na historicky nejvyšší úrovni.

Vedle vlastních prodejen měli úspěšní řezníci a uzenáři také větší odběratele, jako byly prodejny lahůdek, hostince, hotely nebo obchodní domy. Opravdovým ternem bylo získání objednávky od armády. Vojenské posádky zpravidla každý rok vyhlášovaly ofertní řízení na dodávky masa a uzenin a firma, která vyhrála, měla zaručen denní odběr značného objemu zboží a jistotu platby.

V období první republiky se u nás také rozbíhala průmyslová výroba konzerv, určených z velké části právě pro novou československou armádu. Výrobou masných konzerv se proslavila především firma Satrapa ze Studené, přičemž na Vysočině vzniklo centrum české konzervářské výroby. Masný průmysl také zasáhla celosvětová hospodářská krize na začátku 30. let,⁴⁷ posílené z ní však vyšly velkouzenářské firmy s dostatkem kapitálu a potenciálem pro velké vojenské zakázky, které přicházely zejména po roce 1936.

Po okupaci Československa a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava nastoupili na všechna velká jatka němečtí vojenští přidělcenci, kteří fakticky převzali

roli ředitele. Kvůli obavám z narušení bojeschopnosti Wehrmachtu velmi dbali o hygienu provozu a perfektně provedený veterinární dozor. Proto už v prvních letech druhé světové války vybudovali na všech velkých jatkách moderní trichinoskopické laboratoře.⁴⁸ V roce 1940 byl na území protektorátu zaveden jednotný jateční řád pro všechny porážky, vládní nařízení z let 1941–1943 pak zavedla povinné prohlídky masa a dozorem nad potravinami živočišného původu pověřila veřejnou veterinární službu. V této době byla založena akciová společnost Prispol, která obhospodařovala zásoby masa a starala se o chov prasat. Společnost uzavírala s chovateli dlouhodobé smlouvy o dodávkách prasat na jatka a výměnou jim dodávala nedostatková krmiva. Po válce Prispol dovážel maso a konzervy, zanikl až v roce 1950.

Němci také hned po okupaci zavedli lístkový přidělový systém a pevné ceny potravin. To všechno vedlo k zužování masného sortimentu, trvanlivé salámy a klobásy se nevyráběly vůbec a konzervy pouze pro Wehrmacht. Zemědělcům byly stanoveny povinné dodávky potravin, včetně odvádění jednotlivých druhů jatečných zvířat, které museli plnit v daných termínech a za které byly odpovědné obecní úřady, přísně kontrolované Němci.

U civilního obyvatelstva spotřeba masa během války citelně klesala. Na začátku okupace to bylo měsíčně 2,3 kg masa pro dospělého a 1,15 kg masa pro dítě, v roce 1944 už jen 1 kg pro dospělého, 0,620 kg pro dítě a 8 dkg sádla na osobu.⁴⁹ Židé dostávali poloviční přiděly a košer řeznictví byla zavřena. Pro veřejné stravování byl roku 1939 zaveden jeden povinný bezmasý den v týdnu, od roku 1942 už to byly čtyři dny v týdnu. Nejen maso, ale i živočišné tuky byly distribuovány centrálně. Po zpracování v oblastních škvařárnách se sádlo svázelo do skladů, obvykle na městských jatkách, odkud se pak rozdělovalo do prodejen. V Brně byla oblastní škvařárna tuků u firmy Ladislav Horníček. Už po první světové válce a zejména v období hospodářské krize ve 30. letech se hledaly možnosti zpracování zvířecí krve, čímž by se kromě jiného vyřešil jeden

47 Pro nezaměstnané byly dokonce zavedeny tzv. nákupy na knížku.

48 Trichinoskopie zkoumá, zda není maso napadeno larvami svalovců.

49 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 91.

z dosavadních problémů na jatkách – využití krve, která končila v kanalizaci, řekách nebo na polích jako hnojivo. Během 20. a 30. let byly objeveny možnosti chemické stabilizace potravní krve a vypracovány postupy získání a využití krevní plazmy. Od roku 1940 bylo na velkých jatkách zavedeno jímání krve, z níž byla v mléčných odstředivkách získávána plazma (z 50–60 %). Tu přidávali velkouzenáři v množství kolem 5 % do svých výrobků a zbylé krvinky používali řezníci k výrobě vařených krevních výrobků (např. jelit či tmavé tlačanky).⁵⁰

Bezprostředně po osvobození nastala ve městech nouze o potraviny a také řezníci a uzenáři mohli pracovat jen s nízkými přídělky soleného masa. Bylo třeba obnovit provoz jatek, i když jatečných zvířat bylo málo. Zemědělcům zůstaly povinné dodávky, zůstal i přidělový systém.⁵¹ V létě 1945 začaly přicházet potraviny a léky z pomoci UNRRA,⁵² tyto dodávky ale z popudu komunistů skončily v roce 1947, stejně jako jednání o Marshallově plánu pro východní Evropu.

Společества řezníků oživovala činnost, ale ne nadlouho – poslední sjezd Zemské jednoty českých odborných společenstev řezníků a uzenářů na Moravě a ve Slezsku se konal v roce 1948 v Kroměříži. Bylo konstatováno, že v Čechách a na Moravě je okolo 13 500 řeznicko-uzenářských provozů, z nichž 70 % bylo

Obr. 15 Brněnská jatka, laboratoř. TMB, i. č. 20.30-02183-1.

Obr. 14 Brněnská jatka, masná burza. TMB, inv. č. 20.30-02181-1.

50 RADOŠ, Josef. *Řezníci a uzenáři – významné události v čase*, s. 73.

51 Přídělový systém byl v ČSR zrušen až 1. června 1953, ke stejnému datu proběhla měnová reforma.

52 United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu.

živnostníků, 20 % patřilo národnímu průmyslu a 10 % družstvům.⁵³ První vlna znárodnování koncem roku 1945 se řeznických a uzenářských podniků nedotkla, jelikož žádný neměl typicky průmyslový charakter. Znárodněny byly pouze ty, které vyráběly pro německou armádu. Řadě z nich se ale podařilo podezření z kolaborace vyvrátit a podniky získat zpět, bohužel jen nakrátko.

Po únorovém převratu v roce 1948 se právním podkladem pro znárodnování podniků zpracovávajících maso stal zákon č. 115/1948 Sb. O znárodnění dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a pět na něj navazujících rezortních vyhlášek, které uváděly konkrétní znárodnované podniky. První vyhlášku č. 1476 podepsala ministryně výživy Ing. Ludmila Jankovcová 3. července 1948 a poslední 26. března 1949, celkem šlo o šedesát sedm firem,⁵⁴ které zpočátku převzala národní správa.

Protože zásobování obyvatelstva masem a masnými výrobky bylo citlivou otázkou, byli zbývající menší řezníci a uzenáři plně zapojeni do tzv. vázaného trhu, kde nakupovali suroviny za státem pevně stanovené a regulované ceny.⁵⁵ Byl na ně ale vyvíjen nátlak, aby vstoupili do zakládaných obchodních družstev. Řeznicko-uzenářské živnosti, kterých bylo ještě v roce 1948 kolem třinácti tisíc, začátkem roku 1950 zcela zanikly a činnost pochopitelně ukončila i jejich živnostenská společnost.

Pro podnikání v oboru zpracování masa zřídilo ministerstvo výživy 12. srpna 1948 národní podnik Masný průmysl se sídlem v Praze. V roce 1952 došlo k oddělení prodejen masa a uzenin od masného průmyslu a jejich začlenění do obchodní organizace Pramen – Masna. Tím se prodejny dostaly do pravomoci ministerstva obchodu, dosavadní družstevní výroby

byly naopak předány Masnému průmyslu. Družstevní prodejny ale zůstaly zachovány a v maloobchodě tak vedle sebe existovaly státní a družstevní prodejny.

V prvních poválečných letech spadala veterinární hygienická činnost pod ministerstvo zdravotnictví a řídila se předpisy zavedenými za protektorátu. Teprve vládní nařízení z roku 1952 o organizaci veterinární služby svěřilo oblast hygieny potravin ministerstvu zemědělství.⁵⁶

Vznik Československé republiky zásadně ovlivnil i vývoj města Brna, které se na základě zákona č. 213/1919 Sb. o sloučení sousedních obcí s Brnem rozrostlo o dvacet tři obcí na tzv. Velké Brno s rozlohou 12 379 ha a 210 000 obyvateli.⁵⁷

Už od přelomu 19. a 20. století se v Brně rozvíjely uzenářské firmy, které své výrobky vyvážely především do oblastí rakousko-uherské monarchie, což po jejím zániku představovalo možný problém s exportem. Naštěstí se vznikem Velkého Brna vytvořil náhradní domácí trh. K roku 1928 bylo ve Společenstvu řezníků a uzenářů Velkého Brna evidováno 468 členů.⁵⁸

Novodobá historie masného průmyslu v Brně je nerozlučně spjata s městskými jatkami budovanými průběžně od přelomu 19. a 20. století. Ještě před vznikem Československa zde byla v letech 1905–1909 postavena budova dobytčí tržnice, na které byl zřízen Zvěrolékařský úřad. Ten dohlížel i na prohlídky masa na jatkách a na masnou tržnici.⁵⁹ V roce 1916 byl areál doplněn o mrazírnu.

I po vzniku Československa se areál brněnských jatek rozvíjel. Poměrně pozdě, až 1. července 1923, byla v Brně zřízena Pokladna pro dobytčí a masné trhy a 1. dubna 1924 byla zavedena povinnost platit veškeré zboží na jatkách přes tuto pokladnu. Brněnská masná pokladna inkasovala z každého obchodu

53 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 94.

54 Tamtéž, s. 99–100.

55 V prodejnách masa a uzenin tak v období od 1. října 1949 do 1. června 1953 existoval dvojí trh – vázaný na lístky a volný, který byl ale 4–6krát dražší.

56 HEJLOVÁ, Šárka. Významná role zvěrolékařů při zabezpečování zdravotní nezávadnosti masa na jatkách, s. 11.

57 JORDÁNKOVÁ, Hana a kol. *Brno – město řemesel, průmyslu a obchodu*, s. 25. Na konci roku 1938 to bylo dokonce už 306 000 obyvatel.

58 STEINHAUSEROVÁ, Hana. *Z historie řezníků a uzenářů v Brně*, s. 25.

59 Podle vyhlášky moravského místodržitelství z 13. července 1910 muselo být veškeré maso přivezené do Brna zvěrolékařsky prohlédnuto a také maso zde nakoupené se nesmělo vyvézt mimo město bez povolení tržního a zvěrolékařského úřadu.

s dobyt看em 0,5 % ceny a 1 % z obchodu s masem a tuky, což generovalo roční zisk okolo 100 000 Kč.⁶⁰

V roce 1924 byl v areálu bývalých provizorních jatek na ulici Křenová zahájen provoz tzv. malého masného trhu, kde se prodávalo především maso pro menší zákazníky. Pro transport masa z jatek do malé tržnice byla také vybudována transportní dráha. Malý trh byl zrušen v roce 1939 po zavedení protektorátního lístkového systému.

V letech 1925–1926 byla podle projektu architekta Bohuslava Fuchse postavena funkcionalistická budova masné burzy, do níž byly situovány koncesionářské kanceláře, dobytčí a masná pokladna a kancelář ředitele jatek. Konala se zde i zasedání živnostenských společenstev a za protektorátu zde sídlila správa pro rozdělování přidělů masa.

Zajímavou historii mělo umístění laboratoře. Na brněnských jatkách byl i hostinec, jehož provoz byl v roce 1926 přesunut do budovy masné burzy a v prostorách bývalé restaurace byla v roce 1929 zřízena jedna z nejlepších laboratoří pro zkoumání potravin živočišného původu. V roce 1932 už sloužilo na brněnských jatkách 5 zvěrolékařů, z nichž někteří působili také v Ústavu hygieny masa, mléka a potravin vůbec na Vysoké škole zvěrolékařské. V roce 1929 také došlo k rekonstrukci chladíren, které již svou kapacitou nedostačovaly, a roku 1933 bylo zavedeno chlazení čpavkem.⁶¹ Zmodernizované chladírny a mrazírny pak sloužily až do 50. let.

I na brněnských jatkách se začalo s jímáním krve, kterou zpracovávala firma Řádek a spol., výroba plazmy Brno-jatky. V roce 1934 dostala brněnská jatka nový jateční řád, v němž je § 37 věnován pravidlům košerování. Šechitu zde za poplatek mohli provádět košeráci⁶² uznání brněnskou židovskou obcí do roku 1939 a rovněž po skončení druhé světové války.

Brněnská jatka byla zařízením pod městskou správou a vydělávala si pronájmem svých prostor a zařízení, sama prodávala pouze zabavené, méně hodnotné, ale zdravotně nezávadné maso. Proto zde působila řada obchodních i výrobních organizací, z nichž bylo pro provoz jatek nejdůležitější Pracovní družstvo dělnictva řeznického v jatkách, porážkách a tržnicích ve Velkém Brně, založené v listopadu 1929.

Brno samozřejmě také profitovalo z tzv. akcízu. Ve 30. letech měl brněnský Úřad potravní daně na čáře své úřadovny v Černovicích, Komárově, Komíně, na Malé Klajdovce, v Maloměřicích, na hlavním nádraží, v Pisárkách a Řečkovicích a na ulicích Vídeňská, Vranovská a Obřanská. Kromě toho se při vjezdu do města platilo tzv. dlažebné.⁶³

Brněnská jatka byla koncem první republiky dobře prosperujícím a průběžně modernizovaným zařízením. Bohužel i sem byl hned na začátku nacistické okupace dosazen jako nový ředitel vojenský přidělelec. Němci kromě přístrojového dovybavení nové budovy, vystavěné pro trichinoskopickou laboratoř, do areálu jatek nijak neinvestovali. Během roku 1944 byla jatka několikrát zasažena bombardováním a značně poškozena, budova mrazíren a elektrická rozvodna vyhořely, stroje byly poškozeny nebo zničeny.

Po osvobození města 26. dubna 1945 byl hned následující den ustaven Národní výbor v Brně, který už 28. dubna jmenoval MVDr. Josefa Dostála správcem jatek a MVDr. Stanislava Jaroše jejich novým ředitelem.⁶⁴ Spěch byl zcela na místě, město potřebovalo zajistit zásobování potravinami, k čemuž bylo také potřeba obnovit provoz jatek a zodpovědně disponovat s omezenými zásobami masa.

Znárodnovací dekrety prezidenta republiky z roku 1945 znamenaly zásadní změnu v majetkových poměrech v Československu. Prvními zákony s dopadem

60 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 212 a 178. Akcionáři pokladny byly město Brno, Družstvo obchodníků s dobyt看em, Společenstvo řezníků a uzenářů pro Velké Brno a Česká hospodářská společenstva odborových řezníků a uzenářů na Moravě. Viz též MZA v Brně, fond H 367, novinový článek Pokladna pro dobytčí a masné trhy v Brně. V článku se uvádí, že 40% podíl v pokladně mělo město Brno, 30% Družstvo obchodníků s dobyt看em a masem a po 15% Společenstvo řezníků a uzenářů a Zemská jednota řezníků a uzenářů.

61 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 213.

62 Šechita je výraz pro židovskou košer porážku, košerák pro židovského řezníka a přeneseně pro jeden ze speciálních řeznických noží.

63 STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*, s. 41. Podle velikosti vozidla: za jednospréžní vůz 1 Kč, za dvouspréžní vůz 2 Kč a za automobil 4 Kč.

64 Tamtéž, s. 216.

Obr. 16 Brněnská jatka, trichinoskopická laboratoř z roku 1940. TMB, i. č. 20.30-02184-1.

na řeznicko-uzenářské firmy byly dekrety prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., č. 101/1945 Sb. a č. 108/1945 Sb. Další ranou soukromému podnikání se stal zákon č. 115/1948 Sb. zacílený na podniky s více než padesáti zaměstnanci. Už 29. února 1948 zřídilo ministerstvo výživy v Praze Ústřední národní správu podniků masného průmyslu, která do soukromých podniků dosazovala národní správce. Ti měli nad podniky úplnou kontrolu, přestože oficiálně byl stále majitelem původní vlastník. Jeho práva však byla zcela minimální, neměl nárok ani na podíl ze zisku či jiných výnosů z majetku. Funkce národních správců byla v roce 1949 zrušena, protože majetek soukromých firem byl začleněn do národního podniku Masna a k 1. červnu 1950 zaniklo i Společenstvo řezníků a uzenářů.

Obr. 17 Brněnská jatka, kontrola vzorků v laboratoři. TMB, i. č. 20.30-02185-1.

Obr. 18 Prodejna firmy Richarda Veselého na Květinářské ulici v Brně. TMB, i. č. 20.30-02243-1.

Jako příklad poválečných peripetií soukromé firmy může posloužit případ brněnského řezníka a uzenáře Richarda Veselého. Tento úspěšný podnikatel byl v roce 1942 donucen odprodat 20 % firmy Němci Leopoldu Deffekovi, a proto byl po osvobození označen jako osoba státně nespolehlivá a do jeho podniku byl dosazen národní správce. Po dlouhém dokazování nátlaku na R. Veselého ze strany okupačních úřadů a převedení částky půl milionu korun (hodnota německého podílu ve firmě) do Fondu národní obnovy byla národní správa podniku v polovině června 1947 zrušena. Už 28. února 1948 však byla národní správa do podniku znovu dosazena, protože svou velikostí přicházel v úvahu pro znárodnění, k čemuž oficiálně došlo 20. srpna 1948.⁶⁵

Změny se dotkly i brněnských jatek. V květnu 1947 si Pracovní družstvo dělnictva řeznického v jatkách, porážkách a tržnicích ve Velkém Brně změnilo název na DRUJAD – Družstvo jatečných dělníků v Brně a na jaře 1948 převzalo správu jatek. Byl zde založen akční výbor a došlo k reorganizaci řízení, z jatek se stalo hospodářské zařízení lidové správy, které se dělilo na oddělení správní, oddělení veterinární a oddělení účetní a pokladní. Po vydání zákona č. 199/1948 Sb. nastala dlouhá diskuze o přeměně jatek na komunální podnik, kterou ukončil výnos ministra vnitra z 16. prosince 1950 o postupném předávání všech jatek národnímu podniku Masna.⁶⁶ Brněnská jatka byla Masně předána 29. června 1951 a tím začala nová epizoda jejich historie.

65 STEINHAUSEROVÁ, Hana. *Z historie řezníků a uzenářů v Brně*, s. 26–27.

66 Tamtéž, s. 41–42.

Obr. 19 Prodejna Jindřicha Žaloudka na ulici Vranovská v Brně v roce 1920. TMB, i. č. 02.03-67.

Obr. 20 Prodejna Josefa Paulika na ulici Dornych v Brně v roce 1928. TMB, inv. č. 02.03-67.

ADOLF JEBAVÝ K HISTORII A ARCHIVNÍM PRAMENŮM K JEDNÉ Z NEJVÝZNAMNĚJŠÍCH UZENÁŘSKÝCH FIREM V BRNĚ 20. STOLETÍ

Marie Gilbertová

Z historie rodinné firmy Adolfa Jebavého

Zakladatel budoucího velkopodniku na zpracování masa a výrobu uzenin a masových konzerv Adolf Jebavý st.¹ se vyučil u brněnských řeznických mistrů Josefa Suchého a Jana Horáka v letech 1886–1889 a 1895–1897, kdy získal výuční list.² Po získání potřebné praxe u dalších místních řezníků si v roce 1899 otevřel svoji první továrnu na uzeniny na ulici Nová (dnes Lidická), č. p. 91. Ještě v předchozím roce ale provozoval také obchod s rybami.³ Firma s názvem Adolf Jebavý, o jejíž zápis Jebavý požádal u Zemského soudu v Brně v roce 1905, se postupně rozrůstala a své sídlo přesunula do domu na ulici Křenová č. p. 35, kde byla později rovněž podniková prodejna. Již v průběhu 1. světové války byla prokura firmy předána manželce Josefě Jebavé.⁴

Dle archivních dokumentů vlastnili A. Jebavý st. a J. Jebavá rovněž další nemovitosti v Brně, jako například dům na tehdejší ulici Arcivévodů Bedřicha v Zábrdovicích (dnešní ulice Trnitá), ale také v Hodoníně a Bílovicích. V roce 1918 zakoupil A. Jebavý od brněnského architekta a stavitele Františka Pawlu celkem

91 m² z pozemkové parcely z tehdejší katastrální obce Křížová ulice.⁵ Domy, které A. Jebavý na svém novém pozemku vystavěl, se nacházely na ulici Mackensénové, dříve Tivoli, dnes Jiráskova.

Dne 4. prosince 1920 požádal A. Jebavý st. Krajský soud civilní o zrušení zápisu firmy v německém jazyce s tím, že bude ponechán pouze název a popis v českém jazyce.⁶

Obr. 1 – Letecká fotografie současné situace domu a zadního traktu na ulici Křenová.

1 Adolf Jebavý starší (1872–1938). Ve firmě působil rovněž jeho syn, Adolf Jebavý ml. (1903–1963) a Cyril Jebavý, který v roce 1932 vystoupil z rodinné firmy a stal se ředitelem JASA Krahulčí, dalšího významného podniku v tomto oboru.

2 SMUTNÝ, Bohumír. *Brněnští podnikatelé a jejich podniky: 1764–1948*. Brno: Statutární město Brno – Archiv města Brna, 2012, s. 187.

3 Tamtéž.

4 Tamtéž.

5 MZA v Brně, fond H 367 Adolf Jebavý, továrna uzenin a masových konzerv, kart. 3, i. č. 95/3-6 (dále jen fond H 367).

6 MZA v Brně, fond H 367 a fond C 11 Krajský soud civilní, karton 112, sign. AX 271 (dále fond C11).

Obr. 2 – Interiér prodejny na ulici Křenová, 1925. TMB, i. č. 02.03-67 Album.

V roce 1926 získal povolení dílny na masové konzervy, o tři roky později začal výrobní objekty na ulici Křenová rozšiřovat nástavbou a dalším vybavením. V roce 1929 se firemními společníky stali i jeho synové, Adolf (od 1903 do 1948? jako ředitel firmy) a Cyril (od 1905 do ? jako disponent firmy) a firma byla zapsána do obchodního rejstříku takzvaných společenských firem s předmětem podnikání řeznictví a uzenářství.⁷ Cyril Jebavý následně z firmy vystoupil v roce 1932. V roce 1931 firma získala koncesi na provozování hostinské živnosti. V hostinci, který byl provozován rovněž na ulici Křenová, byly podávány výrobky firmy ze studené i teplé kuchyně. Kvůli hostinství byla rovněž

v prostorách firmy zřízena druhá místnost pro výsek masa a prodej uzenin.⁸ V roce 1934 začal A. Jebavý st. spolu se stavitelem Vladimírem Slavičkem realizovat nový čtyřpatrový dům, který by nahradil původní dům jednopatrový; v témže roce byl v suterénu domu otevřen nový obchod, kde byly prodávány výrobky a také drůbež a zvěřina.⁹ Návrh vchodu, portálu a vitrín realizovala firma Ergon z Brna v ceně 12 000 Kč.¹⁰ Návrh interiéru obchodu provedl Odborný závod pro řezníky a uzenáře Richarda Štastného se sídlem v Brně. Firma měla své prodejny rovněž na ulici Palackého v Králově poli, na náměstí Svobody (tuto filiálku vedla Jebavého dcera Juliána) a také v Luhačovicích (od roku 1933).¹¹

7 MZA v Brně, fond C11, kart. 112, f. 7.

8 Tamtéž, f. 16.

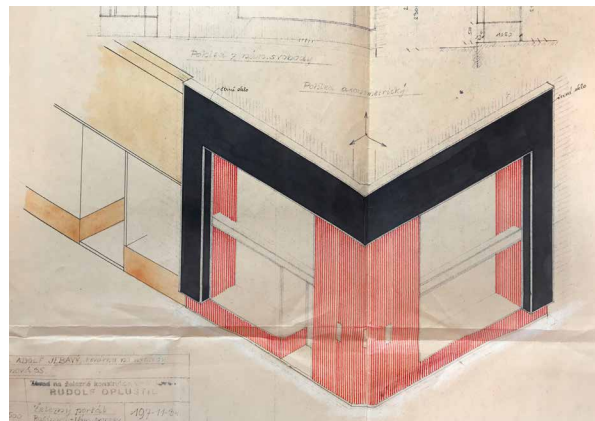
9 MZA v Brně, fondH 367, kart. 1, i. č. 46/1.

10 MZA v Brně, fond H 367, kart. 33.

11 MZA v Brně, fond H 367, kart. 1, i. č. 48/8.

Obr. 3 – Pobočka firmy v Brně na Náměstí Svobody, 1939. FILIP, Vladimír – SCHILDBERGER, Vlastimil. Brno-Brünn 1939-1945: Roky nesvobody, Jahre in Unfreiheit Díl/Teil. s. 44

Obr. 4 – Návrh výkladu obchodu na Náměstí svobody v Brně. MZA, fond H 367, kart. 33, f. 6.

Z roku 1934 se zachoval také návrh výkladu obchodu na náměstí Svobody, jehož autorem byl stavitel a architekt Vilém Kuba.¹²

V roce 1935 bylo modernizováno také vybavení této provozovny. Z dochované korespondence a nabídkového letáku společnosti Tatra se dozvíme, že zde bylo instalováno zařízení TATRA-ATE, konkrétně skříň Agrarius.¹³ V témže roce ohlásil A. Jebavý st. zřízení vedlejší prodejny svých uzenářských a řeznických výrobků také na ulici Nová (nyní Lidická), č. p. 18.¹⁴

V roce 1938 zemřel zakladatel firmy, Adolf Jebavý st., a takzvaným náměstkem firmy se stal jeho syn, Adolf Jebavý ml.¹⁵ Ten následně v roce 1940 založil veřejnou společnost spolu s těmito brněnskými podnikateli:

- Ladislav Horníček, továrník v Brně, Francouzská 27
- Adolf Jebavý ml., továrník v Brně, Křenová 35
- Gustav Kůrka, velkoobchodník v Brně, Kotlářská 19
- Eduard Pokorný, továrník v Brně, Josefská 5
- Vladislav Řádek, prokurista v Brně, Cejl 63
- Ferdinand Šilhan, továrník v Brně-Žabovřeskách, Rumunská 100

Účelem této veřejné obchodní společnosti bylo společné provozování podniku pod firmou s názvem Řádek a spol., společnost pro zužitkování krve a jatečných vedlejších produktů, německy Řádek & Co., Gesellschaft für Blutverwertung und Verwertung von Schlachthausnebenprodukten. Sídlem společnosti byly Městské ústřední jatky v Brně a předmětem podnikání bylo „získávání, zpracování, zužitkování a obchodování krví z jatečných zvířat a jatečnými vedlejšími produkty, případně výrobky z nich“.¹⁶ Základní jmění společenské obnášelo 60 000 K, z toho byl každý ze společníků povinen složit částku 10 000 K. Každý ze společníků byl povinen do společnosti dodávat veškerou krev, kterou získal při porážce vlastních jatečných zvířat, kromě toho množství, které potřebovali pro své krevní výrobky.

12 MZA v Brně, fond H 367, kart. 33, f. 6.

13 MZA v Brně, fond H 367, kart. 1, i. č. 248/6 Propagační leták zn. ETA-ATE.

14 MZA v Brně, fond C 11, kart. 112, f. 24.

15 Tamtéž, f. 47.

16 MZA v Brně, fond H 367, kart. 1, i. č. 43/1-4.

Válka, válečné škody a pohledávky a následující období

I firma Adolfa Jebavého se musela přizpůsobovat aktuálním politickým změnám a novým vyhláškám v době před 2. světovou válkou. V roce 1939 žádal Jebavý na Ministerstvu národní obrany o zařazení své továrny mezi registrované podniky důležité pro obranu státu. Tato žádost však byla s odůvodněním změněných poměrů označena za bezpředmětnou a zamítnuta.¹⁷ A. Jebavý byl rovněž nucen doložit svůj árijský původ novým úřadům. Z tohoto procesu se dochovalo několik žádostí o dodání dokumentů, který A. Jebavý odeslal faráři z Horních Bor, kterého žádal o dodání křestních listů svých předků. V roce 1941 rovněž Jebavého firma žádala o prokázání árijského původu jednoho ze zaměstnanců. Židovská otázka se A. Jebavého dotkla například také při pobytu v lázních, kam mu byla doručena informace o uvolněných bytech po brněnských Židech. Jebavý se měl vyjádřit, zda by mohl některý z bytů využít pro své zaměstnance. Jeho následné vyjádření se však nezachovalo.

Mezi omezeními v různých hospodářských odvětvích v Protektorátu Čechy a Morava bylo také zastavení živnostenského zkušebnictví a výzkumnictví ze strany vlády. Z tohoto důvodu byla v roce 1944 zastavena například činnost Pracovní komise pro veterinárně-chemický výzkum masa.¹⁸ Na základě tohoto rozhodnutí byl rozeslán dotazník těm členům Společenstva řezníků, kterým byly zastaveny živnosti. Dotazník sloužil ke zjištění počtu a stáří strojů, které zůstaly v jejich podnicích po uzavření, a příkaz k tomuto šetření dal der Wehrwirtschaftsoffizier des Wehrkreiskommando Böhmen und Mähren.

Zemská jednota řezníků a uzenářů, jejímž členem Jebavý byl, také informovala řeznické a uzenářské firmy o nutnosti umístování přiměřeného množství masa do obchodů tak, aby bylo vše prodáno. Ostatní zásoby bylo doporučeno ponechat v chladárně s odůvodněním, že „tím se uchrání maso před znehodnocením, nebo zničením, neboť při leteckém útoku je zboží ve

výloze i v obchodě ničeno střepinami, ohněm, pískem a prachem“¹⁹. O několik měsíců později pak byli členové Společenstva řezníků a uzenářů informováni o zákazu vystavování masa a masných výrobků ve výkladních skříních řeznicko-uzenářských podniků v Protektorátu Čechy a Morava. Podnik, který by tento zákaz porušil, mohl být potrestán pokutou až 500 000 Kč.

Další z četných povinností podniků bylo nahlášení tzv. Luftschutzkomandu umístění firemní chladírny a chladicího materiálu (při eventuálním bombardování by pak bylo správně postupováno při odklizení s ohledem na tyto chladírny).

Firma A. Jebavého byla také dodavatelem masa pro armádu. Z dokumentů z roku 1945–1947 můžeme zjistit informace o dodávkách pro útvary brněnské posádky. Jednalo se o útvar 450, dále vojenské útvary ubytované na hradě Špilberk. Měsíčně bylo dodáno přibližně 625 kg masa (přesnou potřebu masa bylo nutno nahlásit dodavateli dopředu, alespoň 12 hodin).²⁰ V roce 1947 (na období od 1. srpna do 31. prosince) se A. Jebavý ml. rovněž zavázal dodávat zásoby masa pro výcvikové prapory, vojenské oddíly a proviantní sklad.

V prvních měsících po skončení války roku 1945 firmy odevzdávaly přihlášky válečných škod. Za firmu A. Jebavého byla přihláška odevzdána v červnu a dle firmy nebyla při bombardování závodu zjištěna žádná ztráta na životě ani zdraví. Ze škod na majetku však uvádí celkovou škodu ve výši 182 878,85 K.

Firma rovněž zaslala nevyřízené pohledávky za zboží a práci ve mzdě za zboží dodané německé veřejné správě či německým veřejným podnikům. Jednalo se o nejvyšší částky za maso a uzeniny, a to z května a dubna 1945. Jednalo se například také o pohledávku s bývalou německou firmou BOHUMIL ZDRÁHAL – Uzenářství Brno na Křížové ve výši 4 540 K za dodané zboží, které zůstala tato firma krátce před osvobozením Brna dlužná. Další pohledávka na firmu KAREL SCHMIDT, uzenářství

17 Tamtéž, i. č. 79/43,46.

18 MZA v Brně, fond H 367, kart. 3, i. č. 79/40.

19 Tamtéž, i. č. 83/17.

20 MZA v Brně, fond H 367, kart. 30, i. č. 237/3–4.

v Brně na ulici Vídeňská 4 byla ve výši 1 263 K. Dále za firmu LINDENTHAL – Kantina Flieghorst, Brno-Letiště za 1 410 K. Podnik A. Jebavého poptával také platby za zboží dodané zákopnickým vývařovným (Stellungsban) v Žabovřeskách, Jundrově, Slatině, Černovicích, Králově Poli atd. v celkové výši 167 628 K.²¹ Z roku 1946 se zachoval záznam ze soutěže na dodávku masa a uzenin pro závodní kuchyni a kantýnu Zbrojovky Brno, n. p.²²

Jedním z mezníků poválečné produkce firmy bylo získání živnostenského listu pro výrobu tekutého polévkového koření, kostek a masových koncentrátů, provoz v Brně na Křenové 35 v roce 1946 a prodej zvěřiny. Zvěřina byla dle archivních soupisů dodávána například do restaurací a jídelen podniků jako n. p. Baťa v Brně na Koblížné, Elektrárny města Brna, Vinárna Zádruha na náměstí Svobody, dále do Akademické menzy, do Kounicových kolejí, do Škodových závodů Brno, do Zbrojovky, n. p., či do Sdružených závodů textilních, rovněž v Brně.

Znárodnění firmy

Proces znárodnění podniků potravinářského průmyslu vycházel ze zákona č. 115/1948 Sb. a probíhal v několika fázích, na základě jednotlivých a postupně vydávaných vyhlášek. Ústřední národní správa podniků masného průmyslu byla zřízena k 29. únoru 1948 a její součástí byli tzv. národní správci, dosazovanými do jednotlivých podniků. Ačkoli byli majitelé zbaveni většiny práv, stále byli formálními vlastníky podniků. V roce 1949 byly pak podniky zařazeny do n. p. Masna.²³

Zmocněnci pro národní správu firmy Adolfa Jebavého byli dle archivních dokumentů k 4. března 1948 František Duma a Josefa Ždárová, která byla pověřena administrativou národní správy.²⁴ Za hospodaření a provoz podniku nesli plnou zodpovědnost vůči Ústřední národní správě podniků masného průmyslu.

Národní správce Duma byl také pověřen kontrolou pokladny firmy. Výsledky kontroly byly předloženy a zachovaly se v archivu firmy v kopiích²⁵:

„Stav pokladny ke dni 4. březnu 1948 32 921,90 Kčs.“

Ve zprávě o daňovém zatížení firmy bylo uvedeno toto:

„Firma je veřejnou obchodní společností, vlastní pouze kancelářské a provozní zařízení v bilanční hodnotě Kčs 397,336,-. Jinou činností výrobní je výsek syrového masa.“

K provozu v revidovaném období firmy národní správce uvádí toto:

„V roce 46 bylo pořízeno nákladní auto a v plánovaných investicích hodlá firma pořídit jednu narážečku a zařízení udíren s dopravní drahou. Kapacita podniku je využita na 70 %. Ke konci revidovaného období bylo v závodě zaměstnáno 18 zaučených dělníků, 2 pomocní dělníci a 1 učeň, 21 zaměstnanců ve vyšších službách a z toho 6 úředníků, 6 vedoucích prodejen a 9 prodavaček.“²⁶

Ke mzdovým a platovým poměrům:

„Nejnižší skutečný výdělek u dělníka při časové mzdě činí 588 Kčs týdně, nejvyšší skutečný výdělek při časové mzdě je 880 Kčs týdně. Nejvyšší měsíční plat u úřednictva činí 5 200 Kčs, nejnižší 3 250 Kčs. V kontrolovaném období zúčastnili se 2 zaměstnanci žňové brigády po dobu 1 měsíce.“

K administrativě závodu:

„Podnik provozní účetnictví nemá zavedeno, ale výroba jest statisticky zachycena, jak co do množství, tak i docílených obrátů u jednotlivých druhů zboží. Finanční účetnictví jest podvojně, propisovací systém Arwill – samostatná mzdová a skladní účtárna není zavedena. Kalkulace výrobků prováděl majitel podniku p. Adolf Jebavý. Pracovní morálka u zaměstnanců jest velmi dobrá. Jediná závada tkví v nedostatku potřebných surovin.“²⁷

21 MZA v Brně, fond H 367, kart. 3, i. č. 87/15–18.

22 MZA v Brně, fond H 367, kart. 30, i. č. 243/celé.

23 STEINHAUSER Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*. Brno: Český svaz zpracovatelů masa a Fakulta veterinární hygieny a ekologie Veterinární a farmaceutické univerzity, 2010, s. 95.

24 MZA v Brně, fond H 367, kart. 1, i. č. 51/21.

25 Tamtéž, i. č. 48/2.

26 Tamtéž, i. č. 48/6.

27 Tamtéž, i. č. 48/39.

Leopold Kapoun, předseda závodní rady, pak v hlášeních uvádí, že závod trpí nedostatkem zapracovaných sil a nerovnoměrným přísunem surovin z rozděloven, což má za následek špičkové a těžko zvladatelné vypětí sil.²⁸ Ze zápisu z kontroly v březnu roku 1948 můžeme také vyčíst stav strojního vybavení závodu.

Po roce 1948 se také změnil název firmy, a to na A. Jebavý n. p. Masna – Závod Jebavý. Firma A. Jebavého ml. byla na jeho vlastní žádost v roce 1951 vymazána z obchodního rejstříku.²⁹

Interní firemní dokumenty z archivu a chod firmy

Zajímavým zdrojem informací o provozu podniku jsou také například firemní oběžníky, které se zachovaly. Jedná se o nejrůznější pravidelná oznámení a nařízení ze strany vedení firmy. Například v oběžníku z roku 1933 se dočteme o odpovědnosti šoférů za stav firemních automobilů s tím, že každou zaviněnou škodu měli uhradit nebo zjistit viníka.³⁰ Za tímto účelem byli povinni denně provádět kontroly svého vozidla a každou škodu museli zapsat do knihy auta. Ředitel firmy rovněž upozorňoval zaměstnance, že je nutno spojit s vodou a elektrickým proudem a že jeden z pracovníků byl v továrně pověřen denní kontrolou přetékajících nádob, kapajících kohoutků a znečišťování vody a jiný zaměstnanec byl pověřen kontrolou svícení a elektroměrů. V jiném oběžníku nalezneme informace o přeložení zaměstnankyň v rámci prodejen a o sbírce pro Německý Červený kříž (1940).³¹ Další pak informoval o odevzdávání potravinových lístků na mléko a tuky.

Firma byla velice často kontrolována a podléhala zákonům a vyhláškám, které bylo nutno dodržovat. V archivním fondu se díky tomu nachází mnoho dokumentů, ze kterých lze vyčíst například informace o zaměstnancích a jejich platových a pracovních podmínkách.³² Například z hlášení na základě kontroly v roce 1940³³ a obvinění, že firma nevyplácí prodavačkám ve svých obchodech přiměřený plat podle vyhlášky Ministerstva sociální a zdravotní zprávy, můžeme zjistit, jaké byly platové podmínky zaměstnanců (v tomto případě mladších zaměstnankyň) v té době. Nevyučená zaměstnankyně obdržela po dovršení 20 let plat 580 K, po dovršení 21 let 640 K, po dovršení 22 let 700 K a po dovršení 23 let plat 760 K měsíčně. Na základě této vyhlášky firma upravila platy svým prodavačkám na prodejních.

Pracovní doba zaměstnanců nesměla činit více než 8 hodin ve 24 hodinách, resp. ne více než 48 hodin v týdnu. Do pracovní doby se počítala pohotovost v práci, u učňů mimo to čas k návštěvě školy.

Z archivních dokumentů se můžeme dozvědět rovněž informace o obchodních zástupcích firmy. V roce 1938 byl například zástupcem pro Bratislavu Ludevít Stein. Jeho povinností bylo zaříditi odbytu konzervové šunky, uzeného masa, specialit krakovského salámu, hanáckých klobás, domácího uzeného dopékaného masa, anglické slaniny atd. Z levnějších pak valašských klobás a točeného klobásového salámu. Objednávky měly být zasílány na dobírku nebo důvěryhodným firmám bez dobírky. Obchodní zástupce dle dohody obdržel celkem 4 % ze svých přímých a nepřímých objednávek.³⁴ Dochovaly se rovněž ceníky produktů,³⁵ jež firma pravidelně vydávala, jako například tyto z archivu firmy:

28 Tamtéž, i. č. 48/3.

29 MZA v Brně, fond C 11, kart. 112, i. č. 1.

30 MZA v Brně, fond H 367, kart. 1, i. č. 56/31.

31 Tamtéž, i. č. 56/3.

32 MZA v Brně, fond H 367, kart. 4.

33 Tamtéž, i. č. 106.

34 MZA v Brně, fond H 367, kart. 30, i. č. 229/23–27.

35 Tamtéž, i. č. 241.

Obr. 5 – Dobové ceníky firmy. MZA, fond H 367, kart. 32, i. č. 256/22,27.

Členství v organizacích a další veřejné aktivity

Díky vzrůstajícímu majetku a společenskému postavení se stal A. Jebavý st. mecenášem veřejného života činným v mnoha spolcích, stejně jako členové jeho rodiny.³⁶ Součástí vedení takto významného podniku bylo rovněž členství v oborových komisích a šíření povědomí o řeznickém oboru a prezentace na veřejnosti. A. Jebavý například v roce 1938 a 1939 přednášel na půdě brněnského rozhlasu. Přednášky na téma Československé masové konzervy a Výroba uzenin a masových konzerv byly vysílány krátkovlnnou stanicí do ciziny a zástupci rozhlasu požádali dle dostupné korespondence A. Jebavého o dodání textu v anglickém a španělském jazyce.³⁷

Adolf Jebavý hojně podporoval mnoho kulturních organizací a uskupení. V roce 1943 mu v dopisech z archivu firmy například děkuje Národní rada česká za příspěvek na podporu kulturní a sociální činnosti (ve výši 500 K), Zemská ústředna pro péči a dorost

živnostenský děkuje za dar ve výši 200 K. V témže roce byl Adolf Jebavý také pověřen do nově vytvořené pracovní skupiny v rámci Zemské jednoty. Účelem této skupiny byl veterinárně-chemický výzkum masa.

Jeho syn, Adolf Jebavý ml., byl také čestným členem řady kulturních a sportovních organizací. Česká atletická amatérská unie se například v roce 1943 rozhodla požádat významné osobnosti, podniky a korporace Čech a Moravy, aby přijaly členství v čestném výboru pro mezizemské utkání lehkých atletů Čechy–Morava. Z dopisu unie A. Jebavému ml. se dočteme o návrhu o jeho zvolení za člena čestného výboru a o prosbě unie o návrh odměnění vítězů věcnými čestnými cenami nebo peněžními částkami. Na toto A. Jebavý následně odpovídá, že děkuje za pozvání, jeho průběhu vyslovuje mnoho zdaru, poukazuje jim obnos 500 korun, ale vyhrazuje si, aby při eventuálním jmenování dárců nebyl jmenován.

V roce 1945 byl Jebavý na schůzi předsednictva Společenstva řezníků a uzenářů jmenován finančním referentem a také pověřen funkcí dozírat na finanční hospodářství v přidělovací komisi při Společenstvu řezníků a uzenářů Brno–město.³⁸ Téhož roku byl také dekretem Jednoty společenstev řezníků a uzenářů pro Čechy a Moravu v Praze jmenován členem společenstevního výboru.

Odborné školství

A. Jebavý byl aktivní také v oblasti odborného školství. V roce 1942 byl například členem přípravného výboru ve věci zřízení mistrovské školy řeznicko-uzenářské v Brně.³⁹ I ve válečných letech probíhala zasedání pracovní komise Jednoty společenstev řezníků a uzenářů pro Čechy a Moravu, jako například v roce 1944. Na tomto zasedání byla projednávána témata jako řeznicko-uzenářská škola a učební osnovy a budování

36 SMUTNÝ, Bohumír. *Brněnští podnikatelé a jejich podniky: 1764–1948*, s. 188. Byl například předsedou kuratoria Veřejné knihovny a čítárny pro Křenovou a okolí v Brně. V roce 1921 byl uveden jako náhradník do městského zastupitelstva v Brně.

37 MZA v Brně, fond H 367, kart. 32, i. č. 254/15–21. Celá přednáška A. Jebavého je dostupná v přepisu v tomto fondu.

38 MZA v Brně, fond H 367, kart. 3, i. č. 79/17.

39 [ČERMÁKOVÁ, Jana]. Učňovská řeznická a uzenářská škola, Brno, Čechyňská 19. In: *Internetová encyklopedie Brna*. [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2004. Aktualizováno 14. 11. 2022 [cit. 15. 11. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_skoly&load=958. Více informací k vývoji odborné řeznické-uzenářské školy v Brně zde.

programu, návrh na přestavbu této školy a zbudování nové odborné a studijní knihovny v této škole.⁴⁰

V Jebavého firmě proběhla v roce 1945 exkurze žáků z Učňovské školy v Ivančicích. O exkurzi informovalo Společenstvo řezníků a uzenářů, na které se škola obrátila. Cílem bylo provést jednou měsíčně exkurzi do Brna a spočívala by v tom, že učni včetně učitele navštíví střídavě každý měsíc největší závody, kde by celý den pracovali. V tomto případě se jednalo o 10 žáků z I. až III. ročníku.

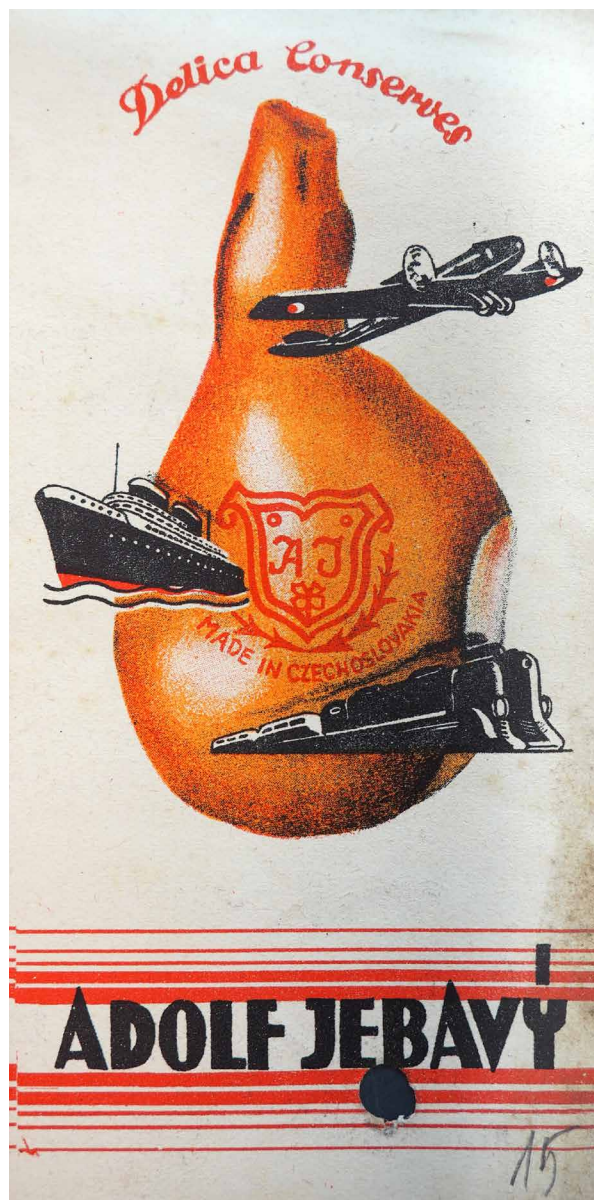
Export

Firma A. Jebavého byla rovněž velice úspěšným exportérem do mnoha zemí po celém světě.⁴¹ Čilý zahraniční obchod provázelo mnoho nařízeních a doporučení, ale také upomínek a komplikací. Z roku 1941 máme například doloženou dodávku konzerv do Hamburku a do Sofie (pro firmu EGEA), dále můžeme mezi archivními dokumenty nalézt pohledávky a upomínky firmám, například z dodávky do Alexandrie. Jednalo se o pohledávku šunky v ceně 9 095 Kč. Zástupce firmy, Ital E. Lindi, o sobě dle vyjádření A. Jebavého od vypuknutí války nepodal žádné zprávy. Firma proto žádala Národní banku pro Čechy a Moravu v Praze o odpis do 50 % výše pohledávky. Další z dochovaných pohledávek byla například pohledávka u firmy Joseph Singer v Paříži. Naposledy dle firmy platili v roce 1939, když objednávali 115 kg Jambon de Prague (tedy Pražské šunky), a od té doby od nich rovněž nebyly doručeny žádné zprávy.

Z dokumentace o exportu v letech 1937–1943 a 1945–1947 můžeme vyčíst, že firma kromě dvou zmiňovaných destinací exportovala také do Německa, SSSR, Anglie, Spojených států amerických a Palestiny. Zajímavým zdrojem informací o zahraničním obchodu a o poptávkách českým firmám jsou také poptávkové listy. Pokud se jednalo o zahraniční pobočky českých firem a společností, objednávky a korespondenci vyřizovala Poptávková služba v Praze. Například firma T. S. Quartson & Company, Gold Coast, British West Africa se zajímala mimo jiné

o hovězí maso v sudech (beef in barrels) a vepřové nožky v sudech (pigs feet in barrels).

A. Jebavý také sám hledal zahraniční zástupce pro prodej svých výrobků, jako například pro prodej šunky, masových speciálních paštik v konzervě, uzenek a trvanlivých salámů. Z nabídek zahraničních

Obr. 6 – Leták zn. Delica pro zahraniční obchod. MZA, fond H 367, kart. 32, i. č. 256/20, f. 15.

40 MZA v Brně, fond H 367, kart. 3, i. č. 99/1.

41 MZA v Brně, fond H 367, kart. 30, i. č. 240.

poptávek si vybral Anglii, Belgii, Francii, Holandsko, Indii, Itálii, Nový Zéland, Palestinu, Řecko, Švédsko, Švýcarsko a USA.

Firma A. Jebavého pro účely exportu vyráběla rovněž malé konzervované šunky ve čtyřhranných krabicích (byly asi o 10 % dražší než normální šunky). Byly baleny po 48 ks (jednolibrové) nebo 24 ks (dvoulibrové) do zámořských beden. Z Brna byl dle doložené dokumentace z roku 1938 do Terstu vypravován sběrný vagón, který byl nejpozději osmého dne na místě. Tento vagón byl vypravován každý týden ve čtvrtek.

Ze strany SSSR byl dle archivních dokumentů z roku 1938 velký zájem o mražené masné krémy, což je doloženo korespondencí obou stran a následnými objednávkami. Ve stejném roce probíhala rovněž jednání s USA, kde měli zájem o výrobky firmy. Zajímavá ovšem byla také myšlenka zařadit u příležitosti Světové výstavy v New Yorku ochutnávku pražské šunky.⁴² Další informace o této výstavní prezentaci se však v archivu nedochovaly.

V USA, jak již bylo řečeno výše, působilo několik československých organizací, které zprostředkovaly obchodní styky s domovinou, například O.K. – Informační služba americkým Čechoslovákům. Jednalo se o společnost, která dodávala krajanům v USA hospodářský časopis. Po zjištění zájmu zřídili rovněž filiálku v New Yorku a také v Londýně, což bylo nákupní místo kolonií. Pracovníci této firmy cestovali například i do jižní Ameriky, kde zjišťovali odbytové podmínky pro československé výrobky. Příklad lze nalézt v jednom z dopisů A. Jebavému: „Jde nám o to, aby československé zboží bylo prodáváno lidmi našimi, kteří mají u nás ve státě svoje krevní svazky a tím i morálně na prosperitě domácího průmyslu byli interesováni.“⁴³

Vydavatelství Czechoslovak Trade and Industry si v dopise A. Jebavému z roku 1938 stěžuje, že „cizí propaganda pracuje proti nám již dnes, a to zvláště

v Anglii a USA, tvrzením, že Československo přestává býti státem průmyslovým a vývozním a že se stalo státem čistě zemědělským. Musíme ukázati cizině ihned v počátcích této nepravdivé propagandy, že náš stát má i nadále možnost udržeti si svá zahraniční odbětiště, a doufáme proto, že ani vaše ct. firma neodmítne spolupráci na této akci.“⁴⁴

Ochranné známky a reklama

Ochranná známka je identifikací výrobků firmy, loga a sloganů a celé značky. Jedná se o „grafické znázornění tvořené zejména slovy, písmeny, číslicemi, barvou, kresbou nebo tvarem výrobku či jeho obalu“.⁴⁵

Například kolem roku 1938 měly ochrannou známku tyto produkty firmy A. Jebavého: obrázek vojáka, dva lvi, hospodyňka, nápis Hovězí guláš. Známkami se obnovovaly vždy po deseti letech. Dle archivních záznamů z roku 1947 byly v roce 1946 zapsány tyto známky: Delica, fantastický znak A. Jebavého, obraz prasete nad

Obr. 7 – Ochranná známka Everest. MZA, fond H 367, kart. 3, i. č. 256/6, inv. č. 256/6

42 Tamtéž, i. č. 240/109.

43 Tamtéž, i. č. 240/101.

44 Tamtéž, i. č. 240/103.

45 Ochranné známky. In: *Průmyslová práva*. [on-line]. Praha: Úřad průmyslového vlastnictví, 2020. [cit. 15. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www.upv.cz/cs/prumyslova-prava/ochranne-znamky>

Obr. 8 – Dobová reklama. MZA, fond H 367, kart. 3, i. č. 257/18.

krabici Delica, Everest, Delica užší nápis na krabici, dva lvíci, hovězí guláš, voják a hospodyně.

Jednou z podmínek úspěšného prodeje je vizuální prezentace výrobků firmy a s tím související grafika, loga a propagační materiály. Adolf Jebavý na designu log výrobků a na reklamních sloganech spolupracoval s mnoha reklamními společnostmi, například s reklamním a prodejním poradcem Antonínem Hromkem z Prahy, který pro firmu vytvořil reklamní texty, návrh propagace výrobků a také naplánoval reklamní kampaň, která by obsahovala také oznámení do magazínů, reklamní prospekty či dopisy pro zákazníky.⁴⁶

Adolfa Jebavého v roce 1944 také oslovila firma Baal Film Ing. Bohuslava Krátkého z Prahy, která již od 30. let 20. století vytvářela krátké propagační reklamní filmy společně. Zákazníky této firmy byly významné podniky z celého Československa a k dispozici byly vlastní ateliéry a grafické oddělení.⁴⁷ S tím souvisela dochovaná korespondence také s firmou Repra – ústřednou reklamních praktiků, která firmě v roce 1944 doporučovala umístění propagačních reklamních filmů v kinech a v roce 1938 pro firmu navrhla letáky, nápisy na roletách ve výkladu firmy atd.⁴⁸

Obr. 9 – Dobová reklama. MZA, fond H 367, kart. 3, i. č. 257/18.257/18.

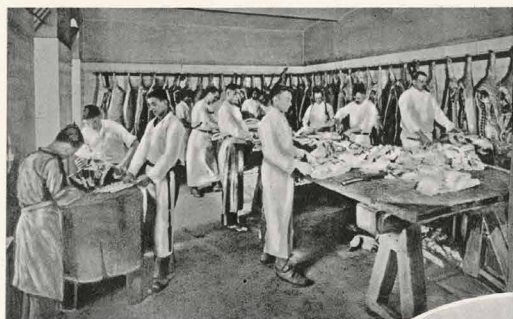
46 MZA v Brně, fond H 367, kart. 32, i. č. 253/5.

47 Tamtéž, i. č. 253/11.

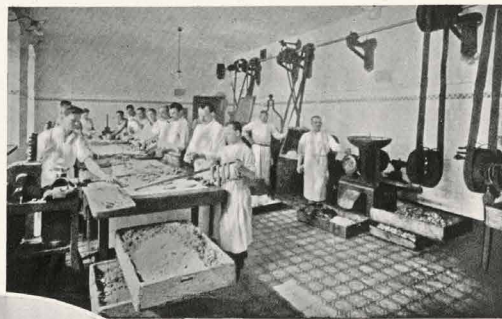
48 Tamtéž, i. č. 253/13, 45.

JEBAVÝ ADOLF

TOVÁRNA UZENIN, VELKOUZENÁŘSTVÍ A VÝVOZ ŠUNEK
SELCHWAREN FABRIK, GROSS-SELCHEREI UND SCHINKEN-EXPORT
BRNO = BRÜNN

1.

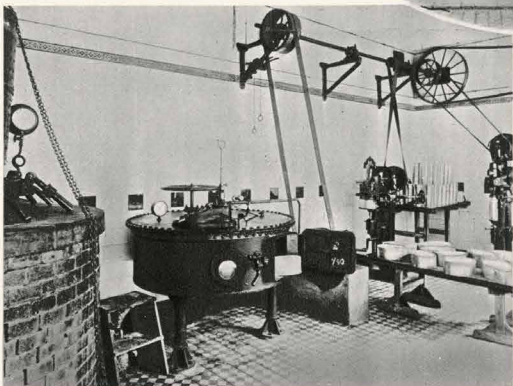
2.

3.

5.

6.

7.

1. Arbeitssaal zur Vorbereitung des Materials. — Dílna na přípravu materialu. 2. Werkstätten. — Dílny. 3. Selchhöfen mit einem Fassungsraum für cca 600 Schinken. — Udírna pro cca 600 šunek. 4. Die Fassade des Geschäftshauses. — Fasáda obchodního domu. 5. Einer der Pöckelräume für Schinken. — Místnost pro nakládání šunek. 6. Ein Raum von der Konserventeilung. — Místnost oddělení na výrobu konserv. 7. Verkaufslokal. — Prodejní místnost.

„HESLEM MODERNÍHO ŘEZNÍKA A UZENÁŘE JE ČISTOTA.“

K HISTORII FIRMY LADISLAV HORNÍČEK, TOVÁRNA NA UZENINY A MASOVÉ KONZERVY, BRNO

Radek Slabotínský

Když v roce 1938 vydalo Společenstvo řezníků, uzenářů a mydlářů Velkého Brna brožuru s názvem *Maso je zdravé a* podtitulem *Maso sílí – jezte proto více masa*,¹ hned na druhé straně se objevila fotografie sedícího pána v tmavém obleku, bílé košili a s černým motýlkem u krku, jak s mírným úsměvem na rtech hledí na čtenáře. Oduševnělý výraz tohoto muže nepatřil nikomu jinému než dnes již téměř zapomenutému Ladislavu Horníčkoví, v té době již zejména v řeznických kruzích nejen velkého Brna známého a uznávaného podnikatele v oboru zpracování masa a výroby masových konzerv. A právě tomuto podnikateli a jeho firmě jsou věnovány následující řádky, které se pokoušejí osvětlit historii soukromé společnosti Ladislav Horníček, továrna na uzeniny a masové konzervy,² Brno, která se ve své více než dvacetileté historii zapsala do paměti nejen obyvatel Brna, ale také dalších míst Moravy svými chutnými výrobky, se kterými slavila oprávněný úspěch.

I přestože se v případě zpracovatelského průmyslu a výroby potravin, kam patřila i firma Ladislava Horníčka, jednalo o zajímavé a v rámci Brna poměrně významné a zároveň dobře rozvinuté průmyslové

odvětví, nesetkala se historie tohoto segmentu průmyslové výroby prozatím s oprávněnou pozorností nejen historiků, ale i dalších odborníků. K nejčastějším formám zpracování přitom patří obecné dějiny odvětví, které sledují dosavadní vývoj ať již z historického, nebo technologického pohledu.³ Střípek do oné pomyslné mozaiky příběhů o dějinách jednotlivých výrobců masných produktů se pokouší přinést předložená studie o brněnské firmě Továrna na uzeniny a masové konzervy Ladislav Horníček, která si klade za cíl zmapovat historii a činnost této společnosti v letech 1929–1949, tedy v době, kdy byla v soukromých rukách. Příspěvek vychází především z dochovaných archivních materiálů, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně, přičemž největší a nejdůležitější zdroj informací k dějinám firmy poskytly dokumenty z fondu H 369 *Ladislav Horníček, továrna na uzeniny a masové konzervy, Brno 1929–1948 (1949)* a fondu C 11 *Krajský soud civilní Brno 1849–1949 (1963)*. Využity byly rovněž fondy *Živnostenská banka, Česká průmyslová banka a Státní banka československá*, které se nachází v Archivu České národní banky, které obsahují důležitou korespondenci týkající se úvěrové

1 Archiv města Brna (dále jen AMB), fond F 14 Společenstvo řezníků a uzenářů Brno (dále jen fond F 14), i. č. 14, brožura *Maso je zdravé: Maso sílí – jezte proto více masa*. Brno: Společenstvo řezníků, uzenářů a mydlářů Velkého Brna, 1938. Brožura obsahovala odborné články o metodách zlepšování hygieny řeznických a uzenářských provozů, význam uzenin a konzerv, nové způsoby solení masa a další zajímavá témata. Autory příspěvků byli již tehdy vážení odborníci, např. prof. Dr. Jan Lenfeld, první přednosta Ústavu pro hygienu masa, mléka a potravin vůbec na Vysoké škole zvěrolékařské v Brně v letech 1919–1938.

2 Uvedený název se v průběhu trvání firmy několikrát změnil, jak bude patrné z dalšího textu.

3 Mezi nejzdařilejší a zároveň mapující v celistvosti historii řeznického řemesla patří publikace STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*. Brno: Český svaz zpracovatelů masa a Fakulta veterinární hygieny a ekologie Veterinární a farmaceutické univerzity, 2010. ISBN 978-80-7305-105-1.

politiky a hospodaření firmy. Spíše doplňující informace byly nalezeny ve fondu F 14 *Společenstvo řezníků a uzenářů, Brno (1885–1949)*, který spravuje Archiv města Brna. Navzdory snaze autora uchopit téma práce co nejkompexněji, je nutné uvést, že mnohé důležité prameny (zejména z meziválečného a válečného období), které osvětlují dějiny a vývoj firmy a ze kterých příspěvek především vychází, jsou místy velmi torzovité nebo přímo neexistují, což se odrazilo i na podobě výsledného textu.

Historie firmy (od počátku do jejího zániku jako samostatného podnikatelského subjektu)

Když mladý Ladislav Horníček vstupoval na dráhu řezníka a uzenáře, měl již řeznický stav v Brně za sebou několikasetletou úspěšnou činnost. Kdo však byl onen muž, kterému tak „učarovalo“ toto odvětví zpracovatelského a potravinářského průmyslu, že se řeznictví stalo jeho celoživotním osudem?

Ladislav Horníček se narodil v městečku Velká Bíteš v chalupě č. p. 65 dne 25. června 1885 Josefu Horníčkoví a jeho manželce Marii, dceři Josefa Steinhausera, obchodníka v Osové Bítýšce. Jeho otec byl pachtýřem⁴ hostince ve Velké Bíteši.⁵ Snad můžeme hledat u jeho otce či u jeho dědečka z matčiny strany zájem o řeznické řemeslo, kterému se mladý Horníček po vychození obecné a měšťanské školy začal učit. Nebylo by to ostatně nic neobvyklého, že se syn po vzoru svých nejbližších dal rovněž na dráhu řemeslníka, aby tak pokračoval v rodinných šlépějích. Přesné informace, proč si vybral právě řeznické řemeslo, však nemáme, proto můžeme o skutečných pohnutkách jen spekulovat.

O jeho mládí a dospívání nemáme žádné zprávy, ani o tom, jak se ocitl v Brně. Zda se tak stalo ještě v době jeho dětství, kdy by se do města přestěhoval se svými rodiči, nebo jestli se k přestěhování rozhodl sám, se prozatím nepodařilo zjistit. Jisté je však to, že se napevno v Brně usadil již před rokem 1910 a dokonce si zde našel nevěstu, se kterou se 12. listopadu 1911 v římskokatolickém kostele Nanebevzetí Panny Marie oženil. Jeho vyvolenou se stala služebná Marie, dcera Jana Musila, rolníka v Újezdě a jeho manželky Marie, rozené Horákové.⁶

V té době již uzenář Ladislav Horníček, bytem Giskrova (dnešní Kounicova, tj. téměř ve středu města) ul. 29 provozoval na adrese Jakubská 2 samostatnou živnost, tedy obchod s lahvovým pivem, masem, pečivem, okurkami, uzeninami a hořčicí, na kterou obdržel živnostenské oprávnění v březnu 1910.⁷ Do manželství tedy nevstupoval Ladislav Horníček bez finančního zajištění, a jak ještě uvidíme v dalším textu, oba manželé svůj majetek dále významně rozmnožili.

Horníček byl bez pochyby schopný, houževnatý a pilný živnostník, který měl „tah na branku“. Již od počátku své samostatné činnosti šel za svým cílem, aby si postupně plnil vytoužené sny. Již v roce 1920 přestěhoval svoji živnost na adresu Kounicova 2, kde rovněž spolu s manželkou bydlel. Nevyhovující prostory spolu s rostoucí poptávkou však zapříčinily, že již v roce 1926 zakoupil činžovní dům na ulici Francouzská 27 (dnes Milady Horákové), kde kromě nového bydlení rovněž nechal vybudovat všechny potřebné provozy. Tato adresa se stala konečnou, a to až do zániku jeho firmy.⁸ V letech 1923–1931 také otevřel pobočku své živnosti v zábavním parku Eden v Brně-Pisárkách,

4 Pacht. In: *Wikipedie*. [online]. 31. 5. 2018. [cit. 16. 10. 2023]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Pacht>. Pachtýř je označení především pro zemědělce – nájemce půdy. Název pochází ze středověku, kdy pacht znamenal pronájem celého hospodářství, později pak zemědělské půdy a hospodářských objektů. Pacht byl většinou časově omezený. Pachtýř za pronájem odváděl pachtovné, které mohlo být tvořeno finanční částkou nebo částí výpěstků. Pachtýř měl navíc povinnost zušlechťovat pronajatou půdu. Nešlo však jen o zemědělce, propachtovat, tj. přenechat věc jinému, bylo možné a lze dodnes i v dalších živnostech. Právním titulem je pachtovní smlouva, kterou propachtovatel přenechává pachtýři věc k užívání a požívání. Pachtýř se smlouvou zavazuje platit za přenechání věci pachtovné či poskytnout poměrnou část výnosu věci, případně je možná kombinace obojího (poměrná část výnosu a peněžité plnění). Od nájmu se pacht liší možností věc nejen užívat, ale i požívat. Předmětem pachtu může být jen věc přinášející pachtýřovým vlastním přičiněním výnos.

5 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně), fond 67 Sbirka matrik, i. č. 16355, Matrika narozených a pokřtěných římskokatolické fary Velká Bíteš 1851–1900, rok 1885, záznam o narození Ladislava Horníčka, s. 392.

6 Tamtéž, i. č. 17296, Matrika oddací římskokatolické fary Brno-Zábřovice 1907–1915, rok 1911, s. 316. Za svědky šli novomanželskému páru Franz Borek, šikovatel 8. pěšího pluku v Brně, a Josef Steinhauer, stolař v Brně.

7 AMB, fond B 1/16 Národní výbor města Brna – referát živnostenský – kartotéka živností (dále jen fond B1/16): Ladislav Horníček.

8 Tamtéž.

který se nacházel v prostorách budoucího brněnského výstaviště. Moc dobře věděl, že toto místo je cílem mnoha návštěvníků, kteří sem přicházeli nejen za účelem získat vědomosti a zážitky na probíhajících výstavách, které byly předchůdci pozdějších velkých výstavních projektů na nově vzniklém brněnském výstavišti, ale rovněž za zábavou a odpočinkem a také si dát něco dobrého k jídlu.⁹

Dosavadní činorodost Ladislava Horníčka, který ve svém podnikání hleděl do budoucnosti, se projevila v zisku dalšího živnostenského oprávnění, které mu město Brno udělilo za účelem zřízení řeznické a uzenářské živnosti v květnu 1927.¹⁰ Uvedená živnost měla za následek, že se Ladislav Horníček stal povinně členem Společenstva řezníků, uzenářů a mydlářů v Brně, které v té době jeho vstupu do Společenstva sdružovalo již několik stovek větších či menších podniků řezníků, uzenářů a mydlářů.¹¹ Členem Společenstva pak firma Ladislava Horníčka zůstala až do jeho likvidace v prosinci 1948, jeho práce pro rozkvět Společenstva byla navíc oceněna zastáváním významných funkcí ve výkonných orgánech Společenstva, kdy byl například v letech 1928–1945 předsedou Svépomocného

podpůrného fondu při Společenstvu, o který se staral „s houževnatostí jemu vlastní, aby jmění fondu rozmnožil, což se mu též úspěšně daří.“¹²

Živnost Ladislava Horníčka prožívala „zlaté časy“, které zřejmě nijak výrazně nenarušila ani velká hospodářská krize propuknuvší na podzim 1929. Právě naopak, již v době počátečních náznaků blížící se katastrofy požádal Ladislav Horníček o zápis do obchodního rejstříku. Stalo se tak na jaře 1929, kdy vznikla firma jednotlivce „Ladislav Horníček“, jak zněl oficiální název, jehož předmětem podnikání bylo řeznictví a uzenářství „po továrníku“, tedy továrním způsobem ve velkém.¹³ Ladislav Horníček se jako majitel velké firmy pustil hned do práce. Brzy si vydobyl pověst seriózního a schopného podnikatele, dbajícího na pořádek a čistotu v provozech, jehož firma vyráběla kvalitní zboží, což mělo za následek stálý přísun objednávek, které se odrazily v jejím trvalém vzestupu. Předchozí slova potvrzuje žádost o zápis do obchodního rejstříku, který uváděl za rok 1927 čistý zisk 219 700 Kč a tím i povinnost zaplatit výdělkovou daň ve výši 6088 Kč.¹⁴ Teprve po vyměření výdělkové daně mohl poplatník požádat o úřední zápis své firmy do obchodního rejstříku

9 Zábavní park Eden představoval obdobu vídeňského Prátru, kde se poutové atrakce mísily s divadelními představeními, cirkusem a dalšími zábavními podniky. K tomu například DAVID, Vladislav – PAVLÍK, Karel. *Město s oživlým údolím*. Praha: Československý novinář, 1968, s. 23–25. Aktuality – ediční řada vydavatelství Československý novinář, číslo 2/1968. Koncentrace mnoha lidí se promítala i do podoby zajištění náležitosti občerstvení. Horníček této šance na zviditelnění své živnosti náležitě využil, aby si zde vždy na několik měsíců v roce otevřel pobočku, kterou vedl František Štěpán původem z Podolí. Zřejmě se jednalo o výdělečný podnik, který Horníček zásoboval svými v té době již vyhlášenými masnými výrobky. K tomu AMB, fond B1/16, Ladislav Horníček.

10 MZA v Brně, fond C 11 Krajský soud civilní Brno 1849–1949 (1963), (dále jen fond C 11), kart. 109, sign. A X 219 Ladislav Horníček. Továrna na uzeniny a masové konzervy (dále jen sign. A X 219), f. 4, živnostenský list z 19. 5. 1927.

11 AMB, fond F 14, i. č. 14, Seznam řezníků a uzenářů z roku 1938, brožura *Maso je zdravé: Maso slíí – jezte proto více masa*. Podle uvedených seznamů otištěných v brožuře přesáhl počet řeznických živností v roce 1938 číslo 650.

12 V létě 1945 se však Horníček vzdal všech funkcí ve Společenstvu, což předsednictvo a výbor vzaly s politováním na vědomí. Zároveň mu v osobním dopise poděkovalo za jeho dosavadní dlouholetou obětavou a nezištnou práci pro Společenstvo. Viz MZA v Brně, fond H 369 Ladislav Horníček, továrna na uzeniny a masové konzervy, Brno 1929–1948 (1949), (dále jen fond H 369), kart. 1, i. č. 14 Korespondence se Společenstvem řezníků a uzenářů v Brně, f. 14, dopis Společenstva z 11. 7. 1945. Již v roce 1921 bylo jeho jméno spojováno s funkcí předsedy Společenstva obchodníků uzeným masem a koňskými uzeninami v Brně. Informace převzata ze SMUTNÝ, Bohumír. *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948: encyklopedie podnikatelů a jejich rodin*. Brno: Statutární město Brno – Archiv města Brna, 2012, s. 170. ISBN 978-80-86736-28-0. Ladislav Horníček také zastupoval od roku 1948 svoji firmu v Družstvu tavíren loje. Viz MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 13 Korespondence s oběžníky, f. 52, jmenování L. Horníčka do Družstva tavíren loje z 21. 6. 1948. Horníčkova činorodost se však projevila i zastáváním významných postů v orgánech dalších oborových spolků a sdružení (např. Masodružstvo, Hospodářský svaz řeznicko-uzenářských družstev pro nákup a prodej v Praze ad.). Od roku 1946 byl rovněž technickým expertem oboru tavíren oleje pro obnovovací komise u úřadovny Osídlovacího úřadu na Moravě. Viz tamtéž, kart. 1, i. č. 5, Jednací řád, výpočet výrobní režie, stat. zprávy, korespondence firmy, fir. záležitosti, oběžníky, ceníky, schůze, pozvánky, f. 35, informace o jmenování L. Horníčka technickým expertem ze 4. 3. 1946.

13 MZA v Brně, fond C 11, kart. 109, sign. A X 219, f. 1, zápis firmy jednotlivého kupce z 15. 3. 1929.

14 Tamtéž, f. 3, žádost o zápis do obchodního rejstříku z 13. 3. 1929.

Krajského soudu civilního v Brně.¹⁵ Podle dochovaného zápisu byl jedinou oprávněnou osobou, která firmu zastupovala v úředním a obchodním styku, její majitel Ladislav Horníček. Zároveň byla udělena prokura manželce Marii Horníčkové a obchodníkovi Břetislavu Horníčkovvi (bratr), kteří mohli zastupovat majitele firmy ve všech právních jednáních.¹⁶ Zápis do obchodního rejstříku byl jakýmsi právním završením prozatím úspěšné činnosti firmy. Dalo se očekávat, že si firma i nadále povede dobře a v konkurenci dalších společností se stejným či podobným výrobním programem se rozhodně neztratí.

O úspěšnosti firmy a zároveň její expanzi hovoří fakt, že ještě v témže roce, kdy došlo k zápisu do obchodního rejstříku, totiž otevřel Horníček prodejnu na ulici Ugartova (dnes Palackého třída) 17, o rok později pak na ulici Nová 33, v roce 1934 pak na adrese Jakubská 2 a v roce 1935 na ulici Cejl 123. To však již bylo v době, kdy v říjnu 1933 firma dostala koncesi „ku podávání studených a teplých uzenářských výrobků v časové a místní spojitosti s uzenářskou živností“, kdy 13. prosince 1933 město Brno udělilo Ladislavu Horníčkovvi povolení ke zřízení výroby masových konzerv¹⁷ a 13. dubna 1934 zapsal Krajský soud civilní v Brně do obchodního rejstříku nový předmět podnikání, kterým se vedle stávajících činností stala výroba umělého tuku a margarínu. Ve stejném roce začala rovněž firma obchodovat s rybami, drůbeží a zvěřinou.¹⁸

Přesto i tuto úspěšnou firmu postihla nepříjemná událost, která především na jejího majitele vrhla špatné světlo. Podle Ladislava Horníčka odvedla firma na daních v letech 1920 až 1937 více než 1 500 000 Kč, což byla vskutku impozantní částka. V roce 1938 však přišlo trestnímu oddělení Berní správy Brno-město na firmu udání z kráčení daně. Jeho autorem byl obchodní zástupce Jaroslav Přemyslovský, který firmu očerňoval,

že úmyslně chybně vypočítávala výši daní v podaných daňových přiznáních a stát tak přicházel o značné sumy peněz. Kauza se týkala umělého tuku s názvem „Laho“, který v pevně stanovených kvótách dostávala firma od ministerstva obchodu k dalšímu prodeji. Firma však na trh dodávala daleko větší množství tuku, než byl stanovený limit, ale daň odváděla jen z dohodnutého množství. Do firmy tak byla povolána revizní komise, která uvedené nedostatky zjistila. Horníček byl na základě uvedených zjištění několikrát vyslýchán a nakonec obviněn ze záměrného kráčení daní, což se vyřešilo jejich doplacením ve výši 12 000 Kč. Stíhání však pokračovalo dál, protože jeho cílem bylo ukázat na Horníčka jako defraudanta a tím ho „zničit“. Výsledná pokuta byla stanovena na 700 000 Kč, což v konečném důsledku znamenalo značně bolestný zásah do firemní pokladny. Po vzájemné dohodě byla nakonec částka snížena na 200 000 Kč, kterou však Horníček odmítal zaplatit s poukazem na fakt, že vina nebyla objektivně prokázána, navíc došlo k podivnému snížení pokuty. Berní úřad však požadoval, aby majitel firmy pokutu bez prodlení zaplatil, jinak mu hrozilo zveřejnění údajného daňového nedoplatku v denním tisku a tím veřejné dehonestaci. Tento vyděračský styl berního úřadu zřejmě zapůsobil, protože Ladislav Horníček přistoupil na dohodu, která v konečném důsledku stanovila splátkový kalendář pokuty ve výši 7500 Kč měsíčně. Jen jako malý dovětek k celé kauze působí žádost, kterou Berní správě Brno-město poslala dcera Přemyslovského, kde se dožadovala vyplacení odměny za udání firmy Ladislav Horníček. Je to velmi neobvyklé, ale nárok nakonec berní správa uznala a jmenovanému vyplatila odměnu ve výši 7 % z celkové částky pokuty.¹⁹

Množství výrobních a obchodních činností, kterými se firma Ladislav Horníček zabývala, se odrazila ve změně

15 Tamtéž. Do obchodního rejstříku se totiž zapisovaly firmy, které odváděly ze svého ročního zisku všeobecnou výdělkovou daň. Základem pro výpočet daně přitom byla výše čistého zisku, který uváděl poplatník v daňovém přiznání. Odvodu této daně tak za kalendářní rok 1927 poprvé podléhala i firma Ladislav Horníček. Podle Masarykova slovníku naučného patřila všeobecná výdělková daň mezi přímé daně. Mezi její plátce patřily osoby nebo sdružení osob, které podnikaly pod vlastním jménem nebo vlastnily nějaký podnik a jejichž činnost směřovala k dosažení zisku. Viz *Masarykův slovník naučný: Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Díl V. N – Q. Praha: Československý kompas, 1931, s. 1063–1064.

16 MZA v Brně, fond C 11, kart. 109, sign. A X 219, f. 3, žádost o zápis do obchodního rejstříku z 13. 3. 1929.

17 AMB, fond B1/16, Ladislav Horníček.

18 Tamtéž. Stalo se tak v prosinci 1934.

19 AMB, fond D 2 Berní správa Brno-město I. – trestní oddělení, kart. 21, i. č. 212, Ladislav Horníček, velkouzenář Brno, Francouzská 27.

názvu firmy, ke kterému došlo v říjnu 1940, tedy za zcela jiných politických a společenských podmínek. Nově se firma nazývala „Ladislav Horníček. Továrna na uzeniny a masové konzervy“, který tak věrně vystihl předmět jejího zájmu. Pod tímto názvem pak firma vystupovala v obchodním i úředním styku až do svého znárodnění. V souvislosti s podnikatelskou činností v době okupace je nutné připomenout, že každodenní realita Protektorátu Čechy a Morava, jehož mnohá nařízení, příkazy či přímo zákazy nacistické či protektorátní správy ovlivňovaly, a to především v negativním smyslu, život nejen jednotlivých příslušníků tehdejší protektorátní společnosti, ale ve stejné míře i různých organizací, korporací, spolků či soukromých společností. Nepřekvapí tedy, že veřejné a soukromé společnosti byly pod pohrůzkou pokuty přinuceny nechat si zapsat do obchodního rejstříku nově také německý název společnosti, který zněl „Ladislav Horníček. Selchwaren und Fleischkonzervenfabrik“.²⁰ Toto nařízení, kdy německý název měl napříště předcházet českému názvu firmy, jen dokazovalo podřízenost protektorátních úřadů vůči německé okupační moci, v tomto případě ve věci nadřazenosti němčiny nad českým jazykem. Zároveň s těmito změnami nechal Ladislav Horníček nově vystavit prokuru na jednotlivce vedoucímu obchodu Janu Mácovi z Brna. Protižidovský osten zápisu obsahovalo vlastnoručně podepsané prohlášení, že „na právním řízení, jež tvoří podklad zápisu do obchodního rejstříku, nejsou zúčastnění židé, židovské podniky, ani židovská sdružení osob.“ Toto nařízení vycházelo z § 7 Druhého prováděcího výnosu říšského protektora v Čechách a na Moravě k nařízení o židovském majetku, kde stálo: „K žádostem jakéhokoliv druhu, majícím za předmět zápis do veřejných knih, jest připojití prohlášení o tom, zda na právním řízení, tvořícím podklad zápisu, jsou zúčastnění Židé, židovské podniky nebo židovská sdružení osob.“²¹

Ladislav Horníček se i v těchto neradostných časech protektorátu ukázal jako schopný manažer, který dokázal firmu převést přes všechny složitosti doby. Bohužel dochované archivní materiály nám nedovolují blíže zachytit toto období, protože se téměř žádné nedochovaly. Zdá se však, že válečné události, stejně jako konec války spojený s vojenskými operacemi nijak výrazně nezasáhl do činnosti firmy a úspěšně se zapojil do poválečného „budování státu“ se všemi svými omezeními (všeobecný nedostatek surovin, plnění předepsaných kvót, dohled nadřízených oborových orgánů atd.). Dokonce se mu podařilo navýšit výrobu a tím dosáhnout výrazně kladných hospodářských výsledků, které se odrazily ve finančních ziscích firmy (o těchto věcech bude podrobněji pojednáno v jiné části příspěvku). Byla to však zároveň doba, která čím dál více nepřála soukromému podnikání. Únorový převrat v roce 1948 nastolil monopol moci komunistické strany, Československo v krátkém čase procházelo dalekosáhlými politickými, společenskými změnami, v hospodářské oblasti byla nastartována druhá vlna znárodnovacího procesu. Firma toto období procházela relativně velmi dobře, což dokazovala dobrými hospodářskými výsledky, jako malá s nízkým počtem zaměstnanců nepodléhala zpočátku znárodnění a dál soukromě podnikala. Převzetí moci KSČ v Československu se promítlo do činnosti firmy, a to v podobě ustavení akčního výboru²² 28. února 1948, do jehož čela se postavil Miroslav Starý, dalšími členy se stali Antonín Kopeček, Jan Kocmánek, Vilém Bureš, Alois Hájek a Oldřich Stachý. Akční výbor, který si osoboval rozhodovací pravomoci, si vytkl zejména provést důkladnou očistu ve firmě, tj. zbavit se lidí nepohodlných a „nepřátelských“, kteří zde pracovali. Je zajímavé, že se tento požadavek nevztahoval na jejího majitele Ladislava Horníčka, který naopak požíval jeho plné důvěry „jakožto plné oprávněného a zodpovědného

20 MZA v Brně, fond C 11, kart. 109, sign. A X 219, f. 8, zápis do obchodního rejstříku z 14. 10. 1940.

21 Blíže k tomu viz PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA. Druhý prováděcí výnos říšského protektora v Čechách a na Moravě k nařízení o židovském majetku ze dne 8. prosince 1939. In: *Reichsprotektor* 36/39, částka 39/1939.

22 Akční výbory Národní fronty začaly vznikat bezprostředně po výzvě k jejich zakládání, která byla součástí projevu předsedy KSČ Klementa Gottwalda 21. 2. 1948 na Staroměstském náměstí v Praze. Jednalo se o nikým nevolené mocenskopolitické orgány zcela podřízené komunistům. Vznikaly živelně ve všech obcích, závodech, soukromých firmách, institucích a na dalších místech. Jejich prvořadým úkolem bylo provést důkladnou očistu veřejného, politického a hospodářského života od všech skutečných i domnělých odpůrců nového režimu. Několik týdnů tak akční výbory působily jako rozhodující mocenskopolitická síla v zemi. MARJÁNKO, Bedřich. Akční výbory Národní fronty. In: *Totalita*. [online]. [cit. 14. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni.php>.

podnik nadále vésti“, proto nejen že mohl zůstat v čele firmy, ale akční výbor navíc z uvedených důvodů ne navrhoval ani zavedení národní správy, „jelikož podnik je veden v duchu lidové demokracie, jeho majitel nečinil žádných politických nátlaků a nijak se nepokusil rozvrátit jednotu pracujících.“²³ Je otázkou, zda byl Horníček skutečně zastáncem lidové demokracie v té podobě, která byla v Československu nastolena, pravdou však je, a předchozí slova to potvrzují, že skutečně dobře vycházel se svými zaměstnanci.

Úspěšnost samostatného podniku v této době však neznamenal, že se vyhne znárodnovacímu procesu, právě naopak, nový režim měl o tyto firmy eminentní zájem, a proto se snažil co nejdříve zařadit firmu Ladislav Horníček do znárodněného sektoru. Již na počátku roku 1949 bylo jasné, že tento proces bude jen otázkou času. V únoru proto zaměstnanci firmy vydali písemné memorandum, ve kterém žádali, aby v případě jejího znárodnění zůstal v novém podniku zaměstnán i dosavadní majitel Ladislav Horníček, a to ve funkci technického vedoucího, „poněvadž bylo konstatováno, že je schopen svůj úkol svědomitě a řádně plnit a má plnou důvěru všech zaměstnanců.“²⁴ Opět se tak potvrdila dřívější slova, že zaměstnanci za svým „šéfem“ stáli, vážili si jeho osobních i odborných kvalit a měli k němu plnou důvěru. Osud firmy se naplnil v březnu 1949 vyhláškou ministryně výživy Ing. Ludmily Jankovcové, která oznamovala, že podle § 1, odst. 3 zákona č. 115/148 Sb. ze dne 28. dubna 1948 o znárodnění

dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském²⁵ se zpětnou platností od 1. ledna 1948 znárodnuje²⁶ a zároveň podle § 8 dekretu prezidenta republiky č. 101/1945 Sb. o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského²⁷ se začleňuje firma „Ladislav Horníček. Továrna na uzeniny a masové konzervy“ do podniku „Masna, národní podnik“.²⁸ Již 5. dubna převzal škvařírnu sádla a tavnou loje spolu se zde se nacházejícími zásobami sádla a loje na tehdejší adrese Jana Masaryka 27 (původně Francouzská 27) znárodněné firmy zástupce národního podniku Masna Josef Langer,²⁹ aby zde vznikl pobočný závod uvedeného národního podniku, který měl vést prozatímní vedoucí Miroslav Starý.³⁰ Nešlo jen o odevzdání budov, výrobního a dalšího zařízení a zásob, ale bývalý majitel rovněž musel osobně odevzdat pokladní hotovost ve výši 21 831 Kčs a pokladní knihu, klíče od pokladny a odběrní poukázky.³¹ Zmínka o osobní přítomnosti Ladislava Horníčka je posledním dochovaným písemným pramenem, ve kterém se jeho jméno objevuje. Další jeho osudy jsou nejasné, co je však pravděpodobné, že se nenaplnila žádost zaměstnanců, aby se majitel firmy stal ve znárodněném podniku technickým vedoucím. Ve stejný den pak byly vyhotoveny položkové seznamy vnitřního vybavení a inventáře provozovny a obchodu a soupis zásob zboží s uvedením jejich hmotnosti u jednotlivých druhů.³² Dne 16. května pak byl upřesněn rozsah znárodnění firmy, který zahrnoval nemovitosti zapsané ve vložce č. 168 pozemkové knihy

23 MZA v Brně, fond H 369, kart. 2, i. č. 19, Ustanovení akčního výboru, f. 1, zápis o ustavení akčního výboru závodu firmy Ladislav Horníček z 28. 2. 1948.

24 Tamtéž, i. č. 20, Znárodnění a začlenění do n. p. Masna, Praha, f. 7, memorandum zaměstnanců firmy Ladislav Horníček z 14. 2. 1949.

25 ČESKOSLOVENSKO. Zákon č. 115/1945 Sb. ze dne 28. 4. 1948 o znárodnění dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. 1948, roč. 1948, částka 45, s. 944 – 945.

26 MZA v Brně, fond C 11, kart. 109, sign. A X 219, f. 15, vyhláška ministryně výživy z 26. 3. 1949.

27 ČESKOSLOVENSKO. Dekret prezidenta republiky č. 101/1945 Sb. ze dne 24. 10. 1945 o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. 1945, roč. 1945, částka 47, s. 215–216.

28 MZA v Brně, fond C 11, kart. 109, sign. A X 219, f. 14, vyhláška ministryně výživy z 26. 3. 1949.

29 MZA v Brně, fond H 369, kart. 2, i. č. 20, f. 1, znárodnění a začlenění do n. p. Masna, Praha, převzetí škvařírny sádla a tavnou loje z 5. 4. 1949. V případě zásob se jednalo o přeškvářené, škvářené a syrové sádlo o celkové váze více než 31 000 kg, syrový a tavený lůj měl hmotnost více než 13 500 kg.

30 Tamtéž, f. 2, oznámení o zřízení výrobního závodu ze 7. 4. 1950.

31 Tamtéž, f. 16, protokol z 16. 4. 1949. Přejímajícím byl prozatímní vedoucí pobočného závodu národního podniku Masna Miroslav Starý za přítomnosti zástupců jeho revizního oddělení a předsedy závodní rady Oldřicha Mertla.

32 Tamtéž, f. 30–37, soupis inventáře a zařízení sestavený ke dni 5. 4. 1949; f. 48–49, 51–52, zjištění zásob z 5. 4. 1949. Podle zjištění kontrolních orgánů provádějících soupis zboží měla firma ve své provozovně více než 11 000 kg čerstvého a soleného masa, vnitřností a hotových výrobků.

pro katastrální území Velká Nová ulice a Červená (tedy sídlo firmy a hlavní provozovna na ulici Jana Masaryka 27 a poblíž stojící nemovitost na adrese Hutterova 3 – dnes Traubova) patřící Ladislavu Horníčkoví a jeho ženě Emmě, všechn movitý i nemovitý majetek firmy a veškerá živnostenská oprávnění, známky, vzorky, licence, vodní a jiná práva, které se vztahovaly k firmě.³³ Definitivní zánik firmy nastal v průběhu roku 1951, kdy nejprve v dubnu zanikla veškerá vydaná živnostenská oprávnění pro bývalou firmu Ladislav Horníček,³⁴ v září 1951 byl na základě předchozí odpovědi Ladislava Horníčka³⁵ proveden výmaz firmy z obchodního rejstříku.³⁶ Likvidaci firmy přihlížel Ladislav Horníček zpovzdálí, do jejího zániku nemohl nijak zasáhnout, nový režim by mu to ani nedovolil. Snad s jedinou výjimkou a tou byl písemný souhlas s výmazem firmy, který však neudělil o své vůli, ale na příkaz Okresního soudu civilního v Brně. Mohl tak jen s bolestí v srdci sledovat, jak mu před očima mizí celý jeho dosavadní profesní život, kterému věnoval tolik úsilí. Komunistickému režimu tak doslova „spadla“ do klína velmi dobře prosperující firma, aniž by za tento de facto odcizený majetek dostal její majitel jakékoliv odškodnění.

Výroba, výrobní program a obchod

Od historie firmy přesuňme svou pozornost na její výrobní program. Na jeho počátku stála drobná živnost, v rámci které vyráběl Ladislav Řezníček masné a uzenářské výrobky, zabýval se rovněž prodejem okurek, lahvového piva, syrového masa, hořčice a pečiva. Výrobní a obchodní záběr byl tedy od samého počátku poměrně rozsáhlý, Horníček si s tím však jako houževnatý a podnikavý člověk uměl poradit. Po několika

změnách adres své živnosti se nakonec usadil v domě na ulici Francouzská 27, který se stal jeho hlavním výrobním závodem. Výsekové maso a uzenářské výrobky (salámy, klobásy, játrovky, cveky, šunky, špek atd.) navíc začal od roku 1929 vyrábět „po továrnicku“, což znamenalo, že se z původně malé živnosti stala firma jednotlivce, která začala podnikat ve velkém. Hned na začátku podnikání si manželé rozdělili svoje úlohy v tom smyslu, že zatímco Ladislav Horníček vedl firmu jako takovou, jeho paní měla na starosti hlavní prodejnu. Zakoupený dům na ulici Francouzská nákladně zrekonstruoval a postupně v něm nechal vybudovat potřebné výrobní prostory včetně vnitřního vybavení, tj. strojů, drobného nářadí, ručních nástrojů, nábytku atd. za celkovou částku 150 000 Kč a rovněž hlavní prodejnu.³⁷ Hlavní činností bylo nadále zpracování masa a výroba masových a uzenářských produktů a obchodování s dalšími potravinami. Firma Ladislav Horníček se i po zapsání do firemního rejstříku v roce 1929 nadále orientovala převážně na domácí trh, suroviny nakupovala od drobných řezníků a také z brněnských jatek. Své výrobky pak dodávala do běžné obchodní sítě buď osobně, nebo přes nákupčí. Výrobní program a zejména obchod se poté ještě rozrostl v roce 1933, kdy se firma rozhodla prodávat i teplé masné pokrmy (nevíme však, zda je nabízela ve svých obchodech či je dodávala do speciálních bufetů či bister) a konečně o rok později v souvislosti s trendem tehdejší doby začala s výrobou margarínů a jedlých tuků³⁸ a dokonce se pustila i do prodeje nakoupené zvěřiny, ryb a drůbeže. Zejména výroba umělých tuků a margarínu byla v té době velkým hitem, proto se na tyto produkty zaměřila i firma Ladislava Horníčka.³⁹ Dalším výhodným artiklem byla rovněž výroba játrových paštik, ke které

33 Tamtéž, f. 4, stanovení rozsahu znárodnění firmy Ladislav Horníček z 16. 5. 1949.

34 MZA v Brně, fond C 11, kart. 109, sign. A X 219, f. 17, firma Horníček Ladislav – zánik živnostenských oprávnění z 6. 4. 1951.

35 Tamtéž, f. 2, opověď Ladislava Horníčka z 5. 9. 1951.

36 Tamtéž, výmaz firmy ze 17. 9. 1951.

37 Archiv České národní banky (dále jen AČNB), fond Živnostenská banka (dále jen fond ŽB), kart. 5425, sign. 5, lustrum firmy Ladislav Horníček, továrna uzenin a konzerv z 21. 3. 1947.

38 Umělými jedlými tuky byly myšleny výrobky podobné přírodnímu nebo přepuštěnému máslu, jehož obsah tuku nepochází výlučně z mléka, dále tukové výrobky, které vzejdou tavením jedlého loje po odloučení jeho pevných podílů, dále výrobky podobné sádlu, jejichž obsah tuku není výlučně vepřovým sádlem, jakož i jedlé masné oleje (třeba i ztužené) a rostlinné čištěné tuky (kromě kakaového másla) a také čištěné ztužené tuky ryb a mořských živočichů.

39 ANDĚL, Michal – DLOUHÝ, Pavel. Margaríny a ateroskleróza. In: *Vesmír*. [online]. [Praha]: Vesmír, 2006. 2006(11). ISSN 1214-4029. [cit. 10. 10. 2023]. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2006/cislo-11/margariny-ateroskleroz.html>

měla firma patřičné výrobní zařízení a školený personál.⁴⁰ Uvedenému výrobnímu programu, který byl více než impozantní, zůstala firma věrná až do německé okupace a vzniku Protektorátu Čechy a Morava.

Nelehký život za protektorátu svazoval ruce drtivě většině podnikatelů, kteří nelibě nesli různá nařízení a příkazy od nadřízených orgánů. Tato nařízení jim bránila ve svobodném podnikání, protože jejich znění mělo negativní dopad nejen na výši jejich zisků. Především svobodná tvorba cen byla v tomto období často regulována nastavením nejvyšší možné ceny, za které mohli obchodníci a výrobci prodávat a jejichž dodržování bylo kontrolováno a jejich překročení přísně trestáno. Úřední tvorba cen samozřejmě platila i pro řeznické a uzenářské živnosti a velké firmy, stejně jako pro výrobce masových konzerv. Tyto ceníky určené pro drobný prodej (tedy volný trh) byly přepočteny na 1 kg,⁴¹ a i když na papíře nevypadaly příliš dramaticky, realita byla mnohdy jiná a především s pokračující válkou se ceny dále zvyšovaly. Navíc panoval všeobecný nedostatek kvalitních surovin (některé dokonce postupem času zcela chyběly) a mnozí výrobci je byli nuceni nahrazovat méně kvalitními.

Tak se také stalo, že firma Ladislav Horníček v roce 1940 musela přerušit obchodování s rybami, drůbeží a zvěřinou⁴² a v roce 1942 skončit s výrobou umělých tuků a margarínu. Ladislav Horníček byl však více než zdatným obchodníkem, který nechtěl dát svou „kůži lacino“, proto se pokusil s nadřízenými orgány vyjednávat o odškodnění. Zejména konec výroby umělých tuků znamenal podle vyjádření Ladislava Horníčka citelnou finanční ztrátu, kterou požadoval kompenzovat částkou 159 315 K jako ušlý zisk. Jednalo se však o ústní dohodu, kterou musel schválit Českomoravský svaz pro mléko a tuky v Praze a vydat k tomuto rozhodnutí písemný výměr. „Toto sjednané odškodnění

(...) přijímám jednak za sebe, jednak za své právní nástupce na úplné vyrovnání všech nároků vůči Svazu z důvodu trvalého zastavení výroby a distribuce umělých jedlých tuků v řečeném podniku (...). Sjednanou výši odškodnění považuji za přiměřenou, a proto vzdávám se práva odporovati této dohodě pro zkrácení nad neb pod polovinu obecné hodnoty smluvněného plnění.“⁴³ Navíc Horníček ani v této, pro mnohé podnikatele, těžké době, nesložil ruce do klína a naopak neváhal investovat do modernizace svého provozu nákupem strojního a dalšího vybavení, což se mu v dalších letech několikanásobně vrátilo zpět. Nově tak firma zakoupila ustalovače, autoklávy, tavicí pánev, ustalovače, míchačku, parní kotle, pákový lis, řezačku, lednice, různé typy elektromotorů, automatické váhy, řeznické špalky, vybavení do kanceláře a v neposlední řadě posílila svůj vozový park o dva dodávkové vozy, jeden pár koní, bryčku a dřevěný vůz za koně. Tato investice přišla na více než 532 000 K, což byly v té době nemalé peníze. Součástí vybavení se stala rovněž chladírna a chladicí zařízení firmy Ringhoffer-Tatra, a. s., které byly v celkovém seznamu nejdražšími položkami. Firma Ladislav Horníček od stejné firmy objednala i dva chladicí stroje, které měly být postupně dodány do konce roku 1945. Z dodávky těchto strojů se však stala záhy kauza, která znovu ukazuje, jak nesmlouvavým obchodníkem Ladislav Horníček byl, zvláště když cítil, že je na jeho firmě a na něm samotném páchána křivda. Protože od počátku vážlo jejich dodání a tím následné uvedení do provozu, neváhal Horníček v rozhořčeném dopise nazvat chladírenské oddělení firmy Ringhoffer-Tatra neschopným a jeho jednání označit za nejsporné. Žádal proto urychlenou nápravu, „nebo abyste mně laskavě sdělili, jaké máte důvody k tomu, že můj podnik – který myslím byl dosud Vaším velmi dobrým zákazníkem – je tak opomíjen a ignorován.“

40 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 6, Žádost o povolení k prodeji ryb, drůbeže a zvěřiny a výroba paštik v konzervách, f. 23, Žádost o povolení opětovné výroby játrových paštik z 12. 12. 1946.

41 Blíže k tomu například AMB, fond F 14, i. č. 22, Vyhlášky, ceníky a jiné normálie, nejvyšší ceny hovězího a vepřového masa v drobném prodeji ze 7. 2. 1940.

42 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 6, Žádost o povolení k prodeji ryb, drůbeže a zvěřiny, a výroba paštik v konzervách, f. 2, dopis Svazu pro dobytek, maso a ryby z 21. 3. 1947.

43 Tamtéž, i. č. 12, Korespondence s Českomoravským svazem pro mléko a tuky, f. 6, ústní dohoda mezi Českomoravským svazem pro mléko a tuky v Praze a Ladislavem Horníčkem z 23. 9. 1942. Ladislav Horníček vypočetl ušlý zisk následovně: za každý 1 kg úředně stanoveného kontingentu umělých jedlých tuků požadoval 1 K, což podle XVI. zásobovacího období dělalo celkem 4085 kg s propočtem na následující tři roky. Bohužel chybí doklady, zda mu byla požadovaná částka skutečně vyplacena a pokud ano, tak v jaké výši.

A aby nikdo nezůstal na pochybách, že své požadavky myslí vážně, neopomněl na závěr dodat, že uvažuje o zřízení ještě jedné chladírny, „ale po těchto smutných zkušenostech to již jistě nebudou Závody Ringhoffer-Tatra, u kterých uzavřu objednávku.“⁴⁴ Reakce na sebe nedala dlouho čekat. Firma Ringhoffer-Tatra víceméně přešla údajný Horníčkův urážlivý tón v předchozí korespondenci, na místo toho věčně argumentovala potížemi způsobenými nedostatkem vstupních surovin, které bránily v dodání kompletních chladicích strojů. Nezapomněla rovněž dodat, že jejím zájmem vždy bylo splnit zakázku ke spokojenosti klienta, pokud však do něčeho zasáhne „vyšší moc“, není v jejich silách, aby tomu zabránila. Z uvedených důvodů se proto rozhodla objednávku stornovat a vrátit zpět obdrženou zálohu.⁴⁵ Horníček se k celé záležitosti vrátil v dalším dopise, vyznění odpovědi se však neslo v ironickém tónu. Horníček nechtěl s firmou Ringhoffer-Tatra polemizovat, přesto si neodpustil rýpnutí, když doslova uvedl: „Sdělujeme Vám pouze, že nyní jsme již pochopili, že skutečně musíte těžce zápolit s výrobním programem a dodržováním dodacích lhůt. Když Vám bylo možno vyřídit náš dopis až za 75 dní, dovedeme si již představit, oč delší doby je třeba k vyřízení menší objednávky.“ Věcný tón se tedy poněkud vytratil a převládly emoce, které však lze ze strany Ladislava Horníčka pochopit v tom smyslu, že tyto stroje potřeboval pro řádné plnění předepsaných zvýšených výrobních úkolů v poválečné republice.⁴⁶ Konec války a probíhající boje v okolí Brna a samotném městě proběhl ve firmě Ladislav Horníček ve znamení zastavení práce z důvodu nepřítomnosti téměř veškerého osazenstva.⁴⁷ Teprve koncem května 1945 se lidé vrátili do zaměstnání a znovu se pustili do práce. Válečné události měly za následek vyhoření skladu

loje v ulici Na Rumišti (dnes Rumiště) 5, což však firmě zřejmě příliš neuškodilo, byl totiž včetně zde uložených zásob pojištěn u pojišťovny SLAVIA v Brně, která po obhlídce místa a všech následných administrativních úkonech vyplatila firmě pojistku.⁴⁸

Válečné dozvuky se objevily v případě jednání se zástupci Rudé armády, kteří z firmy odebírali masové konzervy, jako protiváhu pak firmě dodávali živá zvířata. Zřejmě se jednalo o celkem běžnou praxi, která byla výhodná pro obě dvě strany, protože Rudá armáda měla za každou obdrženou konzervu o hmotnosti 850 g předat 1 kg syrového masa a k tomu 5 Kčs. Veškeré droby, mimo kůži poraženého zvířete, pak zůstaly majetkem firmy „a uhrazují tím cenový rozdíl mezi masem a konzervou.“⁴⁹

Osvobozená republika, i přes četná omezení daná poválečným nedostatkem základních surovin a obecně těžkostmi spojenými s přechodem válečného hospodářství do jeho mírové fáze, dávala naději, že se podaří navázat na práci v meziválečném období. Firmě Ladislav Horníček se to z větší části podařilo, byť k tomu musela, přes všechna přetrvávající omezení, nárůst byrokracie, stanovení maximálních cen za nákup a prodej surovin a hotových výrobků, vázaný odběr zboží, nucený prodej na vázaný trh a nastavení výrobních úkolů nadřazenými oborovými orgány, které jí svazovaly ruce ve svobodném podnikání, napříč veškerému úsilí.

Ne vše se však podařilo, jak si její majitel přál. Mezi nesplněné lze zařadit opětovnou výrobu masových konzerv, konkrétně játrových paštik, která nemohla být povolena z důvodu nedostatku vhodných plechových obalů.⁵⁰ Ani prodej ryb se nepodařilo obnovit, byť o to firma velmi stála. Dokonce se odvolala proti původnímu rozhodnutí Svazu pro dobytek, maso a ryby

44 Tamtéž, i. č. 17, Korespondence se Svazem pro mléko a tuky, drůbež, vejce a med v Praze, f. 105, dopis Ladislava Horníčka firmě Ringhoffer-Tatra z 3. 4. 1946.

45 Tamtéž, f. 111, storno objednávky chladicích strojů ze 7. 5. 1946.

46 Tamtéž, f. 110, odpověď Ladislava Horníčka z 11. 5. 1946.

47 Tamtéž, kart. 2, i. č. 31, Korespondence s Pracovním úřadem, f. 9, oznámení Pracovnímu úřadu v Brně ze 17. 4. 1945.

48 Tamtéž, kart. 1, i. č. 4, Hlášení škod, odškodnění, zrušení pojištění, f. 1, nahlášení pojistné události z 22. 5. 1945.

49 Tamtéž, i. č. 17, Korespondence se Svazem pro mléko a tuky, drůbež, vejce a med v Praze, f. 94, ujednání mezi zástupci Rudé armády a firmou Ladislav Horníček z 12. 10. 1945. Tato praxe vzájemného obchodu se objevuje v korespondenci firmy ještě na jaře 1946. Viz například tamtéž, kart. 2, i. č. 26, Korespondence obchodní, f. 59, účet za odebrané zboží z 11. 4. 1946.

50 Tamtéž, kart. 1, i. č. 6, Žádost o povolení k prodeji ryb, drůbeže a zvířiny a výroba paštik v konzervách, f. 1, sdělení Svazu pro dobytek, maso a ryby z 2. 1. 1947.

v Praze, který nechtěl uvedenou činnost firmě dovolit z důvodu, že je dostatečně zaměstnána svou hlavní činností, tj. výrobou uzenin. Ladislav Horníček se však nechtěl jen tak lehce vzdát možnosti získat prodejem ryb další potřebné finance do dalšího podnikání a v odpovědi zcela bez obalu uvedl, že tato argumentace je poněkud podivná, když měl zjištěno, že „i jiné podniky, u nichž je též hlavním artiklem výroba uzenin, přece jenom mají i prodej ryb, nehledě k tomu, že u takovýchto podniků je záruka, nebo aspoň oprávněný předpoklad, že ryba bude řádně uskladněna, odborně ošetřena a prodána.“⁵¹ Zvolená argumentace však činovníky Svazu nepřesvědčila, protože ten trval na svém, dokonce uvedl, že ryby přiděluje firmám a podnikům, které vlastnily pro tento druh podnikání živnostenské oprávnění, jen ve zvláštních případech.⁵² Těžkosti poválečné doby dobře ilustrují také dva příklady z oblasti navázání nových obchodních spojení, jak nás o tom přesvědčuje žádost J. Otta, který se ve své prodejně v centru Prahy specializoval na prodej netradičních uzenářských výrobků, a proto požádal firmu Ladislav Horníček, o které věděl, že se výrobou takového zboží zabývá, o navázání spolupráce. Firma mu odpověděla, že má o spolupráci zájem, dokonce mu nabídla pařížský salám, šunkový salám, mortadellu, moravské klobásy, kabanos a turistický salám na zkoušku, konzervy zatím nemohli nabídnout kvůli nedostatku obalového materiálu, párky a debrecínky také zatím nemohla dodat, neboť jak zdůraznila, nedostatek skopových střívek má za následek, že tyto výrobky „vyrobíme jen v zcela nepatrném množství, které nestačí pro prodej v našich vlastních prodejnách.“⁵³ V podobném duchu se odvíjel i druhý případ

navázání spolupráce, tentokrát s hotelem Bída v Chru-dimi, jehož majitel František Zítka se dozvěděl, že firma Ladislav Horníček prý prodává husy, kačeny, holoubata, zajíce atd., které chtěl do budoucna nabízet svým hotelovým hostům. Zítka bral zřejmě ujednání jako hotovou věc, o to víc byl zklamán odpovědí, ve které stálo, že „zboží, o které máte zájem, dostáváme stále za značných obtíží v omezeném množství, s kterým jen namáhavě můžeme krýtí poptávku v našich vlastních prodejnách.“ Aby však nevyzněla odpověď příliš pesimisticky, jako dovětek firma uvedla, že jakmile se poměry zlepší, bude ráda za nové obchodní spojení.⁵⁴

Na druhé straně se firmě podařil obnovit prodej zvěřiny, jejíž maso tak, alespoň částečně a zvláště od podzimu do jarních měsíců, nahrazovalo, nedostatkové maso vepřové a hovězí. Již v říjnu 1945 zažádala firma o povolení distribuce zastřelené zvěře v honebním roce 1945/1946, když jako hlavní argument uvedla, že od roku 1934 vlastní živnostenské oprávnění k prodeji zvěřiny, tudíž má dostatečné zkušenosti s tímto druhem obchodu.⁵⁵ Odpověď se sice nedochovala, zřejmě však byla kladná, protože firma navázala spolupráci se společností Nimrod, loveckou exportní kancelář v Praze, přední firmou v tehdejší Československu v distribuci zvěřiny ze zahraničí a hotových výrobků z ní. Výsledkem spolupráce byla distribuce mražených a chlazených zajíců původem z Maďarska, které si firma Ladislav Horníček nechávala dovážet nákladním vlakem.⁵⁶

Zřejmě největším zásahem do dosavadního výrobního programu bylo pověření firmy Ladislav Horníček svozem syrového sádla a loje⁵⁷ a jejím ustanovením

51 Tamtéž, f. 5, odvolání proti zamítnutí k prodeji ryb z 27. 11. 1946.

52 Tamtéž, f. 2, oznámení Svazu pro dobytek, maso a ryby z 21. 3. 1947.

53 Tamtéž, kart. 2, i. č. 26, Korespondence obchodní, f. 16, žádost o spolupráci z 9. 4. 1947; f. 15, odpověď firmy Ladislav Horníček z 26. 4. 1947.

54 Tamtéž, f. 17, žádost o spolupráci z 29. 7. 1947; f. 18, odpověď firmy Ladislav Horníček ze 4. 8. 1947.

55 Tamtéž, kart. 1, i. č. 11, Korespondence s Hospodářskou skupinou maloobchodu, f. 3, žádost o povolení distribuce zvěřiny z 25. 10. 1945.

56 Tamtéž, kart. 2, i. č. 23, Korespondence s firmou Nimrod Praha, f. 10, sdělení firmy Nimrod z 12. 6. 1947; f. 12, objednávka zajíců z 31. 10. 1947. Nebylo to však jediné obchodní spojení firmy Ladislav Horníček ohledně nákupu zvěřiny, v archivním fondu se dochovaly také další příklady spolupráce v této věci. Viz například tamtéž, f. 20, potvrzení o zaslané zvěřině z 22. 11. 1945. Potvrzení se týkalo zvěřiny zaslané Správou státních lesů Bučovice.

57 V souvislosti se zmiňovanými surovinami (ale i cenami masa a masných a uzenářských výrobků) je třeba poznamenat, že tyto podléhaly cenám pevně stanoveným ústředními oborovými orgány, za které mohly být prodávány, stejně jako z nich mohly být prodávány hotové výrobky. Prodejce (i výrobce) si tedy nemohl rozhodovat o jejich výši sám a o svobodné vůli, tedy na základě volných tržních podmínek poptávky a nabídky.

jako škvařirny a tavnírný na podzim 1945.⁵⁸ Protože šlo z hlediska státu o strategickou výrobu, stala se firma jedním z výsadních podniků v tomto odvětví potravinářského podniku. Kromě Brna se na Moravě škvařirny sádla a tavnírný loje totiž nacházely už jen v Přerově a Ostravě.⁵⁹ Pro firmu to znamenalo zařídit ve své provozovně část výroby na tuto činnost, což se neobešlo bez značných finančních prostředků, které však nevíme, jak byly velké.⁶⁰ Lze říci, že se k tomuto státnímu úkolu postavila čelem a snažila se svěřený úkol co nejlépe plnit i ve chvíli, když distribuce surovin nefungovala vždy řádně a včas. V praxi to vypadalo tak, že firma dostávala od obvodních sběrů (jatek, porážek řezníků-živnostníků a soukromých porážek) v rámci soudních okresů (Brno, Boskovice, Břeclav, Blansko, Moravský Krumlov, Hodonín, Olešnice, Slavkov, Tišnov, Znojmo, Hustopeče, Mikulov, Velká Bíteš, Náměšť nad Oslavou, Újezd u Sokolnic, Ivančice, Pohořelice, Nové Město na Moravě, Žďár nad Sázavou a Bystřice nad Pernštejnem) suroviny, které musela ihned hotově zaplatit. Vyškvařené sádlo a tavený lůj byly k dispozici Svazu pro mléko a tuky v Praze, který firmě přiděloval výrobní příkazy. Nezřídka se však stávalo, že Svaz disponoval lojem až po 3–4 měsících, takže firma měla na skladě až pět vagonů loje, což ovšem vyžadovalo vázání značného množství provozního kapitálu, než došla od Svazu instrukce, kam se má hotové zboží odeslat. Firma tak v tomto směru neměla žádnou rozhodovací pravomoc. Ani s placením to nebylo valné, mnohdy Svaz platil až se značným zpožděním.

V tomto směru je nutné připomenout, že potíže nastávaly již při samotném sběru syrového sádla a loje, kdy určené sběrný nezřídka dodávaly tyto suroviny firmě Ladislav Horníček nekvalitní či se zhoršenou jakostí,⁶¹ nedodržovaly předepsanou váhu a kvůli špatnému skladování, zvláště v teplém počasí, se často stávalo, že byly z hygienického hlediska závadné. Jako příklad takové špatné dodávky, lze uvést sběrnou Rajmunda Vymazala v Újezdě u Sokolnic, která zásilku loje z rozdělovny v Židlochovicích dodala neúplnou, „lůj je značně otrhaný, chybí části mikrů a ledvin, chybí téměř všechen pánevnický lůj, rovněž bránice jsou neúplné a potřhané.“ Jako nápravu této situace byla sběrna upozorněna, aby sběru loje věnovala zvýšenou pozornost s upozorněním, že „v případě, že se sběr loje nezlepší, vystavujete se nebezpečí trestních sankcí ze strany Svazu a ONV.“⁶² V některých případech byla na vině i samotná firma Ladislav Horníček, když se jí stalo, že nedodržela předepsanou čistou váhu vyrobeného zboží.⁶³ Přes všechny uvedené potíže byla firma schopna zpracovat za jeden den asi 3000 kg syrového loje,⁶⁴ za rok tak vyráběla cca 30–40 vagonů loje ročně a téměř 20 vagonů sádla.⁶⁵ Také výroba masa a výsek dosáhly v roce 1947 svého vrcholu, kdy bylo zpracováno více než 120 000 kg syrového masa v celkové hodnotě 6 300 000 Kčs.⁶⁶

Kromě výše uvedeného se firma s tak širokým výrobním sortimentem čas od času dostávala také do dalších potíží svým vlastním zaviněním, které pramenily z nedostatečného dohledu nad samotným výrobním

58 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 2, Kupní a nájemní smlouvy pozemků a nemovitostí, f. 13, potvrzení pro firmu Ladislav Horníček z 26. 11. 1945.

59 AČNB, fond ŽB, kart. 5425, sign. 5, návrh filiálky na převzetí přechodného úvěru z 30. 3. 1948.

60 Tamtéž, lustrum firmy z 31. 12. 1946.

61 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 17, Korespondence se Svazem pro mléko a tuky, drůbež, vejce a med v Praze, f. 14, sdělení Správě jatek – veterinárnímu oddělení z 24. 10. 1947. Tak například 24. 10. 1947 obdržela firma ze sběrný sádla a loje 23 kg hovzího loje, který byl na základě odborného rozboru shledán jako těkavý a absolutně se nehodící ke konzumaci.

62 Tamtéž, f. 1, sdělení Rajmundovi Vymazalovi, obvodová sběrna sádla a loje Újezd u Sokolnic z 23. 11. 1948.

63 Tamtéž, f. 4, sdělení Svazu pro mléko a tuky v Praze z 12. 8. 1947. Z 1500 kg čisté váhy vyškvařeného sádla, které dostala sběrna Jaroslava Kopečného ve Ždánicích, chybělo celkem téměř 19 kg. Firma se hájila tím, že by to bylo poprvé, co by se tohoto prohřešku dopustila. Jako důvod pro toto pochybení však uvedla, že se tak stalo vlivem velmi teplého počasí a sálajícího slunce, kdy při opravě automobilu na cestě do sběrný došlo ke vsáknutí sádla do dřevěných bedniček.

64 Tamtéž, sdělení o denní kapacitě výroby loje z 13. 2. 1946. Tento údaj byl značně nadhodnocený a platil pro maximální denní výkon za přítomnosti všech zaměstnanců tavnírný.

65 AČNB, fond ŽB, kart. 5425, sign. 5, návrh filiálky na převzetí přechodného úvěru z 30. 3. 1948.

66 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 5, Jednací řád, výpočet výrobní režie, stat. zprávy, korespondence firmy, fir. záležitosti, oběžníky, ceníky, schůze, pozvánky, f. 59, hlášení o výrobě a výseku za léta 1947 a 1948, nedatováno.

procesem, které se pak projevily ve vzniku schodku deklarované hmotnosti syrového masa a sádla. Když totiž byla ve firmě na podzim 1947 nařízena revize, zjistili kontroloři, že toto manko činí bezmála 10 000 kg oproti deklarované hodnotě. Vyslýchání zástupci firmy Miroslav Starý (účetní) a Alois Hájek (úředník), svorně prohlásili, že schodek vznikl ztrátami při skladování masa, ztrátami lístkové hodnoty výsekového vepřového masa, ztrátami při zpracování telecího masa, ztrátami při výrobě turistického salámu a stravování zaměstnanců.⁶⁷ Nebylo to první pochybení firmy v této záležitosti, již v březnu 1945 obdržela pořádkovou pokutu ve výši 35 000 K plynoucí z nesrovnalostí v deklarované a skutečné hmotnosti telecího masa. Firma se snažila bránit zaplacení pokuty uvedením důvodů, proč k této skutečnosti došlo. „Na vzniku manka neneseme žádné viny, ježto od počátku řízeného hospodářství stále se stejnou péčí a bedlivostí dbáme všech příkazů a úzkostlivě hospodaříme. Avšak, jak učí zkušenost mnoha firem v nesčetných případech, ani největší svědomitostí nelze zabránit ztrátám vznikajícím ze špatné klasifikace dobytka, z dlouhého skladování masa, kde obzvláště u telat delší dobu skladovaných je vysychání procentuálně přímo obrovské. Ježto jsme pak byli nuceni větší část telat vysekati, ztráta se ještě zvýšila ztrátou výsekovou a to jsou právě všechny momenty, které měly vliv na manko přes naše stejně přísné a pečlivé hospodaření. Z toho jasně vysvítá, že na vzniku manka neneseme naprosto žádné viny, jde tu vlastně o vyšší moc, poněvadž po celou dobu dobré výsledky hospodaření doznaly výkyv jen v době většího a špatnějšího příhonu.“ Firma svou podrobnou a velmi barvitou obhajobou chtěla činovníky Českomoravského svazu pro dobytek, maso a ryby obměkčit a zároveň požádat o uznání nevinu a podle toho zařídit, aby nemusela pořádkovou

pokutu zaplatit.⁶⁸ Zda se jí to podařilo a obhajoba byla účinná, nevíme, archivní materiály, stejně jako v dalších případech, k této kauze mlčí.

V předchozím textu jsme si přiblížili výrobní proces a obchod, pojďme se nyní podívat, jak vlastně vypadala provozovna na Francouzské 27 a jaké stroje a další zařízení osazenstvo firmy při své práci používalo. Bohužel nevíme, z jakých částí se skládala po svém uvedení do provozu a v dalších letech, informace o ní máme až z roku 1949, kdy byl v rámci znárodnovacího procesu pořízen její soupis. Srdcem celého provozu byly v té době zejména dílenské a výrobní prostory, které se skládaly z tavírny a škvařírny, chladírny na sádlo, sklepa a jatek, další součásti firmy tvořily obchod, sklad, kancelář, kuchyně, skladiště pomocných surovin, převlékárny, prádelna, pokoj pro zaměstnance a ložnice pomocnic.⁶⁹ Kromě vlastní provozovny s obchodem vlastnila firma ještě několik dalších obchodů na adresách Jakubská 2, Václavská 17, Lidická 33 a Cejl 123, kde nabízela převážně své vlastní výrobky. „Firma jest jedna z nejlépe zavedených podniků tohoto druhu v Brně a dosahuje slušných výsledků.“ Takové kladné hodnocení si vysloužila od pracovníků brněnské pobočky Pražské úvěrní banky, když v březnu 1947 prováděli lustraci firmy k návrhu na schválení přechodného úvěru.⁷⁰

Majitel firmy, stejně jako později celé její vedení, si od počátku svého vzniku zakládal na rovném přístupu ke všem svým zaměstnancům. Nám se bohužel nezachovaly údaje z prvních let, poválečný vývoj je na tom o poznání lépe a to zejména v souvislosti s hlášeními o stavu podniku. Tak například v hlášení za měsíc leden 1947 se dozvídáme, že ve firmě, která v té době využívala 85 % svého výkonu, pracovalo celkem 37 zaměstnanců, z nichž bylo 24 mužů a 13 žen, kteří aby splnili plánované výrobní úkoly, museli pracovat přesčas.⁷¹

67 Tamtéž, f. 39, protokol o zjištění při provedené revizi, nedat.

68 Tamtéž, kart. 1, i. č. 6, Žádost o povolení k prodeji ryb, drůbeže a zvěřiny a výroba paštik v konzervách, f. 8, odvolání proti pokutě z 5. 3. 1945. Manko v deklarované a skutečné hmotnosti masa bylo zjištěno i při další revizi v červenci 1948 a činilo 6238 kg. I v tomto případě se firma hájila tím, že ve skutečnosti nešlo o manko, ale o přebytek způsobený řádným hospodařením a v přímé souvislosti s poskytovanými dobropisy na přidělené maso. Tamtéž, kart. 2, i. č. 18, f. 8, protokol o revizi u firmy Ladislav Horníček z 9. 2. 1949.

69 Tamtéž, kart. 2, i. č. 20, Znárodnění a začlenění do n. p. Masna, Praha, f. 30–36, soupis inventáře a zařízení z 5. 4. 1949.

70 AČNB, fond ŽB, kart. 5425, sign. 5, lustrum firmy Ladislav Horníček z 21. 3. 1947.

71 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 5, Jednací řád, výpočet výrobní režie, stat. zprávy, korespondence firmy, fir. záležitosti, oběžníky, ceníky, schůze, pozvánky, f. 61, zpráva o hospodářské situaci podniku z 30. 1. 1947. V prosinci 1948 pracovalo ve firmě 34 zaměstnanců, z nichž tři byli úředníci. Tamtéž, f. 66, odpověď na dotazník z 23. 12. 1948.

Osazenstvo firmy tvořili z velké většiny lidé, kteří v ní pracovali již řadu let, tedy šlo většinou o věrné zaměstnance. Vedle majitele firmy Ladislava Horníčka a jeho druhé ženy Emmy se v prosinci 1947 skládal personál z těchto osob: bratr majitele Břetislav Horníček, Miroslav Starý, Alois Hájek, Marie Komárková, Helena Závodníková, Věra Balcárková, Marie Nekudová, Jiřina Kočí, Věra Hotová, Štěpánka Šotková, Ladislav Hrdlička, Vilém Bureš, Františka Vyhnalíková, Karel Antoš, Antonín Antoš, Jan Bindr, Jiřina Dobrovolná, Jan Heinrich, Růžena Hrubá, Antonín Hajduch, Richard Jebáče, František Koutný, Jindřich Kryštof, František Krejčí, Jan Kocmánek, Antonín Kopeček, Jan Matůšek, Miroslav Novotný, Antonín Piňos, Oldřich Stachý, Blažena Škodová, Jaroslav Václavek, a Květoslava Věžníková. Seznam pracovníků obsahoval nejen jména stálých zaměstnanců, ale i učňů, kteří v té době vykonávali ve firmě praktickou výuku.⁷²

Zajímavostí je jistě zaměstnání dvou německých pracovních sil z internačního a pracovního tábora Brno-Maloměřice,⁷³ když si předtím firma požádala o přidělení jednoho muže na pozici kočího a dvou žen, které měly ve firmě vykonávat pomocné práce.⁷⁴ Obě nové pracovnice, Jiřina Blöchllová a Vlasta Brothánková, které do firmy nastoupily 29. října 1945,⁷⁵ měly ve firmě zajištěnou stravu a ubytování.⁷⁶ Zaměstnavatel za ně rovněž platil zdravotní a starobní pojištění.⁷⁷ U firmy zůstaly až do 15. června 1946, kdy pominuly důvody jejich dalšího zaměstnání, jelikož „práce, na něž jste nám byla přidělena, byly již dokončeny.“⁷⁸

Podle dostupných informací zajistilo vedení firmy svým zaměstnancům, zejména po stránce sociální a mzdové, velmi slušné podmínky. Vedle přihlášení ke zdravotnímu a sociálnímu pojištění to byly různé další úlevy na daních a celková vstřícná politika zaměstnavatele vůči svým zaměstnancům. Na oplátku však po nich požadoval plnění plánovaných cílů výroby, s čímž drtivá většina zaměstnanců neměla žádný problém, a jak to bylo v poválečné době běžné, dokonce svou práci překračovali plánované výrobní úkoly a svým celkovým přístupem tak vycházeli vstřícně politice firmy. Na druhou stranu se však Ladislav Horníček, jako správný hospodář, neváhal rozloučit s takovým podřízeným, který nevyznával jeho filozofii a práce ve firmě si nevážil.⁷⁹ Nebál se dokonce jít i s takovým pracovníkem do sporu, pokud si byl jistý, že pravda je na jeho straně. Vždy však postupoval korektně a nikdy nejednal s těmito zaměstnanci z pozice síly. Jeden takový případ se odehrál např. v červnu 1945, kdy si na majitele firmy Ladislava Horníčka u Krajské odborové rady v Brně stěžoval její zaměstnanec Josef Ritnošík. Podle svých slov byl neoprávněně propuštěn, aniž by dostal oficiální výpověď či byl propuštěn. Proto krajská odborová rada žádala po firmě vysvětlení, které jí přišlo záhy. Firma se hájila tím, že Ritnošík neoprávněně opustil své pracoviště, proto byl na jeho místo vzat nový pracovník, kterého doporučil pracovní úřad. Firma si byla jistá, že postupovala správně, protože i příslušné úřady jí tento postup schválili. Ritnošík však své propuštění považoval za křivdu a nehodlal se jen tak

72 Tamtéž, f. 8, seznam všech zaměstnanců firmy z 13. 12. 1947.

73 Internační tábor Brno-Maloměřice byl zřízen již 29. 4. 1945. Jednalo se o největší tábor na území města Brna, který se rozprostíral v místní části Borky a sloužil zároveň jako sběrný tábor, kam mířili Němci z celé Moravy. Pro ubytování internovaných sloužil komplex osmi dřevěných baráků, původně využívaný dělníky brněnské Zbrojovky při stavbě dráhy. Od roku 1946 odtud probíhaly transporty Němců do okupačních pásem Německa, tábor tudíž fungoval jako odsuvné středisko, a to i pro další tábory v Brně. K jeho uzavření došlo v prosinci 1948. Podrobně k tomuto táboru VICENÍKOVÁ, Dagmar. *Tábory pro Němce v Brně v letech 1945–1948*. Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce Tomáš DVORÁK.

74 MZA v Brně, fond H 369, kart. 2, i. č. 29, Čs. internační a pracovní tábor Maloměřice-Borky, f. 2, žádost o přidělení německých pracovních sil z 24. 10. 1945.

75 Tamtéž, f. 6, předávací protokol z 29. 10. 1945.

76 Tamtéž, f. 2, žádost o přidělení německých pracovních sil z 24. 10. 1945.

77 Tamtéž, f. 4, účet za pracovní dobu od 1. do 31. 12 1945 z 8. 2. 1946.

78 Tamtéž, f. 7, výpověď ze služebního poměru Jiřiny Blöchllové z 1. 6. 1946.

79 Tamtéž, kart. 2, i. č. 30, Korespondence v zaměstnaneckých záležitostech, f. 9, dopis informující o rozvázání pracovního poměru z 24. 8. 1946. To byl i případ Antonína Kropěčka, který i přes upozornění a vlastnoruční podepsání protokolu, ve kterém souhlasil se svým postihem, budou-li se jeho absence na pracovišti opakovat, do práce přesto nechodil a pokud se dostavil, požíval na pracovišti alkoholické nápoje. Nelze se proto divit, že takový pracovník dostal od vedení firmy s posvěcením závodní rady okamžitou výpověď. Zároveň byl takový pracovník nahlášen Úřadu ochrany práce v Brně.

lehce vzdát. Protože však nechtěla firma hnát celou záležitost do krajnosti, v odpovědi krajské odborové radě proto jako gesto dobré vůle nabídla, vědoma si však správnosti svého postupu, že „jsme event. ochotni uhradit p. Ritnošíkovi část ušlého zisku, pokud to závodní výbor schválí.“⁸⁰

Nebyl to ale jen Ritnošík, který se rozhodl jít do sporu se svým bývalým zaměstnavatelem. Z pohledu celkového vyústění však byla zajímavější jiná kauza, ve které figurovala slečna Jaroslava Horníčková, která ve firmě pracovala od roku 1927 na pozici zástupce majitele. Když se jmenovaná rozhodla v prosinci 1947 z firmy odejít, žádala v rámci rozvázání pracovního poměru vyplacení náhrady ušlého zisku za neplacení nemocenského pojištění po celou dobu jejího zaměstnání ve firmě, „dále pak, že jsem téměř po celou dobu mé působnosti neměla zákonitě dovolené a v podniku pracovala jsem průměrně denně 14 hodin, přičemž za práci přes čas nebyla mně za celou dobu mé působnosti poskytnuta žádná náhrada, ačkoliv jsem se o tuto nesčetněkrát ucházela.“ Celý spor podle všech indicií nechtěla řešit jeho vyhocením či dokonce žalobou k soudu, ale hodlala se domluvit s majitelem firmy, který po rozmluvě s ní souhlasil s finančním odškodněním ve výši 240 000 Kčs. Je zajímavé, že Horníčková požadovala původně částku 300 000 Kčs, nakonec však přistoupila na vzájemně dohodnutou částku, jejíž výši potvrdila v podepsaném prohlášení, ve kterém uvedla, že jejím vyplacením budou veškeré finanční nároky proti firmě i Ladislavu Horníčkově jednou provždy vyrovnány.⁸¹

Zaměstnanci sice požívali důvěry svého „chefa“, ta však měla své meze. Vedení firmy kromě kontroly pracovních výkonů sledovalo zejména jejich pohyb a při odchodu nechávalo provádět osobní prohlídku. Výhodou pro tuto lustraci bylo, že zaměstnanci přicházeli a odcházeli do budovy firmy jedinými vraty, za kterými

se v průjezdě nacházela kancelář „s průhledným okénkem, takže zplnomocněný úředník vidí, který ze zaměstnanců opouští továrnu a každý takový je podroben zodpovědným úředníkem osobní prohlídce. Totéž se děje po ukončení práce všech zaměstnanců.“ Na druhou stranu poskytovala firma jako jistou formu naturálního přilepšení za vykonanou práci svým pracovníkům každodenní přesnídávky skládající se z masových výrobků. Přesto se domnívala, že je to málo a proto žádala, aby těžce pracující zaměstnanci dostávali buď sami, nebo firma přídatkové lístky, neboť se domnívala, že tímto opatřením „ušetříte tím firmě mnoho starostí a dělníkům mnohou nepříjemnost, protože z psychologických důvodů víme, že když se dělníku, který má hlad, nedá dávka k ukojení hladu, při nejbližší příležitosti odcizí ne 10 dkg, protože nemá čas, aby ho někdo nechytl to krájet nebo vážit a vezme si hned celé kolo.“⁸² Firma tak narážela na fakt, který rezonoval v celém tehdejší průmyslovém odvětví, že když nedostanou zaměstnanci adekvátní náhradu za svou práci, uchýlí se k nezákonnému jednání, což v konečném důsledku poškodí celý výrobní sektor.

Na závěr této kapitoly je nutné připomenout, že firma rovněž fungovala jako „učňovské středisko“, ve kterém probíhala praktická výuka. Do dnešních dnů se bohužel dochovala jen část písemností dokládajících tuto stránku činnosti firmy, ze které vyplývá, že mezi podzimem 1945 a létem 1946 nastoupili ve firmě tři učni: Jan Bindr, Antonín Hajduch a Jan Matůšek, aby zde naučili praktické dovednosti, které by pak využili ve své pozdější praxi. Všichni byli studenty Učňovské školy potravní v Brně na ulici Trnitá 30⁸³. Nemáme sice doklad o tom, jak si ve firmě vedli, rozhodně však patřili celkově ke slabým žákům, kteří měli špatný prospěch. Neudiví tedy, že škola posílala na tyto žáky do firmy tiskopis s vyplněnými známkami, aby podpořila svoji prosbu na majitele firmy „abyste jej napomenul k větší pilnosti

80 Tamtéž, f. 1, dopis Krajské odborové rady v Brně firmě Ladislav Horníček z 5. 6. 1945 a f. 2, odpověď firmy Ladislav Horníček z 15. 6. 1945. Jak celý případ nakonec dopadl, však archivní materiály nedokládají, protože se nedochovaly. Je však pravděpodobné, že se Ritnošík nakonec s firmou dohodl na finanční kompenzaci, výpověď však platila, protože v dalších dokumentech týkajících se zaměstnanců již toto jméno nefiguruje.

81 Tamtéž, kart. 1, i. č. 10, Majetkoprávní záležitosti, f. 5, žádost Jaroslavy Horníčkové o vyplacení odškodného z 3. 12. 1947; f. 4, potvrzení firmy Ladislav Horníček o uznání odškodného a jeho vyplacení z 10. 12. 1947.

82 Tamtéž, kart. 2, i. č. 30, Korespondence v zaměstnaneckých záležitostech, f. 29, odpovědi firmy Ladislav Horníček na položené otázky z 22. 10. 1945.

83 Později Učňovská škola obchodní a potravní v Brně se sídlem na Šujanově nám. 1.

a zájmu o vyučování.⁸⁴ Nevíme, zda opravdu majitel Ladislav Horníček napomenul učně k větší péli, protože archivní materiály k této záležitosti chybí, že to však nebyl jediný případ, nám dokládá dochovaný dopis firmy adresovaný Okresnímu úřadu ochrany práce v Brně, ve kterém žádá o udělení souhlasu k rozvázání učebního poměru s reznicko-uzenářským učněm Janem Matůškem a to z toho důvodu, že „jmenovaný nejeví nejmenšího zájmu o čení, nenavštěvuje řádně odbornou školu, prospěch vykazuje nedostatečný a z těchto důvodů byl též vyloučen ze základní odborné školy.“ Abychom však nekončily tuto kapitolu pesimisticky, sluší se uvést, že firma Ladislav Horníček vychovala také dobré učňovské síly, jako v případě Antonína Antoše, který byl u firmy zaměstnaný v letech 1942–1945. Firma byla s jeho prací zřejmě spokojena, protože mu v rámci vystaveného vysvědčení popřála do dalších let mnoho úspěchů.⁸⁵

Úvěrová politika a finanční majetkové poměry firmy a jejího majitele

Samostatnou kapitolu v dějinách firmy tvoří její finanční politika, která byla závislá na její celkové finanční situaci. Aby však výsledek finančního hospodaření firmy byl co nejlepší, nebylo možné toho dosáhnout bez vnějších „injekcí“ v podobě krátkodobých i dlouhodobých bankovních úvěrů. Jejich pravidelné poskytování přitom patřilo, podle dochovaných archivních materiálů, mezi hlavní formu spolupráce. V této souvislosti obecně platilo a stále platí, že poskytování úvěrů patří mezi základní typy finanční politiky

jakéhokoliv finančního ústavu a tato služba je výsledkem vzájemné důvěry, finanční situace, postavení na trhu, solidnosti a prosperity klienta a jeho schopnosti splácet své pohledávky. Poskytnutí úvěru tedy ovlivňuje množství faktorů, které si banka před konečným souhlasem dopředu u svého klienta ověřuje a na základě těchto zjištění teprve poté vysloví konečné slovo. Není a v minulosti také nebylo ničím neobvyklým, že každý finanční ústav svou politiku rovněž zaměřuje na výsledek hospodaření firmy, cílem tohoto snažení je optimalizace zisku z hlediska zájmů vlastníka a zároveň celé jeho společnosti. Zisk a celkově dobrá finanční situace byly také krédem firmy Ladislava Horníčka. Jako inteligentní člověk si velmi dobře uvědomoval, že k naplnění těchto dvou devíz bude potřebovat pevné obchodní spojení se silným bankovním domem. Hned na začátku svého podnikání „ve velkém“ tak vešel ve styk s tehdy již velmi známou a v podnikatelských kruzích uznávanou Českou průmyslovou bankou v Praze, respektive s její pobočkou (filiálkou) v Brně. Banka mu hned do začátku podnikání poskytla úvěr ve výši téměř 47 500 Kč se splatností do dvou let, tedy do 1. června 1928. Majitel získané finanční prostředky použil na zřízení provozovny uzenářství a reznictví ve svém domě na ulici Francouzská 27. Podle dochovaného zápisu si firma vedla ve svém podnikání dobře, protože již 2. června 1928 banka uvedla, že „splátky zaplacený, v důsledku čehož úvěr rušíme.“⁸⁶ V roce 1930 navázal Horníček styk s Pražskou úvěrní bankou⁸⁷, když předtím skončila spolupráce jeho firmy s Českou průmyslovou bankou. Proč se tak stalo,

84 MZA v Brně, fond H 369, kart. 2, i. č. 32, Prospěch učňů – učební záležitosti, f. 8, informace o nedostatečném prospěchu učně Jana Bindera z 30. 1. 1947.

85 Tamtéž, f. 6, vysvědčení pro Antonína Antoše z 11. 10. 1945.

86 O úzkém sepětí bankovních domů s průmyslovými podniky (firmami) obecně přehledná studie KUNERT, Jakub. Průmysl a banky. Archiv České národní banky jako fundament pro výzkum historie českého a československého průmyslu 19. a 20. století. In: *Průmysl - město - archiv: archiv a dokumentace průmyslového dědictví*. Sborník příspěvků z 15. konference archivářů České republiky konané ve dnech 3.–5. června 2013 v Ostravě-Vítkovicích. Praha: Česká archivní společnost, 2013, s. 125–150. ISBN 978-80-904688-4-9.

87 VENCOSKÝ, František a kol. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999. ISBN 80-7265-030-0, s. 311–317. Česká průmyslová banka byla založena roku 1898 na podnět České národohospodářské společnosti ve snaze zřídit nový český bankovní ústav, který by zakládal, financoval a podporoval průmyslové závody. Hlavním úkolem ústavu bylo poskytovat dlouhodobé úvěry pro průmyslové investice na podkladě hypotečního zajištění a vlastní emise bankovních dlužních úpisů. Banka se již od počátku uchýlila od svého původního, úzce vymezeného poslání a zahájila činnost všeobecné obchodní banky. Živý komisionářský styk s četnými obory průmyslu a organizační činnost přispěly časem k užšímu zakončení banky a těsnějšímu spojení s jednotlivými obory průmyslové výroby. S platností od 1. 1. 1922 převzala banka fúzí Hospodářskou úvěrní banku pro Čechy a Obchodní a průmyslovou banku v Moravské Ostravě a od 1. 1. 1923 ještě Obchodní banku v Hradci Králové. Akciový kapitál při založení banky činil jeden milion zlatých. V souvislosti s fúzí v roce 1922 bylo provedeno zvýšení akciového kapitálu na 210 milionů Kč. V červnu roku 1943 nařídila německá okupační správa sloučení banky se Živnostenskou bankou v Praze.

bohužel nevíme, o skutečných důvodech můžeme jen spekulovat. Zřejmě mu však byl uvedený bankovní ústav doporučen, protože firma Ladislav Horníček byla členem Masné pokladny⁸⁸, která s tímto pražským peněžním ústavem úzce spolupracovala.⁸⁹ Jaké však obrysy konkrétní spolupráce těchto soukromých subjektů v období třicátých let a v době nacistické okupace, nevíme, protože o tom opět chybí jakékoliv zprávy. Jisté je však to, že na počátku roku 1947, tedy v době, kdy firma zavedla jednotné podnikové účetnictví, což byl jistě pokrok na tomto poli⁹⁰, požádal majitel firmy Ladislav Horníček Pražskou úvěrní banku o poskytnutí přechodného úvěru ve výši 1 000 000 Kčs, který hodlal využít na proplácení nákupu syrového sádla a loje, který dále jeho firma zpracovávala. Brněnská pobočka banky na základě uvedené žádosti provedla důkladnou lustraci, která zahrnovala obecné informace o její současné pozici na trhu, výši jmění majitele a firmy a také si nechala zpracovat tabulky o stavu aktiv a pasiv (finanční rozvahu), tedy zda je schopna včas splácet své pohledávky. Následně získané informace podrobila důkladnému zhodnocení, aby poté svému ústředí v Praze doporučila povolit požadovaný kontokorentní úvěr do 31. března 1948, protože se domnívala, že se v tomto případě jedná o bonitního klienta, tedy solidního a hlavně spolehlivého podnikatele, který je schopen včas a řádně poskytnutý úvěr splácet. Z pohledu banky se totiž firma jevila jako velmi prosperující podnik, což

byla dostatečná záruka pro poskytnutí úvěru. Z návrhu rovněž vyplývala důležitá skutečnost, která obecně zvyšovala šanci získat úvěr a to, že banka měla ve svého klienta velkou důvěru, která pramenila z dlouhodobých vzájemných a nutno podotknout úspěšných obchodních styků. Vymínila si však následující podmínky, za kterých mělo k povolení úvěru dojít: 1. jako protiváhu úvěru poskytnout krycí akcept⁹¹ (směnkou) na 1 000 000 Kčs s podpisy firmy a manželů Ladislava a Marie Horníčkových, 2. prohlášení obou manželů, že jim patřící nemovitosti bez vědomí banky nezatíží dluhy a ani je neprodají⁹², 3. příslušná hospodářská skupina, jejímž je firma Ladislav Horníček členem, vydá potvrzení, že se nepomýšlí její zrušení, 4. banka bude do budoucna jediným výhradním partnerem firmy, která povede nadále všechny její peněžní transakce.⁹³ Protože Ladislav Horníček všechny podmínky akceptoval, již nic nestálo v cestě, aby jeho firma obdržela kontokorentní úvěr, což se stalo 25. března.⁹⁴

Doba jednoho roku, na který byl úvěr původně poskytnut, však rychle uběhla, mezitím splynula Pražská úvěrní banka s Živnostenskou bankou, která měla nadále spravovat kontokorentní úvěr firmy. Také uvedený bankovní dům si před převzetím závazků z povoleného úvěru nejdříve provedl lustraci firmy. Z ní, stejně jako u předchozího šetření, vyplynulo, že se jedná o firmu „dobře zavedenou, pracující s pěknými výsledky“ ponechat kontokorentní úvěr i nadále, ale

88 AČNB, fond Česká průmyslová banka, kart. 1235, sign. 38, schválení úvěru z 9. 9. 1926.

89 PÁTEK, Jaroslav. *Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století (Anglo-československá a Pražská úvěrní banka)*. Praha: Karolinum, 2000. s. 109–123. ISBN 80-246-0077-3. Pražská úvěrní banka v Praze byla zřízena přeložením sídla Úvěrní banky v Kolíně do pražské pobočky této banky v roce 1899, při čemž byla změněna firma na Pražskou úvěrní banku v Praze. V roce 1930 bylo provedeno sloučení Anglo-československé banky a České komerční banky s Pražskou úvěrní bankou. Nový ústav se jmenoval Anglo-československá a Pražská úvěrní banka v Praze. V srpnu 1940 byla na příkaz německých úřadů provedena změna názvu na Pražskou úvěrní banku. V prosinci 1941 byl zvýšen akciový kapitál. Ministerstvo financí dalo příkaz k sloučení Reznicko-uzenářské banky v Praze s Pražskou úvěrní bankou. Počátkem roku 1943 bylo provedeno bankou sloučení resp. převzetí České diskontní banky v Praze. V tomto roce byla v rámci nové koncentrace bank nařízena likvidace banky. O její obchody a vklady se dělily německé ústavy v Praze. V roce 1945 banka obnovila svoji činnost. V říjnu tohoto roku byla na základě dekretu č. 102/45 banka znárodněna. Při slučování v peněžnictví v roce 1948 splynula banka se Živnostenskou bankou.

90 AČNB, fond ŽB, kart. 5425, sign. 5, povolení úvěru z 9. 4. 1947. Firma Ladislav Horníček měla u Masné pokladny otevřený běžný účet, přes který prováděla nákupy syrového masa na brněnských jatkách.

91 Tamtéž, lustrum firmy Ladislav Horníček z 25. 3. 1948.

92 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 5, Jednací řád, výpočet výrobní režie, stat. zprávy, korespondence firmy, fir. záležitosti, oběžníky, ceníky, schůze, pozvánky, f. 51, odpověď Hospodářské skupiny průmyslu potravinářského z 3. 10. 1946.

93 AČNB, fond ŽB, kart. 5425, sign. 5, informace k odevzdané směnce z 13. 3. 1947. Směnkou dávali všichni podepsaní zmocnění bance, aby ji kdykoliv použila „podle vlastního uvážení.“

94 Tamtéž, prohlášení manželů Ladislava a Marie Horníčkových z 12. 3. 1947. Nemovitosti mohli prodat či zatížit dluhem jen po předchozím souhlasu banky. Také předepsané daně a poplatky se oba manželé zavázali vyrovnat vždy tak, aby „daňové nedoplatky Vaši pohledávku v žádném případě nepředcházely, bez ohledu na to, jsou-li berním úřadem zavtěleny nebo požívají-li přednostního pořadí bez zavtělení.“

s tím, že do budoucna měl být krytý kauční hypotékou na cenných realitách, tj. na nemovitostech, kde měla firma svůj hlavní provoz (v té době Churchillova 27, kat. území Brno-Velká Nová) a nedaleko něhož se nacházel dvoupatrový činžovní dům (Hutterova 3, kat. území Velká Nová) zakoupený majitelem. Tato podstatná změna krytí úvěru byla dána skutečností, že Ladislav Horníček neměl dostatek volné finanční hotovosti na firemním účtu, kterou by mohl ručit, naopak „největší část ručícího jmění jest uložena v soukromých realitách majitele firmy a v případě, že by došlo k jejímu znárodnění, což jest u průmyslového podniku, obstarávajícího výživu obyvatelstva, bez ohledu na počet zaměstnanců, pravděpodobné, ručilo by Vám pak jen provozní jmění firmy, které představují ve skutečnosti pouze latentní rezervy, kdežto provozní bilance bez těchto rezerv, vzata částkami jak jsou v nich uvedeny, byla by předlužena.“⁹⁵ Jak k této situaci došlo, je patrné z následujících slov. V březnu 1947 zemřela náhle choť Ladislava Horníčka Marie, který k zaplacení výdajů spojených s její předchozí léčbou, pohřbem, dědickými poplatky, pozůstalostními výlohami, podíly dědiců a k osobní potřebě vybral z firemního konta téměř 1 100 000 Kč, čímž došlo k výraznému úbytku hotovosti na firemním účtu.⁹⁶ Nedostatek peněz tedy donutil banku k vyslovení požadavku, aby majitel ručil nemovitým majetkem. S navrhovanou změnou byl Horníček seznámen a ten novou podmínku, za níž byla banka ochotná převzít poskytnutý úvěr, akceptoval. Ke krytí tak poskytl jednopatrový nárožní dům s provozovnou, bytem majitele a obchodem na ulici Churchillova 27 a nedaleko stojící dvoupatrový činžovní dům Hutterova 3.⁹⁷ Protože i s ostatními podmínkami, které zůstaly

z původní dohody, Horníček rovněž vyslovil souhlas, tedy již nic nebránilo tomu, aby 6. května 1948 rozhodlo pražské ústředí Živnostenské banky „ponechat provozní úvěr v účtě“. Tentokrát však jeho výše neměla být omezena lhůtou platnosti. Brněnská pobočka banky však byla upozorněna, aby nadále sledovala finanční poměry firmy a měla mít na zřeteli možnost jejího eventuálního znárodnění.⁹⁸ Že ke znárodnění firmy a jejímu začlenění do národního podniku Masna v nejbližší skutečně dojde, se brněnská pobočka banky dozvěděla důvěrnou cestou koncem února 1949. Pro banku to znamenalo jediné: její pracovníci měli zajistit, aby „vyčerpané obligo na účtě spolku s ostatními závazky bylo vždy plně kryto mobilními aktivy. Tuto podmínku nutno dodržovati z toho důvodu, aby po znárodnění firmy byla naše pohledávka národním podnikem hladce převzata.“⁹⁹

Blížící se znárodnovací proces neměl vliv na podání návrhu brněnské pobočky ústředí Živnostenské banky ponechat poskytnutý úvěr v původní výši, avšak nově za podmínek, že firma postoupí bance všechny své obchodní pohledávky, v případě, že nebude moci tyto pohledávky dostatečně nebo žádné, pak dá bance do zástavy zboží, zejména lůž v pořizovací hodnotě dlužné částky firmy¹⁰⁰ a hlášení o stavu zásob, pohledávek a závazků na konci každého kalendářního měsíce. Zbývající podmínky z minulých rozhodnutí zůstávaly nadále v platnosti. Pracovníci brněnské pobočky banky se domnívali, že ponechání úvěru i za předpokladu znárodnění a začlenění do n. p. Masna nebude mít vliv na další chod bývalé firmy, tudíž počítali s tím, že s „hladkým“ převedením firmy pod křídla národního podniku převezme tento stejně tak hladce

95 Tamtéž, úvěrový návrh č. 416 z 17. 3. 1947.

96 Tamtéž, povolení kontokorentního úvěru z 25. 3. 1947.

97 Tamtéž, dopis ústředí Živnostenské banky v Praze filiálce v Brně z 8. 4. 1948.

98 Tamtéž, návrh filiálky na převzetí přechodného úvěru z 30. 3. 1948.

99 Tamtéž, dopis filiálky v Brně centrále Živnostenské banky v Praze z 28. 4. 1948. Již v prosinci 1952 povolil Okresní soud civilní v Brně svým usnesením výmaz zástavního práva pro nemovitost Hutterova 3 pro úvěrovou pohledávku bývalé Živnostenské banky. AČNB, fond Státní banka československá Brno (dále jen fond SBČ Brno), kart. 1413, sign. 11, usnesení Okresního soudu civilního v Brně z 20. 12. 1952. Je tedy s podivem, že se na tuto věc dotazovala ještě v únoru 1956 Státní banka československá národního podniku Masný průmysl v Brně (nástupce Masny), zda může vydat výmazné prohlášení, když u nemovitosti Hutterova 3 je dosud v pozemkové knize uvedeno zástavní právo. Z toho tedy vyplývá, že výmaz nebyl na základě usnesení Okresního soudu civilního v Brně z prosince 1952 ani po více než třech letech proveden, což jen dokazuje tehdejší šlendrián panující u příslušného úřadu. Navíc majitelka domu, Emma Horníčková, nemohla z důvodu zmíněného nepořádku s uvedenou nemovitostí volně nakládat, protože zástavní právo jí to neumožňovalo.

100 Tamtéž, schválení ponechání provozního úvěru z 6. 5. 1948.

i veškeré pohledávky vůči bance. Ve svém stanovisku se přitom opírali o majetkové a finanční poměry bývalé firmy, které je vedly k závěru, že i pod národní správou tudíž zůstane nadále aktivní a schopná svým závazkům dostát.¹⁰¹ Jak celá záležitost nakonec dopadla? Po znárodnění firmy a začlenění její majetkové podstaty do Masny, n. p. Praha byly závazky bývalé firmy Ladislav Horníček, továrna na uzeniny a masové konzervy stejně jako její účet uzavřeny a převedeny na účet národního podniku. Zůstává však otázkou, zda byly pohledávky nakonec skutečně Státní bance československé, která převzala všechny závazky a veškerá práva po z úřední moci zaniklé Živnostenské bance, proplaceny. Ještě před znárodněním firmy se totiž banka domnívala, že vyrovnání pohledávky „nebude činiti potíží.“¹⁰²

Jak už jsme si objasnili na začátku této kapitoly, hlavní pozornost při rozhodování o poskytnutí krátkodobého či dlouhodobého provozního úvěru obracely banky především směrem k majetkovým a finančním záležitostem firmy, aby tak získaly přehled o její celkové situaci. Zatímco majetkové záležitosti lze ve stručnosti odbýt slovy, že majetkem firmy Ladislav Horníček (aktiva) byly především nemovitosti, tedy vlastní provozovna na adrese Francouzská 27 a rovněž postupně zakupované prodejny (ty se v průběhu trvání firmy měnily ve smyslu, že některé zanikly, naopak jiné byly nově otevřeny), stejně jako vnitřní inventář (stroje a zařízení, dopravní prostředky) této provozovny a prodejen a zásoby zboží (syrové maso, vnitřnosti, hotové výrobky) v nich, aktiva představovaly rovněž akcie, podílové listy, cenné papíry, ochranné známky, peníze na účtu, pokladní hotovost ad. Naopak

pasiva představovala zdroje financování tohoto majetku coby vlastního kapitálu společnosti. Jednalo se jednak o vlastní kapitál a cizí kapitál (úvěry, závazky vůči věřitelům, mzdy a daně). Jak si na tom ve skutečnosti firma stála, se můžeme dozvědět ze zachovalých každoročních účetních rozvah dokládajících aktuální ekonomickou situaci. Vraťme se nyní do roku 1936, tedy do doby, kdy firma za sebou měla již první desetiletí své úspěšné činnosti a ukažme si na výsledcích firmy její tehdejší hospodářský stav. Podle rozvážného účtu byla hodnota aktiv vyčíslena na 1 415 519 Kč (jenom nemovitosti měly v té době hodnotu téměř 500 000 Kč, více než 400 000 Kč tvořilo vnitřní zařízení provozovny a obchodů a hotové zboží ve výši 284 000 Kč). Na straně pasiv, jejichž celková výše byla rovněž 1 415 519 Kč¹⁰³, tvořil největší položku vlastní kapitál ve výši 1 027 000 Kč. Nejen finanční rozvaha referuje o hospodaření společnosti, důležitým ukazatelem je rovněž výkaz zisku a ztrát.¹⁰⁴ Zatímco hrubý zisk činil za stejný rok 751 928 Kč, čistý vykázal po odečtení mezd, pojištění, daní, plateb, odpisů ad. hodnotu 68 294 Kč.¹⁰⁵

Pokud srovnáme rok 1936 a 1946 (byť se jedná o dvě zcela odlišná období), zjistíme, že aktiva i pasiva dosáhly v roce 1946 hodnoty 3 990 000 Kčs, z nichž jen hotové zboží mělo cenu 1 279 000 Kčs, cena provozního zařízení se vyšplhala na 626 000 Kčs, pohledávky vůči dlužníkům vzrostly na 543 000 Kčs. Na straně pasiv se především zvýšila hodnota základního kapitálu na 2 346 000 Kčs, firma ale také dlužila 411 000 Kčs. „V této částce je zahrnuta dávka Kčs 246/m, o které není ještě rozhodnuto, bude-li se musit v plné výši platit. Jedná se totiž o diferenci v cenách loje, která

101 Tamtéž, důvěrné oznámení ústředí Živnostenské banky v Praze brněnské pobočce z 25. 2. 1949.

102 Tamtéž, zpráva pro ředitelství banky z 29. 3. 1949. Již 29. 3. byla provedena faktická zástava zásob loje o hmotnosti 15 258 kg a celkové hodnotě 549 288 Kčs. Zástavu provedl pracovník brněnské pobočky Živnostenské banky Vladimír Sýkora za přítomnosti majitele firmy Ladislava Horníčka a dalších zaměstnanců firmy jako svědků symbolickým položením ruky na zastavené zboží a umístěním tabulky s nápisem „Zboží v tomto skladu uskladněné jest dáno do zástavy Živnostenské bance, národnímu podniku pobočce v Brně“. Poté předal majitel firmy klíče od skladu přítomnému zástupci banky a tím celá procedura faktického zastavení zboží skončila.

103 Tamtéž, návrh filiálky na ponechání úvěru z 25. 3. 1949. V dodatku z 1. 4. pak brněnská pobočka hlásila ústředí banky v Praze, že z důvodu právě vydaného vyhlášení o znárodnění firmy a jejího začlenění do národního podniku Masna zahájí ihned jednání se jmenovaným podnikem, aby tento uznal a převzal pohledávku bývalé firmy, kterou má vůči bance. Tamtéž, dodatek k návrhu na ponechání úvěru z 1. 4. 1949.

104 Tamtéž, návrh filiálky na ponechání úvěru z 25. 3. 1949.

105 Podle ekonomických pouček musí být hodnota aktiv a pasiv stejná, ideální stav je, když aktiva signalizují vyšší objem. Pak se jedná o zdravou společnost, která hospodáří správným způsobem.

vznikla zvýšením cen a kterou požaduje Svaz pro mléko a tuky.“¹⁰⁶

O rok později dosáhl čistý zisk 533 000 Kčs při celkovém obratu 16 575 000 Kčs, což bylo možno považovat za velmi slušný hospodářský výsledek firmy. Jen na mzdy zaměstnanců šlo ve stejném roce téměř 645 000 Kč, dalších více než 10 000 000 Kčs spolkla spotřeba surovin. Zajímavou položkou v seznamu byla účetní hodnota prodaného obchodního zboží, která se vyšplhala na bezmála 2 474 000 Kčs.¹⁰⁷ Z pohledu hospodaření firmy se jednalo o neúspěšnější rok, který se již neopakoval. Navzdory tomu dosáhlo čisté jmění firmy k 31. prosinci 1948 947 000 Kčs, což se projevilo v jejím hodnocení, které uvádělo, že se jedná „o dobrou firmu s přiměřeným jměním.“¹⁰⁸

Dobré výsledky firmy se projeví v její více než solidní finanční situaci, jak je uvedeno výše v textu. Této skutečnosti, na které měl hlavní zásluhu samotný Ladislav Horníček svými manažerskými a odbornými schopnostmi, využil pro soukromé účely, kdy se z majitele továrny na uzeniny a masové konzervy stal také vlastník realit. Dá se říci, že i v této oblasti se vyznal, proto i jeho nákupy v této oblasti byly promyšlené a odpovídaly jeho naturelu. Následující řádky tak názorně ukazují, že se Horníček nebál investovat, protože, jak správně předpokládal, mohl jejich nákupem jen získat, zvláště pokud by tyto byly zamýšlené k dalšímu využití.

Když hledal místo pro své budoucí podnikání ve velkém „po továrnicku“, zalíbil se mu jednopatrový nárožní dům na ulici Francouzská 27 a Huterova 1, který zakoupil v březnu 1926 od Jindřicha Bárty, uzenáře v Brně, a kde nechal vybudovat provozovnu firmy, a v prvním patře si s manželkou zařídili rozlehlý byt. Zároveň s touto nemovitostí se stal i majitelem dalšího nedaleko stojícího domu na adrese Huterova 3. Jak bylo v kupní smlouvě uvedeno, obě nemovitosti

prodával jejich dosavadní majitel „v tom stavu, jak se dnešního dne nalézají, co ve zdi zazděno a hřebem přibyto jest, se vším právním příslušenstvím, se všemi právy a břemeny, jak prodávatel tyto nemovitosti dosud držel a užíval, neb k tomu oprávnění měl.“ Celá transakce vyšla na 420 000 Kč¹⁰⁹, a jak bylo v té době obvyklé, musel kupující složit uvedenou částku do zástavy příslušnému advokátovi, který teprve po skončení všech právních procedur, spojených s povolením prodeje, jeho zaknihováním a prepisem nemovitosti na nového majitele, předal částku prodávajícímu.¹¹⁰ Základ jeho pozdějšího rozsáhlého nemovitého majetku byl touto koupí dán, on se však rozhodl investovat do dalších. Měl v tom podporu své manželky Marie, která se stala z ideální poloviny spolumajitelkou všech zakoupených nemovitostí.

Jedním z prvních byl jednopatrový dům na ulici Jakubská 7. Ladislav Horníček si při koupi dobře spočítal, že se jedná o lukrativní lokalitu ve středu města, kde by dalo dobře vydělávat. Nepřekvapí příliš, že zanedlouho po koupi nechal v domě zřídit firemní prodejnu, kam dodával své výrobky. Nepříznivá poválečná situace bohužel vyžadovala, aby tuto nemovitost dosavadní majitel Ladislav Horníček prodal, což se stalo v roce 1947, kdy za 1 300 000 Kčs přešla do rukou Eduarda Pekárka, majitele továrny na kancelářský nábytek ve Fryštáku u Zlína.¹¹¹ V té době se jednalo o starý dům, jehož dvůr byl poškozen sousedním domem Jakubská 5, který se po zásahu leteckou pumou sesunul k zemi. Ladislav Horníček, coby původní majitel, na tuto skutečnost upozornil Městský stavební úřad Brno, aby město Brno jako majitel domu nechal na svůj náklad zřícené zdivo odvézt.¹¹²

Nebyly to však jen stavby, do kterých Horníček investoval, finanční prostředky totiž ukládal i do nákupu pozemků. Prvním v tomto směru bylo pole o celkové výměře 6553 m², které Ladislav Horníček získal do

106 I výkaz zisků a ztrát musí být vyrovnaný.

107 AČNB, fond SBČ Brno, kart. 1413. sign. 11, hospodářská situace firmy k 31. 12. 1936.

108 AČNB, fond ŽB, kart. 5425, sign. 5, lustrum firmy Ladislav Horníček z 31. 12. 1946. Jak však zaměstnanec brněnské filiálky Pražské úvěrní banky poznamenal, mělo provozní zařízení ve skutečnosti větší cenu. Zároveň uvedl, že obrat činil v roce 1946 15 000 000 Kčs.

109 Tamtéž, účet ztráty a zisku k 31. 12. 1947.

110 Tamtéž, návrh filiálky na ponechání úvěru z 25. 3. 1949.

111 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 2, Kupní a nájemní smlouvy pozemků a nemovitostí, f. 39, kupní smlouva z 19. 3. 1926.

112 Tamtéž, f. 40, usnesení Zemského soudu pro civilní věci v Brně z 24. 3. 1926.

neomezeného vlastnictví již v červnu 1931 od jejich dosavadního majitele Vavřína Havlíčka v katastrálním území Žabovřesky za 131 000 Kč.¹¹³ Zřejmě dobře věděl, že Žabovřesky budou v budoucnu zajímavou stavební lokalitou, proto neváhal s koupí dalších pozemků, kterou uskutečnil v květnu 1933, kdy mu dosavadní vlastníci, František Šlesinger ml., Adolf Šlesinger, Theodor Šlesinger, Rudolf Šlesinger, Marie Culková a Anna Molišová prodali dva pozemky o celkové výměře 4470 m². Původním majitelům se v kupní smlouvě zavázal vyplatit 111 750 Kč.¹¹⁴ Svůj akční rádius však neomezil jen na Žabovřesky, ale svoji pozornost zaměřil i na další lokality. V létě 1934 totiž provedl nákup pozemků také v katastrálním území Královo Pole, kdy manželům Alžbětě a Vendelínu Klímovým za výměru 1309 m² zaplatil 37 637 Kč.¹¹⁵ V červenci 1939 pak v katastrálním území Brno-Husovice zakoupil pole o celkové výměře 10 700 m² od rolníka Michala Šika za částku 155 000 Kč¹¹⁶, jejichž původní označení nechal nový majitel Okresním soudem pro Brno-město v roce 1943 změnit na zahradu.¹¹⁷ Dne 17. června 1940 se pak stal Ladislav Horníček spolu se svou manželkou majitelem zahrady v Brně-Komíně, kterou zakoupil za 78 224 Kč od Vladimíra Šlesingera. Zahrada, na které nechal Horníček poté postavit víkendovou chatu, měla rozlohu 4889 m² a nový nabyvatel tuto částku vyplatil prodávajícímu v několika splátkách.¹¹⁸ Další pozemky, které měly rozlohu 2248 m², a na kterých nechal později postavit vilu, pak Horníček získal v katastrálním území Mokrý Hora u Brna. O jejich koupi z roku 1929 však nevíme nic bližšího.¹¹⁹ Ladislav Horníček, jak již bylo uvedeno výše, sledoval nákupem uvedených nemovitostí a pozemků určitý podnikatelský záměr, který můžeme doložit na prodeji

zakoupených pozemků v katastrálním území Žabovřesky, který se uskutečnil v červnu 1939, kdy Horníček na základě řádně uzavřené kupní smlouvy prodal část svých pozemků staviteli Václavu Prochovi za účelem zdejší výstavby domů. Proch za tuto transakci zaplatil Horníčkově 188 469 Kč, tedy Horníček na tomto prodeji evidentně vydělal.¹²⁰ Také další prodej pozemků v uvedené lokalitě byl pro jejich dosavadního majitele Ladislava Horníčka více než výhodný, protože i v tomto případě na nich měly nově stát domy. Zdejší stavitel Vojtěch Matonoha za jejich koupi zaplatil 125 000 Kč, což potvrdil Okresní soud civilní pro Brno-město a zároveň povolil změnu vlastnického práva v pozemkových knihách.¹²¹

Ladislav Horníček správně počítal s tím, že časem hodnota jím vlastněných nemovitostí poroste. V tom se nemýlil, protože již v roce 1947 uvedla brněnská pobočka Pražské úvěrní banky, že podle kvalifikovaného odhadu činila jejich hodnota téměř 4 500 000 Kčs. Navíc po náhlém úmrtí manželky Marie v březnu 1947, která byla z ideální poloviny jejich spolumajitelkou, byly tyto reality převedeny na jediného majitele, totiž Ladislava Horníčka¹²² s jedinou výjimkou a tou byl dvoupatrový dům na ulici Huterova 3, u kterého na základě darovací smlouvy převedl Horníček vlastnické právo v dubnu 1948 na svou druhou manželku Emmu jako jedinou majitelku.¹²³

Nebyly to však jen nemovitosti, kde měl Ladislav Horníček uložené své peníze, což jen dokazuje šíři jeho záběru, kam všude své finanční prostředky investoval. Další finance se mu totiž hromadily na vkladních knížkách a běžných účtech, kde podle příznání k mimořádné jednorázové dávkě a k mimořádné dávkě

113 AČNB, fond ŽB, kart. 5425, sign. 5, informace z 22. 2. 1949.

114 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 2, Kupní a nájemní smlouvy pozemků a nemovitostí, f. 10, žádost o odklizení trosek domu z 5. 9. 1945. S odvozem trosek město otálelo, nechalo je odvézt až po prodeji domu novému majiteli na podzim 1947. Tamtéž, f. 7, informace Ladislavu Horníčkově z 26. 9. 1947.

115 Tamtéž, f. 46 a 64, kupní smlouva z 18. 6. 1931.

116 Tamtéž, f. 130–133, kupní smlouva z 8. 5. 1933.

117 Tamtéž, f. 138–140, kupní smlouva z 26. 3. 1934.

118 Tamtéž, f. 26, pamětní protokol z 8. 7. 1939.

119 Tamtéž, f. 24, usnesení Okresního soudu civilního pro Brno-město z 10. 2. 1943.

120 Tamtéž, Kupní a nájemní smlouvy pozemků a nemovitostí, f. 96, usnesení Okresního soudu civilního pro Brno-město z 13. 3. 1940.

121 Tamtéž, f. 101, usnesení z 28. 7. 1939.

122 AČNB, fond ŽB, kart. 5425, sign. 5, lustrum firmy z 25. 3. 1948.

123 Tamtéž, kart. 7445, sign. 1, výpis z pozemkové knihy kat. území Velká Nová, ulice Hutterova 3.

z nadměrných přírůstků na majetku (tzv. milionářská daň)¹²⁴ měla rodina Ladislava Horníčka, jeho manželky Emmy a dcery Ladislavy uložené peníze ve výši téměř 264 500 Kčs. Dalších více než 45 000 Kčs pak měly hodnotu cenné papíry a podílové listy. Horníček se také rád, jako zámožný člověk, obklopoval uměleckými předměty, zejména obrazy, které měl rozvěšené na stěnách ve svém bytě. Z jejich přehledu je zřejmé, že Horníček byl zřejmě milovníkem krajiny a přírody, protože v předloženém seznamu nalezneme pouze krajinomalby Jaroslava Panušky, Václava Radimského, Miroslava Fridricha, Václava Horského, Karla Baňdoucha a dalších, které ohodnotil na 42 300 Kčs. Je zajímavé, že všechna díla zakoupil až v letech 1940–1941. Celkově měl tedy majetek (aktiva a pasiva), který sloužil pro výpočet dávky, a skládající se z mnoha dalších položek, měl v době, kdy se přiznání podávalo, tedy na počátku roku 1948, hodnotu 6 644 248 Kčs.

Je však třeba dodat, že jednotlivé oddíly sloužící k výpočtu mimořádné dávky neobsahovaly jen položky týkající se čistě soukromého charakteru (vkladní knížky, bankovní a spořitelní účty, cenné papíry, podílové listy, nemovitosti a pozemky, umělecká díla) ale jejich součástí byly rovněž údaje zahrnující majetek firmy včetně pohledávek vůči věřitelům ve výši 1 230 157 Kčs a naopak závazků vůči dlužníkům. V přiznání se také objevila položka, která patřila do kategorie břemena. Jednalo se o vyplácení alimentů Ladislava Horníčka druhé manželce Emmě Horníčkové-Maršálkové na jejich dceru Ladislavu ve výši 9600 Kčs ročně po dobu 16 let. Z vypočteného hrubého majetku tak měl Ladislav Horníček zaplatit mimořádnou daň ve výši 485 187 Kčs.¹²⁵ Jak je z přechodného textu patrné, hranice mezi striktně soukromým majetkem majitele a majetkem firmy se v mnoha

případech stírala a překrývala, z čehož vyplývá, že nelze v některých případech přesně říci, zda konkrétní položku lze přiřadit majiteli jako jeho soukromé jmění nebo naopak patřila firmě.

Závěr

Znárodněním firmy zestátněním a začleněním její majetkové podstaty do Masny, n. p. Praha skončila více než 20letá samostatná činnost firmy Ladislav Horníček. Továrna na uzeniny a masové konzervy, Brno. Ladislav Horníček svou živnostenskou dráhu začal již mnohem dříve a to v roce 1910, kdy si otevřel svůj první obchod. Úspěch v malém ho nastartoval k novému začátku, tedy začít podnikat ve velkém, „po továrnicku“. A i v této fázi svého vývoje prožívala firma úspěšná léta své činnosti. Od svého založení sice nepatřila v oblasti zpracovatelského a potravinářského průmyslu k velkým firmám se zavedenou a dlouhou tradicí, směle jim však mohla konkurovat kvalitou svých výrobků a solidností při jednáních se stálými i novými zákazníky a rozhodně tak dělala čest svému oboru. Po slibných počátečních letech přišla doba okupace se všemi svými restrikcemi, ze které však firma vyšla se ctí a jejíž finanční ztráty nebyly nikterak hroživé. Situace po osvobození měla do normálu rovněž daleko, přesto se však firma udržela v popředí svého oboru a to zejména díky domácím zakázkám a také nově zaváděné výrobě. Únorový převrat a nástup komunistického režimu sice neznamenal bezprostřední konec velmi úspěšné firmy a jejího podnikání, politické tlaky ze strany státních a hospodářských orgánů však vykonaly své a firma tak nezadržitelně mířila ke svému zániku coby soukromý subjekt, až byla v březnu 1949 definitivně znárodněna a v září 1951 její jméno vymazáno z firemního rejstříku.

124 Milionářská dávka. In: *Wikipedia*. [online]. 4. 7. 2020. [cit. 10. 10. 2023]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Milionářská_dávka. Milionářská dávka, též zvaná milionářská daň, byla zvláštní daň uvalená na občany Československa k pokrytí škod způsobených v zemědělství mimořádným suchem v létě roku 1947 zákonem č. 185/1947 Sb. ze dne 31. října 1947 o mimořádné jednorázové dávce a mimořádné dávce z nadměrných přírůstků na majetku. Podle tohoto zákona byly povinny zaplatit tuto daň ty rodiny, jejichž majetek ke dni začátku platnosti uvedeného zákona přesahoval hodnotu 1 000 000 Kčs a současně pokud jejich daňová povinnost v roce 1947 činila nejméně 50 000 Kčs. Tato mimořádná dávka představovala zvýšení daňové povinnosti za rok 1947 o další 2 až 20 %.

125 MZA v Brně, fond H 369, kart. 1, i. č. 8, Berní správa Brno – přiznání k daním a daňové záležitosti, žádosti o bezúročný odklad placení, válečné škody, f. 40–57, přiznání k mimořádné jednorázové dávce a mimořádné dávce z nadměrných přírůstků na majetku, rok 1948. Ještě v dubnu 1948 ale žádal Ladislav Horníček o bezúročný odklad placení mimořádné dávky „a to do výše 50% přihlášených válečných škod a to do té doby, než bude rozhodnuto o výši pohledávky vyplývající z nároku na náhradu škody.“ Tamtéž, f. 3, žádost o bezúročný odklad placení mimořádné dávky z 22. 4. 1948. Informaci o tom, zda Berní správa v Brně odsouhlasila odklad placení a v jaké výši nakonec Horníček daň zaplatil, však zachované archivní materiály neobsahují.

LADISLAV HORNÍČEK

předseda Svépomocného podpůrného fondu při Společenstvu řezníků,
uzenářů a mydlářů ve Velkém Brně

Obr. 1: Fotografie Ladislava Horníčka z roku 1938. Brožura *Maso je zdravé: Maso sílí – jezte proto více masa.*

B

Firm 1227³

Městská rada hlavného zemskeho města Brna. A X 219/i

ŽIVNOSTENSKÝ LIST

Čís. 993/27
IV.

Jméno podnikatele : Horníček Ladislav

Věk : 1885

Byt : Brno, Francouzská 27

Živnost : Řeznictví a uzenářství

Místo provozování : Brno, Francouzská 27

Jméno a bydliště níměstko : --

Zapsáno do živn. katastru písm. H.

V Brně, dne 19. května 1927

razítko.

Purkmistr:
Podpis níměstko.

Tomeš v. r.

[Signature]

*Z masu uzenin
na spisy bez
kolku.*

Provdává se s popisem

KRAJSKÝ SOUD CIVILNÍ, odd. V,

v Brně 1573 1927

Pecha,

oprávec rejstříka

Obr. 2: Živnostenský list Ladislava Horníčka z 19. 5. 1927. MZA v Brně, fond C 11, kart. 109, sign. AX 219 Ladislav Horníček. Továrna na uzeniny a masové konzervy, f. 4.

N 4818/51
X 219/12

V ý m a z f i r m y :

Vymazáno bylo v obchodním rejstříku odd. A/ pro zánik
živnosti začleněním do národního podniku Masna :
Znění firmy : Ladislav H o r n í č e k , továrna na uzeniny
a masové konzervy.
Sídlo firmy : B r n o , J a n a M a s a r y k a 27.

Br. 17/ 9.1951.

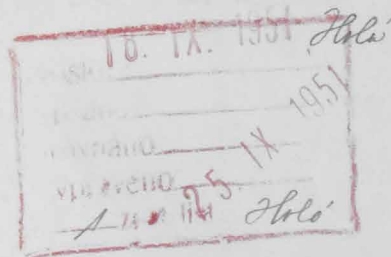
Doruč:

- 1/ firmě
- 2/ ÚNV v Brně, fin.ref.
- 3/ dtto živn.ref.

Zapsal dne : 17/9.51.

Ukazovatel.

Statistika.

Obr. 5: Výmaz firmy Ladislav Horníček, továrna na uzeniny a masové konzervy z obchodního rejstříku z 17. 9. 1951. MZA v Brně, fond C 11, kart. 109, sign. A X 219 Ladislav Horníček. Továrna na uzeniny a masové konzervy, f. 2.

DOKUMENTACE ŘEZNICKÉHO ŘEMESLA VE FONDU TECHNICKÉHO MUZEA V BRNĚ

Petra Mertová

Součástí sbírkového fondu Technického muzea v Brně je i kolekce řeznického nářadí a pomůcek, které jsou uloženy v podsбірce Řemesla-řezník s kódem 02.03. Sbirka je budována od roku 1970 spíše sporadickými akvizicemi, pravděpodobně na základě nabídky dárců či prodávajících. Kapitola mapuje vývoj sbírky v časové linii a dále identifikuje předměty používané při domácí porážce prasete nebo předměty užívané v kupecké živnosti určené pro vystavení či prezentaci masných výrobků. Do současné chvíle podsbirka řemesla-řezník nebyla detailně prozkoumána z této perspektivy, proto zjištěné údaje mohou pomoci dalším kurátorům se stanovením nového sbírkotvorného plánu. Ukázalo se, že fond má velký prostor pro rozšíření svého obsahu zejména na poli konzervace potravin a zpracování dalších druhů masa, jako je hovězí, drůbeží, zvěřina a ryby. Prakticky vůbec není řešena otázka velkovýroby masných výrobků a je možné, aby kroky kurátorů zohlednily ve své akvizici i tento absentující článek řemesla.

Budování sbírek řemesel v Technickém muzeu v Brně

Technické muzeum v Brně bylo založeno roku 1961 na základě zákona č. 65/1960 Sb. o působnosti národních výborů delimitací z Národního technického muzea do správy Městského národního výboru v Brně¹ a do

vínku dostalo drobný základ sbírkového fondu pocházející z doby, kdy bylo pobočkou Národního technického muzea v Praze. Malý, devítičlenný, kolektiv stál na počátku roku 1961 před obtížným úkolem – zahájit soustavnou dokumentaci vědy, techniky a průmyslové výroby moravské průmyslové aglomerace. V prvních letech byly budovány materiálně technické předpoklady pro mnohostrannou muzejní činnost. V popředí byla zejména snaha o úspěšné zvládnutí rekonstrukce budovy bývalého kláštera na Orlí ulici. Paralelně s tím probíhala usilovná diskuse o zaměření muzejní činnosti a spolu s organizováním výstavní činnosti se poznenáhlu rozvíjela i sbírkotvorná činnost. V šedesátých letech se průměrně ročně do fondu muzea získávalo padesát kusů předmětů z oborů parní a vodní energetika, geodetické přístroje, kancelářská technika a jiné.

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let došlo ke změně postavení Technického muzea v souvislosti s pokyny a usneseními státních orgánů k jeho činnosti, kam se promítla i rozhodnutí Komunistické strany Československa. Do vedení muzea přišly nové osoby a zacílily směr práce k dokumentaci vědy a techniky. Tematické zaměření muzejní činnosti se rozšiřovalo, zvětšovala se jeho územní působnost a postupně narůstalo personální zajištění chodu muzea. Od té doby se zintenzivnila vědecká i sbírkotvorná činnost. Spolu s budováním sbírkového fondu se odborní pracovníci

1 KROPÁČEK, František. Rozvoj Technického muzea v Brně v sedmdesátých letech. In: *Sborník Technického muzea v Brně*, č. 4. Brno: Technické muzeum v Brně, 1985, s. 6. Acta Musei technici Brunensis 4.

muzea věnovali vyhledávání, záchraně a renovaci významných technických a výrobních objektů v přírodě, v prostředí jejich původní aktivní činnosti. Muzeum pochopilo jejich mimořádně významnou informační a dokumentační hodnotu, proto věnovalo poměrně značné úsilí záchraně objektů v terénu, což vyvrcholilo jejich převzetím do péče. Jako první se pod správu Technického muzea v Brně dostala Stará huť u Adamova (1975) včetně pozemků k ní náležících, která byla vyhlášena za státní technickou rezervaci. Ve stejném roce přešla do správy muzea i kovárna v Těšanech. V roce 1976 přibýly větrný mlýn v Kuželově, vodní mlýn ve Slupi a Šlakhamr u Žďáru nad Sázavou.² Jejich zařazení pod Technické muzeum v Brně předcházela několikaletá badatelská činnost, mapování podobných objektů v terénu a průzkum samotného dochovaného objektu včetně technologií a stavebně historického průzkumu objektu.

Postupně muzeum rozpracovávalo vlastní koncepci práce a ujasňovalo si pozici mezi ostatními muzei. To vše se odrazilo v intenzivní sbírkotvorné aktivitě, kdy do depozitáře přicházelo průměrně každý rok téměř tisíc předmětů z více než dvaceti vědeckotechnických a výrobních oborů, mezi nimiž bychom našli slévárství, hutnictví, obrábění, textilní techniku, potravinářské stroje, geodézii, vodní stavby a stroje, parní stroje a motory, spalovací motory, optiku, přesnou mechaniku, zdravotnickou techniku, techniku pro chemické procesy, mlynářství, písemné pozůstalosti, fotoarchiv aj. V souvislosti s přejímáním výrobních objektů se počaly budovat také sbírky řemesel, jejichž počátkem byly obvykle kolekce řemeslných dílen přejímaných ve větších celcích. Jednalo se o soubory náradí, strojů, nástrojů a používaných materiálů řeznické, obuvnické, knihvazačské, bednářské, kolářské, kovářské, truhlářské, sedlářské a holičské dílny.³

V osmdesátých letech pak muzeum navázalo na sbírkovou činnost budováním expozic a výstav. Vědečtí

pracovníci muzea byli zapojeni do zpracovávání výzkumných úkolů státního plánu základního výzkumu a resortního výzkumu ministerstva kultury. V roce 1971 obsahoval sedm konkrétních výzkumných úkolů, mimo jiné také úkol, jehož tématem byla otázka poslání technických muzeí ve výchově pracujících. Zkušenosti s řešením těchto odborných témat vyústily ve stanovení další vědecké profilace muzea.⁴

Zájem o řemesla nikdy nebyl prvořadým úkolem muzea, spíše doplňkovou aktivitou a to zejména ve vztahu k venkovským výrobním objektům ve správě muzea. Větší pozornost veřejnosti si vysloužily ty podobory, které byly spojeny přímo s konkrétní památkou, kde mohly být vhodné sbírkové předměty instalovány nebo proto, že se staly atraktivní, tak jako se to podařilo oboru řemesla-mečíř, nožíř. Snad i proto se řemeslům nedostalo za celou dosavadní etapu existence dané podsbírkou přílišné pozornosti v plánech výstavních aktivit. Změnu nastolila až nová expozice v hlavní budově muzea na ul. Purkyňova, otevřená 5. června 2003. Kromě nožířské podsbírkou, jež má i vlastní část ve stálé expozici v hlavní budově muzea reinstalovanou v roce 2019⁵, zde najdeme exponáty z oborů 02.02 - zámečnický, 02.04 - obuvnický, 02.06 - knihvazač, 02.12 - holič v části stálé expozice nazvané Ulička řemesel.

Podsírka Řemesla (kód 02) Technického muzea v Brně se začala budovat od roku 1970.⁶ Předměty se staršími přírůstkovými čísly pochází z převodu mezi TMB a jinými muzei. Podsírka je zaměřena na dokumentaci vývoje vybraných řemesel v regionu Moravy a Slezska v 19. a 20. století. Pro budování oboru byly významné akvizice od soukromých majitelů řemeslnických dílen a také spolupráce s dobrovolnými externími pracovníky, kteří zprostředkovali kontakty mezi muzeem a terénem. Podsírka Řemesla Technického muzea v Brně je členěna podle vytyčeného sbírkového záměru do několika oborů, které mají vlastní inventární řadu.

2 25 let Technického muzea v Brně. Brno 1986, s. 11. Dále také KROPÁČEK, František. Rozvoj Technického muzea v Brně v sedmdesátých letech, s. 13.

3 25 let Technického muzea v Brně, s. 9.

4 Tamtéž, s. 13.

5 Autorem původní koncepce stálé expozice byl Ing. Rostislav Fabiánek, první kurátor sbírky řemesla-nožíř, mečíř. Autorkou scénáře reinstalace expozice byla PhDr. Petra Mertová, Ph.D. v té době kurátorka podsbírkou.

6 KROPÁČEK, František. Rozvoj Technického muzea v Brně v sedmdesátých letech, s. 12.

Původní schéma bylo v roce 2020 rozšířeno o obory 02.22 až 02.28. Dnes tvoří podsbírkou tyto tematické skupiny: 02.02 – zámečnický, 02.03 – řezník, 02.04 – obuvník, 02.05 – dřevorubec, 02.06 – knihvazač, 02.07 – bednář, 02.08 – kolář, 02.09 – sedlář, 02.10 – brašnář, 02.11 – truhlář, 02.12 – holič, 02.13 – měditepec, 02.14 – koželuh, 02.15 – krejčí, 02.16 – nožíř, mečíř, 02.17 – umělecká řemesla, 02.18 – cukrář, 02.19 Řemesla – perletářská dílna, 02.20 – kovář, 02.21 – ostatní, 02.22 – zlatník, 02.23 – vodoinstalatér, 02.24 – zedník, 02.25 – malíř pokojů, 02.26 – topenář, 02.27 – stolař, 02.28 – pekař. Sbíрка obsahuje celkem 2 077 inventárních čísel, přičemž kolekce fondu Řemesla-řezník (02.03) je tvořena 103 inventárními čísly, což představuje 116 předmětů.

Řeznictví perspektivou podsbírkou řeznictví Technického muzea v Brně

Řeznictví je obor, který se věnuje zpracování masa, jež patří k nejdůležitějším složkám potravy. V našich končinách bývalo nejoblíbenější maso vepřové a hovězí, dnes se oblíba posouvá ke kuřecímu masu a drůbeži obecně. Pod pojem maso spadá všechno kosterní svalstvo jatečných zvířat s rostlými kostmi, cévami, nervy, mízními uzlinami a kůží. Každý řádně vyučený řezník a uzenář má vědět, jak vypadá zdravé a bezvadné maso a umět rozeznat případné nemoci nebo vady. Také musí umět s masem manipulovat.⁷

Obor Řemesla-řeznictví byl založen v roce 1970, do té doby se TMB zajímalo pouze o větší obory spojené spíše s průmyslovou formou výroby, energetikou a dopravou. S postupným přibýváním technických památek ve správě muzea se pro jejich vybavení jevílo jako nutné vytvořit vlastní kapacitu podsbírkou řemesel, z níž by bylo možné doplňovat vnitřní vybavení památek. V případě souboru řeznictví není jeho existence provázána s externí památkou a její expozicí ani s expozicí v hlavní budově muzea. Do současné chvíle nebyla předmětem vlastních výstavních snah, pouze příležitostně saturuje potřeby jiných muzeí a ani badatelsky se jí do současné chvíle nevěnoval

žádný pověřený kurátor z řad pracovníků TMB. Proto není podsbíрка hlouběji popsána a nejsou detailněji zmapovány osudy původních majitelů či držitelů jednotlivých sbírkových předmětů. Proto je předložená kapitola prvním souhrnným publikovaným pohledem na obsah a strukturu sbírky.

Obor spravovalo několik kurátorů. Prvním v řadě a nejdéle působícím byl Ing. Jiří Císař (1970-2004). V roce 1994 byl založen nový obor 02.16 – nožíř, mečíř, kterému se věnoval Ing. Rostislav Fabiánek až do roku 2012, kdy jej předal P. Mertové před odchodem do penze. V roce 1991 je pod záznamy druhostupňové evidence uváděn také Ing. Milan Olšanský, ale jeho role na správě podsbírkou dosud není plně objasněna. Od roku 2004 celý obor 02 vyjma kolekce 02.16 vedla PhDr. Petra Mertová, Ph.D. s výpomocí Mgr. Radka Slabotínského, Ph.D. v době její mateřské a rodičovské dovolené v letech 2005 až 2008, 2012 až 2014. V průběhu roku 2008 byl vyčleněn obor 02.15 do kompetence Mgr. Hany Bartošové. V polovině roku 2012 pak došlo k dalšímu odtržení oborů. Do péče Mgr. Marie Gilbertové přešly podsbírkou 02.03 - řezník, 02.04 - obuvník, 02.05 - dřevorubec, 02.06 - knihvazač, 02.07 - bednář, 02.09 - sedlář, 02.10 - brašnář, 02.11 - truhlář, 02.12 - holič, 02.14 - koželuh, 02.18 - cukrář, 02.19 - perletářská dílna. Zmíněná kurátorka pak v roce 2020 založila další podobory počínaje kódem 02.22 a vyjmenované výše, které si své sbírky teprve hledají. V roce 2023 vystřídal ve správě oborů 02.02 – zámečnický, 02.08 – kolář, 02.13 – měditepec, 02.16 – nožíř, mečíř, 02.20 – kovář a 02.21 - ostatní P. Mertovou další muzejník, Mgr. Radek Slabotínský, Ph.D. První akvizice v roce 1970 čítala 30 inventárních čísel. V pořadí první předmět nůž kolíbkou byl převeden ze Slezského zemského muzea v Opavě (obr. 1). Další předměty byly zakoupeny z řeznictví Bedřicha Švarce z Koryčan (02.03-02 až 31), poté se sbírka rozrůstala nerovnoměrně. V roce 1973 byl zapsán soubor předmětů od J. Vašátka ze Žďáru nad Sázavou obsahující dvě škrabky na štětiny (02.03-32 a 33), tři hladítka na kůži (02.03-59 až 61), frézu na kosti (02.03-62) a nože (02.03-63). V roce 1974 byl zakoupen od stejného majitele sekáč na maso (02.03-34). Ve

7 ŠPOTT, Jiří a VOSTREJŠ, Arnošt. *Řeznictví a uzenářství. Některé odborné kapitoly z řeznictví a uzenářství*. Brno: Zář, 1948, s. 7-8.

Obr. 1/ Nůž-kolíbka s jedním ostřím. Původ neznámý, konec 19. stol. Autor G. Fischer. Sběrka TMB, 02.03-1

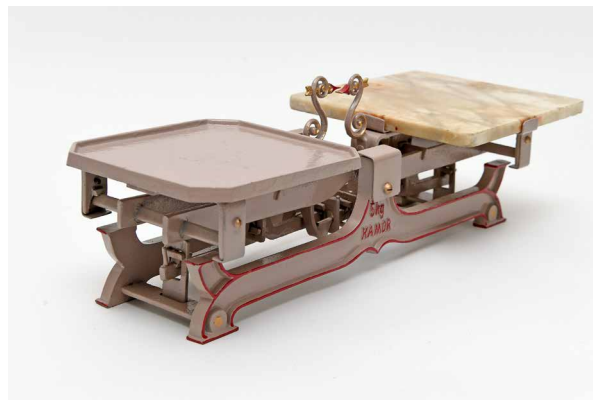
stejném roce muzeum zakoupilo opět od Bohumila Švarce z Koryčan soubor pěti předmětů z vybavení podomního řezníka (02.03-35 až 39) a jateční pistoli (?) převedenou z majetku Vysoké školy zemědělské (02.03-64). V roce 1975 přibyl do fondu muzea pouze kruh do nosu býka (02.03-40) zakoupený od Jana Kysely ze Stříbra u Plzně. V roce 1976 se soubor řeznického náradí a pomůcek rozšířil o osm předmětů od několika původních majitelů. Jiří Ott z Náměště nad Oslavou odprodal muzeu vidle pro zavěšování a vyjímání udících se šrůtek masa ve velkokapacitní udírně

Obr. 2/ Nářezový stroj pro krájení uzenářských výrobků. Aufschnitt-Schneide-Maschine Westfalia, počátek 20. stol. Používáno v obchodu rodiny Bláhovy z Bratislavy. Sběrka TMB, 02.03-50

(02.03-41), Ing. Josef Čejka z Brna předal z vlastní domácnosti masový strojek a Ladislav Záděra, potomek Františka Záděry, řezníka působícího během první republiky v Brně na adrese Jugmannova 104,⁸ byl držitelem sbírky nožů a ocílek (02.03-43-48). Další roky nebyly pro tento obor akvizičně výrazné, ale za zajímavý počín považujeme akvizici z roku 1979, kdy byl získán v Klenotech-starozitnostech ruční drtič kostí (02.03-57) zn. Anitas. Výrobek je dochován i s originální ochrannou etuí a koženým pásem k ostření.

V roce 1981 vložil kurátor Ing. Jiří Císař do fondu důležitou součást vybavení řezníka, troky (02.03-49). V roce 1982 byla sbírka obohacena sekáčkem na maso (02.03-53) z domácnosti Jiřího Bláhy z Brna a závěsnými váhami (02.03-55) z řeznické dílny rodiny paní Marie Heliové z Brna. V roce 1983 byl získán dlouhý řeznický nůž (02.03-54) od pana Jaroslava Hankeho z Uherského Brodu. V roce 1984 přibyl větší technický pomůcky jako nářezový stroj (02.03-50), viz obr. 2 a kupecké váhy (02.03-51) z obchodu pana Bláhy v Bratislavě, které byly odkoupeny od paní Růženy Bláhové z Bratislavy. V roce 1986 byla akvizice jediná v podobě úplatného nabytí řeznické sekery (02.03-52) z majetku Jiřího Bláhy z Brna. V roce 1988 muzeum odkoupilo kupecké váhy zn. KAMOR (02.03-58) od Jaroslava Hankeho z Uherského Brodu, viz obr. 3. Další akviziční

Obr. 3/ Kupecké váhy s mramorovou a litinovou deskou zn. Kamor. Uherský Brod, 20.-30. léta 20. století. Sběrka TMB, 02.03-58

8 Adresář Velkého Brna 1932. Adresbuch von Gross-Brünn. Brno: Friedrich Irrgang, 1932, 621. Záděra František je uveden pod kategorií Řezníci a uzenáři.

počiny následovaly až v roce 2006, kdy byl získán nářezový stroj zhotovený Československou Zbrojovkou, a. s. Brno (02.03-65). Zajímavé akvizice přišly v roce 2007 v podobě dvou alb fotografií kuchyňských robotů, mlýnků a nářezových strojů různých firem (02.03-66 a 02.03-67), které muzeu darovala Věra Fišerová z Brna, viz obr. 4. Dále se jednalo o cedník (02.03-68), držák na provázek (02.03-69), krabici s umělými střívkami pro uzenyiny (02.03-70), ocílku (02.03-71) a tři řeznické kabátky (02.03-72) zakoupené od Ing. Přemysla Chlebouna z Prahy. V daném roce byl zařazen do fondu také držák na šunku (02.03-73) získaný vlastní činností v terénu.

Během roku 2008 se podařilo získat soubor vybavení řeznictví a pohostinství z pohostinství U Fálříků ve Křtinách proslulého díky spojení s literárním dílem Liška Bystrouška, které vydal Rudolf Těsnohlídek poprvé v roce 1920. Konkrétně se jednalo o kutr (02.03-56), ruční drtič kostí (02.03-57), kupecké váhy (02.03-58), mačkáč stroj (02.03-76), transmissi

k pohonu strojů z pohostinství U Fálříků (02.03-77), decimální váhy (02.03-78), nůž tzv. kolíbku (02.03-79).⁹ Dalšími položkami v daném roce byly svrchní pepitový kabátek řezníka (02.03-74) a měděný kotlík na ohřívání párků (02.03-75). V roce 2012 přibly troky (02.03-80) darované Jiřím Vízdalem z Rašova u Lomnice u Tišnova. Vlastní badatelskou činností byl v roce 2016 získán nůž-kolíbka (02.03-81) a v roce 2017 opět nůž-kolíbka (02.03-82) a palička na maso (02.03-83). Díky daru Aleny Umláškové z Rozdrojovic přibly do fondu v roce 2020 další předměty z vybavení řezníka určené pro porážku prasete a zpracování masných výrobků během zabíjačky: bečka (02.03-84), nabíjač (02.03-85), pilka na kosti (02.03-86), zvonky na oškrabávání štetin (02.03-87), desky pro míchání krup (02.03-88), naběračka (02.03-90) a rozporka na nohy prasete (02.03-91). Poslední akvizice proběhly v roce 2021 na základě vlastní badatelské práce v terénu. Do podsbírk byly zapsány předměty spojené s porážkou zvířete a zpracováním masných výrobků a to: pilka na

Obr. 4/ Zámečnická dílna Strojírny Bruna, nákupního, prodávajícího a výrobního družstva Moravských řezníků a uzenařů, Brno Antonínská 22. V dílně se zhotovují komponenty k výrobě řeznických strojů. Fotoalbum, 20.-30. léta 20. Století. Sbíрка TMB, 02.03-67.

9 Předměty byly zakoupeny od Petra Kováře ze Křtin.

kosti (02.03-92), narážka či plnička jelítek (02.03-93 a 98), rozporka (02.03-94), malá kuchyňská prkénka (02.03-95), škrabky-zvonky (02.03-96 a 97), naběračka (02.03-99), cedník (02.03-100), škopek (02.03-101) a kupecké váhy (02.03-102 a 103).

Přehled sbírky na základě řeznické technologie

Při podrobném průzkumu podsbírký jsme se přesvědčili o jejím nerovnoměrném a příležitostném budování. Jisté je, že všechny předměty mají spojitost s činnostmi konanými při zpracování masa v domácím prostředí nebo v prostředí maloobchodu či malovýroby. Do podsbírký prozatím nebyly zařazeny předměty pocházející z velkovýroby či průmyslového podniku věnujícího se zpracování masa nebo výrobě masných výrobků. Z tohoto důvodu se pokusíme sbírku přiblížit v rukodělných postupech řeznické práce a to nejprve na modelu klasické domácí zabijačky, zadruhé na příkladu další manipulace s masnými výrobky v obchodu a zatřetí v procesu uzení, abychom představili pomůcky ve vztahu k jejich účelu.¹⁰ Není dochován žádný předmět z jiných procesů konzervace (do konzerv, nasolování). Díky námi zvolenému modelu popisu sbírky by měl čtenář lépe pochopit význam a přínos zachovaných sbírkových předmětů pro dokumentaci řeznického řemesla. Současně chceme přiblížit úskalí muzealizace sbírky, tedy procesu identifikace a zhodnocení jedinečnosti či naopak obvyklosti jednotlivých exponátů. To ale není možné bez zachovaných doprovodných údajů získaných v procesu akvizice, tedy v okamžiku přijetí exponátu do sbírky, kdy má kurátor zaznamenat veškeré dostupné informace o majiteli a účelu či způsobu použití předmětů, aby je mohl v procesu evidence a katalogizace dále využívat jako vstupní informace o předmětu. Praxe velmi často potvrzuje nepsané pravidlo,

že údaje, které se nepodaří zachytit na samém počátku druhé existence předmětu, tedy po jeho zařazení do sbírky, již velmi často není možné rekonstruovat či dokonce doplnit. Obvykle z důvodu úmrtí původního majitele, dárce či prodávající osoby nebo jeho přestěhování na neznámou adresu.

Vepřové hody – domácí porážka a zpracování vepře

Náš stupeň poznání sbírky prozatím nedostačuje k tomu, abychom zcela odmítli možnost dochování předmětů spojených s porážkou hovězího dobytka ve sledované podsbírký k dnešnímu dni. Domníváme se, že tyto typy předmětů dochovány nejsou, ale ponecháváme definitivní stanovisko na další etapu průzkumu původního účelu exponátů. Pro účely naší publikace pracujeme s modelem domácí zabijačky vepřového dobytka a díky popisu jejího ideálního průběhu přiřadíme exponáty k určité části postupu a vysvětlíme jejich funkci. Jediný exponát spojený s hovězím dobytkem je nosní kruh pro býky (02.03-40) pocházející z domácnosti dárce pana Kysely ze Stříbra. Manipulace s kruhem byla pro zvíře nepříjemná až bolestivá, a proto se dalo lépe ovládat. Zabijačka byla spojena s podzimními a zimními měsíci, navazovala obvykle na hody nebo posvícení. Prase patřilo na chudém venkově k významnému majetku a samotná zabijačka byla vždy celospolečenská událost – ať už z důvodů zjištěných nebo praktických, neboť se jednalo o poměrně namáhavou a zdoluhavou činnost. „Také krmníka měli leckde v chlívků ve statcích i v chalupách. Brambory jej vykrmovali a dávali pozor, aby jim ho nikdo neukradl. Když bylo prasátko odrostlé a hezky tučné, byla zabijačka. Celá ves se sešla k takové podívance.“¹¹ „Zabijačka byla a snad dosud jest na našem venkově událost mimořádného dosahu a významu. Vrhá měsíc dopředu své veselé paprsky na všechny, kdo se

10 Historii, postupy řeznické práce v minulosti i současnosti a případně i zákonné normy k provozování řeznické činnosti mapují například odborné či populární publikace jako: STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*. Brno: Český svaz zpracovatelů masa ve spolupráci s Fakultou veterinární hygieny a ekologie Veterinární a farmaceutické univerzity, 2010. 447 s. VOŠTOVÁ, Irena. *Řezníci a uzenáři*. Zlín: Ateliér IM, 1994. 56 s. ISBN 80-901264-9-9. RÁDOŠ, Josef. *Řezníci a uzenáři - významné události v čase*. Praha: Agral, 2009. 221 s. ISBN 978-80-254-6074-0. MAYER, Miroslav. *Domácí zabijačka. Dobré rady pro domácnost*. Praha: Agentura VPK, 2001. 106 s. ISBN 80-86081-68-0. GAHM, Bernhard. *Domácí zabijačka: porážení, bourání, zpracování*. Ostrava: Blesk, 1995. 142 s. ISBN 80-85606-83-6. ACHRER, Josef. *Učebná kniha uzenářství a řeznictví*. Praha: Rudolf Storch, [1890]. 156 s.

11 WENIG, Adolf. *Zlámaná Lhota. Z kroniky zapadlé vsi nedaleko Kocourkova*. Praha: Topič, 1923, s. 23.

jí mají zúčastniti. Uvádí je do velmi radostné nálady.¹² Se zabijačkou byla spojena tradice výslužky, jak popisuje Augusta Šebestová. „Po zabijačce – šak hned' při ni – roznáší se výslužka. V poledně drobky s máčků, večír obarovica, jelita a itrnice. To si tak příbuzní a známí nosí-ju a oplácajú. Do dandulí maso syrový na kostečky, soli, česneku, pepřu, pěkně uhudit, v polívce uvařit a ty sú k zelú chutný.“¹³ Barvitý popis domácí zabijačky sepsala L. Grossmannová-Brodská v článku „Výslužka“ ze zabijačky. „A což teprve znamená „zabijačka“ na bohatém venkovském statku, kde bohatému pantátovi a šterc paní mámě nezáleží na nějakém tom hrnečku jaternicové polévky, která obyčejně bývá rozdána chudině, kdežto jaterničkami se podělí přátelstvo a na chutný ovar s křenem (což se pravidelně zapíjí řízným pivkem) pozváni bývají vedle nejmáženějších sousedů také pan farář, páni učitelé a pan fořt. Veselý ruch a šum panuje na statku, kde právě mistr řezník zapíchl tučného domácího krmníka: ženské tlukou koření, škvaří sádlo, strouhají křen k libě vonícímu, kouřícímu ovaru, potom špejlují a vaří chutné jaterničky a jelítka kroupová i žemlová; někde si též popřejí panské choutky – vinných

klobásů, nu a pracují-li ruce, že při tom také ústa neza-
hálejí, dá se mysliti.“¹⁴

Nejprve popíšeme předměty spojené s činností řezníka obecně. Typickým znakem řezníků býval pepitový kabátek se zapínáním na knoflíky, který byl pouze pracovním oděvem. Ten je ve sbírce dochován jedním kusem (02.03-74) zhotoveným z vlněné tkaniny, jehož provenienci se nepodařilo určit, datován je do třicátých let 20. století. Pro reprezentační účely byli členové řeznických společenstev, nikoli venkovští a příležitostní řezníci, vystrojeni do vycházkové uniformy mající bílou barvu a obvykle nášivku se znakem patrona řemesla. Ty ve fondu dochovány nemáme. Dalším typem oděvu mohly být zaměstnanecké uniformy. Takovými byly i tři bílé kabátky s červeným lemem, které používali zaměstnanci živnostníka Augustina Hajzera v Příboře ve dvacátých a třicátých letech 20. století (02.03-72). Na spodním okraji předního dílu mají vyšité iniciály AH, počáteční písmena majitele řeznictví. Jako pracovní ochrannou pomůcku používali řezníci kožené návleky na nohy (02.03-39) z počátku 20. století, které chránily před úrazem při porážce. Viz obr. 5.

Obr. 5/ Kožené návleky na nohy jako ochrana před pořezáním. Používal řezník při porážce zvířete. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Počátek 20. stol. Sběrka TMB, 02.03-39

12 FURYCH, Josef. *Jaro života*. Praha: F. Topič, 1930, s. 168.

13 ŠEBESTOVÁ, Augusta. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky z několika jihomoravských dědin*. Olomouc: Vlastenecký spolek muzejní, 1900, s. 113.

14 GROSSMANNOVÁ-BRODSKÁ, L. „Výslužka“ ze zabijačky. *Moravan, kalendář na rok obyčejný 1913*. 1912, 62(1913), 106.

Obr. 6/ Rákosová taška k přenášení řeznických pomůcek. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Konec 19. stol. Sbíрка MB, 02.03-15

Obr. 7/ Řemen s pochvou pro řeznické nože. Z užívání Ladislava Záděry z Újezda u Brna. Konec 19. stol. Sbíрка TMB, 02.03-48

Řezník se mohl zranit ostrými nástroji nebo ho mohlo poranit zvíře, pokud došlo k nečekané stresové situaci. Ve sbírce je uchován exponát získaný z Koryčan.

Za cenný exponát lze považovat řeznickou kabelu zhotovenou z rákosu (02.03-15), v níž řezníci obvykle přenášeli pomůcky k práci jako sekery, nože, škrabky atd. (obr. 6) Dochovaný exemplář pochází z konce 19. století. Stejně unikátní je také vozíček určený k transportu řeznického nářadí, k jehož tažení bývala zapojována obvykle větší plemena psů (02.03-17). Dochované exponáty používal Bedřich Švarc z Koryčan, nebo jeho rodinní příslušníci, a jejich datace je kladena na počátek 20. století.

Nezbytnou výbavou řezníka a jeho pomocníků byly různé nože, které řezníci během práce opětovně brousili. K tomu dříve používali kožený řemen vybavený pochvou na ocílku. Ve sbírce je dochován řemen

(02.03-48) viz obr. 7, používaný v Brně v živnosti Františka Záděry, a také několik ocílek (02.03-46) ze stejné živnosti a ocílka z Příbora (02.03-71). Ve sbírce máme několik typů nožů, vykostovací, špalkové, porcovací a ke krájení šunky, jejichž účel je zřejmý už ze samotného označení (02.03-43, 44, 45, 54). Bohužel není možné uvedené exponáty přesně datovat (snad dvacátá až čtyřicátá léta 20. století) ani určit výrobce.

Nepostradatelnými pomůckami pro řezníky a obchodníky s masnými výrobky byly také učebnice a odborné knihy, ceníky, nabídkové listy či nabídková alba různých firem. Tuto polohu řemesla dokládají dochované ceníky a publikace (02.03-26), používané řeznickým mistrem v Koryčanech, a alba fotografií řeznických strojů firmy Bruna a dalších firem (02.03-66 a 67) darované Věrou Fišerovou z Brna v roce 2007. (Viz obr. 8) Usmrcení zvířete předcházela pečlivá příprava místa,

Obr. 8/ Strojírna Bruna, nákupního, prodávajícího a výrobního družstva Moravských řezníků a uzenářů, Brno. Stánek na neurčeném veletrhu v roce 1928. Fotoalbum. Sbírká TMB, 02.03-67

Obr. 9/ Dřevěné palice k omráčení zvířete. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Počátek 20. stol. Sbíрка TMB, 02.03-38

Obr. 10/ Dlouhý nůž k podřezávání poráženého zvířete. Uherský Brod, počátek 20. Stol. Sbíрка TMB, 02.03-54

dezinfekce pomůcek a nástrojů, výběr vhodného prostoru vzdáleného od míst s rizikem nákazy (z výkalů jiných zvířat) nebo od míst zapáchajících krví, což by mohlo zvíře stresovat před samotnou porážkou. Řezníci dodržovali zásadu humánního zacházení se zvířetem, kdy se samotného úkonu zabití zvířete účastnil řezník, případně s pomocníkem, a vždy osoba, která se o zvíře starala a na kterou bylo zvyklé. Cílem bylo vytvořit klidné a nestresující prostředí pro zvíře a provést rychlou porážku, aby bylo maso kvalitní. „Před zabíjačkou uvažme dobře, k čemu masa použití chceme, by dle toho řezník vše si zaříditi mohl“¹⁵. Způsobů usmrcení zvířete je více a každý řezník měl a má zažitý postup, s nímž se mu nejlépe pracuje. Podotýkáme pouze, že se zvíře nevyhladovělo, ale vynechávalo se poslední krmení. Pak se zvíře obvykle omráčilo, položilo na pravý bok a dobře vedeným vpichem se přetnuly velké cévy v krajině krční nebo řidčeji řezník vedl řez do pravé srdeční předsíně, aby se následně nechalo zvíře vykrvit, nebo se přímo usmrtilo střelou vedenou přes lebku do mozku či přesnou ranou sekerou. Pro naše účely není podstatné popsat všechny zmíněné způsoby porážky, protože máme dochován omezený počet předmětů spojených s tímto úkonem. Jedná se o porážecí sekeru z Koryčan (inv. číslo 02.03-7) a z řeznictví pana Bláhy z Brna (02.03-52) a palici k omráčení zvířete používanou v Koryčanech a okolí (02.03-38), viz obr 9 a 10.

Další fáze řeznické práce jsou již ve fondu dokumentovány odpovídajícími exponáty. Krev vytékající ze zvířete se zachytávala, protože byla podstatnou přísadou při přípravě masové směsi na jelita a do zabíjačkové polévky. Krev se musela stále míchat, aby se odstranily žilky. Tuto činnost mohly vykonávat i ženy z domácnosti, která vykrmila zabitě prase. Misky na míchání krve jsou ve sbírce doloženy dvěma exponáty z hliníkové směsi (02.30-23 a 24) užívané řezníkem z Koryčan.

Následovaly úkony, které byly velmi fyzicky náročné a určené pouze pro mužské osazenstvo domácnosti pod dohledem řezníka. Již mrtvé prase se přeneslo do dřevěné nádoby zvané troky nebo necky, kde se namočilo do horké vody, posypalo smolou a spařilo horkou vodou, aby se pomalu začaly uvolňovat štětiny. Pomocí řetízků se z něj odstranily štětiny a kůže se ještě dočistila škrabadly nebo zvonky.

Daný pracovní postup je dokladován celou škálou pomůcek. Troky či necky jsou ve sbírce čtyři, bednářky zhotovené necky (02.03-18 a 19) (viz obr. 11) z Koryčan a další z neznámé lokality (02.03-80) a dlabané troky z jednoho kusu dřeva bez určeného místa původu (02.03-49). Z Koryčan pochází řetěz (02.03-13), viz obr. 12 který se podkládal pod zvíře naložené v trokách, díky čemuž pak bylo možné zvíře přetočit na druhý bok.

15 ACHRER, Josef. *Učebná kniha uzenářství a řeznictví*. Praha: Rudolf Storch, [1890], s. 1.

Pro odírání štětín byly určeny tzv. zvonky, kovové stěrky mající tvar kornoutu zakončeného hákem. Těchto pomůcek je ve sbírce uchováno osm: jeden zvonek je z Koryčan (02.03-11), dva od J. Vašátka ze Žďáru nad Sázavou (02.03-32 a 33) a pět kusů z neznámých lokalit (02.03-87, 02.03-96 dva kusy, 02.03-97 rovněž dva kusy). Ke stejnému účelu sloužily také škrabky či hladítka se dvěma částmi, rovnou dřevěnou rukojetí sloužící jako obouruční držadlo a kovovým listem či nožem zasazeným delší stranou do rukojeti. Ve sbírce jsou uloženy čtyři příklady: jeden z Koryčan (02.03-12) a tři s neznámou lokalitou původu (02.03-59 až 61), viz obr. 13.

V další fázi práce se tělo zvířete pověsilo na rozporku a vytáhlo na trojnožku. Současně se také vážilo, k čemuž sloužil přezmen. Kůže se umyla čistou vodou a takto pak tělo zvířete setrvalo ve visu, což řezníkovi usnadnilo manipulaci s ním.

Uvedená fáze zabíjačky je doložena početnou skupinou předmětů. Pro úspěch manipulace se zvířetem byla důležitá kladka, která snižovala fyzickou námahu při zvedání zvířete na trojnožku. Ve sbírce je uložena dřevěná kladka z konce 19. století ale bez dochované informace o místě původního používání (02.03-10). Zmíněné vážení zvířete zajistil přezmen, jenž je ve

Obr. 11/ Dlabané necky pro paření prasete. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Konec 19. stol. Sbíрка TMB, 02.03-18

Obr. 12/ Řetěz pro otáčení ležícího poraženého vepře z pravé strany na levou při odstraňování štětín. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Počátek 20. stol. Sbíрка TMB, 02.03-13

Obr. 13/ Hladítka na kůži sloužila k odírání štětín z kůže prasete. Žďár nad Sázavou, poč. 20. stol. Sbíрка TMB, 02.03-59 až 91

Obr. 14/ Přezmen k vážení poraženého zvířete. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Konec 19. stol. Sbíрка TMB, 02.03-6

Obr. 15/Háky pro zavěšení bouraného masa před vážením. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Konec 19. stol. Sbíрка TMB, 02.03-28

Obr. 16/ Grmolec – rozpěra zadních nohou visícího poraženého zvířete. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Počátek 20. stol. Sbíрка TMB, 02.03-16

Obr. 17/ Sekáček na maso pro použití v domácnosti. Brno, počátek 20. stol. Sbíрка TMB, 02.03-53.

sbířce dochován v počtu tří kusů: dva datované do konce 19. století jsou z Koryčan (02.03-6, 02.03-31) a jeden datovaný k roku 1855 pochází z Brna (02.03-55), viz obr. 14. K přezmenu patřily i kovové háky s nosností do 150 kg, které máme v podsbířce tři s původem z Koryčan (02.03-14, 02.03-27 a 28), viz obr. 15. Jako rozpěra zadních nohou se používala mírně zahnutá dřevěná tyč označovaná termínem grmolec. Z přelomu 19. a 20. století byly zachovány čtyři kusy: dva pocházejí z Koryčan (02.03-16, 02.03-36), dva nemají určené místo původu (02.03-91, 02.03-94), viz obr. 16. Variantou vážení zvířete bylo jeho umístění ještě před porážkou do klece, v níž bylo zváženo. Takovou přepravní a vážící klec představuje exponát z Koryčan (02.03-22).

Jakmile bylo prase pověšeno a připraveno na porcování, řezník mohl otevřít dutinu břišní a hrudní a vyjmout vnitřnosti a střeva. Z nich odřízl části, ze kterých se vařily jitrnice a jelita. Jeho pomocníci vypláchli prázdnou dutinu břišní a hrudní, vnitřnosti, střeva i žaludek. Dále řezník odřízl hlavu zvířete a plece, prase rozpůlil a věnoval se dělení masa a kostí. Při porcování se velké kusy dělily na menší, které se odnášely buď do chladu, nebo k dalšímu zpracování. Proto se zabíjačky v minulosti vždycky odehrávaly v zimním období, aby bylo maso stále v chladu a bez kontaktu s hmyzem.

Pro popsanou část pracovního postupu byly určeny speciální pomůcky, které máme také uchovány v podsbířce řezník. V první řadě uvádíme dvě dělící sekery (02.03-8 a 9) a dva menší sekáče (02.03-34 ze Žďáru n. Sázavou, 02.03-53 bez místa původu), viz obr. 17. Pro porcování masa nebo krájení sádla a jiných kusů sloužily nože, jež jsme připomněli na úvod této podkapitoly. Pro jemné dělení masa, vnitřností a škvarků byly určeny speciální nože zvané kolébky. Jejich čepel je zaoblena a upevněna na obou koncích do svislých držáků. Kolébky měly jednu, dvě i tři pracovní čepel. Jejich výrobou se zabývaly nožíři či nožířské firmy např. z oblasti Solingen nebo např. domácí výrobci jako KDS Sedlčany, MIKOV atd. Ve sledované podsbířce je uloženo pět kolébek: jedna od výrobce G. Fischera s jednoduchou čepelí (02.03-1), dále kolébka opatřená dvěma čepelmi získaná od dárce z Koryčan a označená jako prejtr (č. 02.03-35), kolébka se dvěma čepelmi ze

Obr. 18/ Elektrokutr, č. K820. Zhotovila Strojírna Bruna, nákupního, prodávajícího a výrobního družstva Moravských řezníků a uzenářů, Brno. Fotoalbum, 20.-30. léta 20. století. Sbíрка TMB, 02.03-67.

Křtin u Brna (02.03-79) a kolébky s jednou čepelí (02.03-81, 02.03-82). Pro mletí masa byly využívány masové strojky, které v podsбірce zastupují dva exempláře poháněné pouze ruční klikou. První je v Brně používaný průmyslový litinový výrobek pro domácí použití, jehož výrobce se nepodařilo určit (02.03-42), druhý exponát pochází z řeznické a uzenářské firmy F. Záděry z Brna a také zde není znám zhotovitel (02.03-47). Příkladem průmyslového a velkokapacitního zařízení jsou tzv. kutry.¹⁶ Kutry jsou rozmělnovací stroje s otočnou mísou. Pod příklopem nad jednou stranou mísy se nacházejí srpovitě zahnuté nože, které se rychle otáčejí, a pod nimi se rovněž velmi rychle pohybuje mísa s masem. Díky dvěma směrům pohybu se směs masa porušuje a současně načechrává. Vzniká jemná konzistence dochucená následně kořením, z níž se připravují jitrnice, jelita, párky (vuřty) a jemné salámy jako např. mortadela. Viz obr. 18. Ve sbírce je uložen jeden kutr od firmy Friedrich Haab získaný ve Křtinách u Brna (02.03-56). Jako tzv. mačkáč stroj byl v cenících označován další výrobek firmy

Friedrich Haab dochovaný v naší kolekci (02.03-76). Mačkáč stroj zpracovává ještě teplé maso, které se v jeho míse promíchá s dochucovací tekutinou na směs pro vídeňské uzenky, neboli na oblíbené pečené vuřtíky.¹⁷

K dělení a čtvrcení kostí byly určeny pilky nebo drtičky, které také najdeme v podsбірce řezníků TMB. Jedná se o ruční mechanický drtič pro porcování drobných kostí používaný nejspíše v domácnosti (02.03-57) a pily určené k práci s většími kostmi (02.03-86, 02.03-92). Bohužel u pil není určena původní lokace užívání.

Oddělené vnitřnosti a maso již většinou zpracovávali pomocníci řezníka nebo obeznámení členové rodiny. Věnovali se vaření masa, hlavy, vnitřností a kůže a současně se mletím na masovém strojků nebo krájením připravovaly suroviny na tlačanky, jitrnice, jelita a klobásy. Ochucování těchto polotovarů bylo vždy výsadou řezníka, nikoli pomocníků nebo členů domácnosti. V pokročilé fázi zabíjačky se přikročilo k plnění ochucené masové směsi do vyčištěných střev a ke špejlování masných výrobků. Jitrnice, jelita a tlačanky se následně opět vařily. Jako poslední pracovní úkon řezníka bylo chápáno krájení sádla a na jeho pomocnících pak bylo již zdoluhavé škvaření sádla a škvarků.

Příprava pochutin nebo zpracování sádla také vyžadovaly speciální pomůcky určené pro daný typ práce.

Obr. 19/ Plnicí pistová stříkačka. Brno?, konec 19. století. Sbíрка TMB, 02.03-93.

16 ŠPOTT, Jiří a VOSTREJŠ, Arnošt. Řeznictví a uzenářství, s. 92-95.

17 Tamtéž, s. 96.

Obr. 20/ Umělá salámová střívka používaná v řeznictví Augusta Hajzery v Příboře. 20.-40. léta 20. století. Sbíрка TMB, 02.03-70.

V podsbírcce jsou dochovány pomůcky k vaření masa jako velké kovové lžíce (02.03-3 až 5), naběráky pro vytahování vařeného masa z kotle (02.03-2, 02.03-90 a 02.03-99), cedník z živnosti Augustina Hajzery v Příboře (02.03-68) a jeden cedník bez určení původu (02.03-100).

Pro zhotovení jitrnic, jelit nebo klobás sloužily střívka a plničky. Střívka mají v naší kolekci zastoupení v podobě umělých salámových střívek od neznámého výrobce dochovaných z příborské živnosti A. Hajzery (02.03-70) a plničky, nebo také narážky, jsou reprezentovány třemi exponáty (02.03-64, 02.03-93 a 02.03-98). Viz obr. 19 a 20.

Ve spojitosti se škvařením sádla a škvarků bylo používáno tlačítko k vymačkávání tuku ze škvarků. Jedná se pravděpodobně o tovární výrobek v celokovovém provedení, který je opatřen děrovanou nádobou, z níž vytékalo vymačkané sádlo. Výrobce předmětu nebylo možné identifikovat, ale prokazatelně sloužil v koryčanské domácnosti dárce (02.03-25), což uvedl kurátor do inventární karty. Viz obr. 21.

Nezbytným vybavením pomocníků řezníka byla nejrozličnější dřevěná prkénka pro nabírání vyškvařeného tuhého sádla z nádob, jejichž podobu v naší kolekci dokládají dva exponáty (02.03-29 a 30), viz obr. 22 a 23. Doplnují je běžná kuchyňská prkénka anonymní produkce, určená ke krájení masa a dalších potřebných ingrediencí (02.03-95 tři kusy).

Obr. 21/ Tlačítko na škvarky. Koryčany, počátek 20. století. Sbíрка TMB, 02.03-25.

Za poslední fázi zabíjačky je možné označit činnosti bez účasti řezníka spojené s konzervací zabíjačkových specialit a masa, a to nakládání, mražení, uzení nebo zavařování masa. V současné době je možné maso také upravovat vakuováním nebo sušením.

Ve sbírce jsou doloženy exponáty související s uzením masa. Vedle jednoduchých dřevěných ráhén pro zavěšení masa do udírny používaných ve třicátých až čtyřicátých letech 20. století v domácnosti dárce z Koryčan (02.03-37) najdeme také vidle pro obsluhu zavěšených kusů masa užívané ve větší udírně v Brně pravděpodobně po roce 1950 (02.03-41).

Obr. 23/ Dřevěná lopatka pro vybírání vyškvařeného sádla z hrnce. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Konec 19. stol. Sbírká TMB, 02.03-29

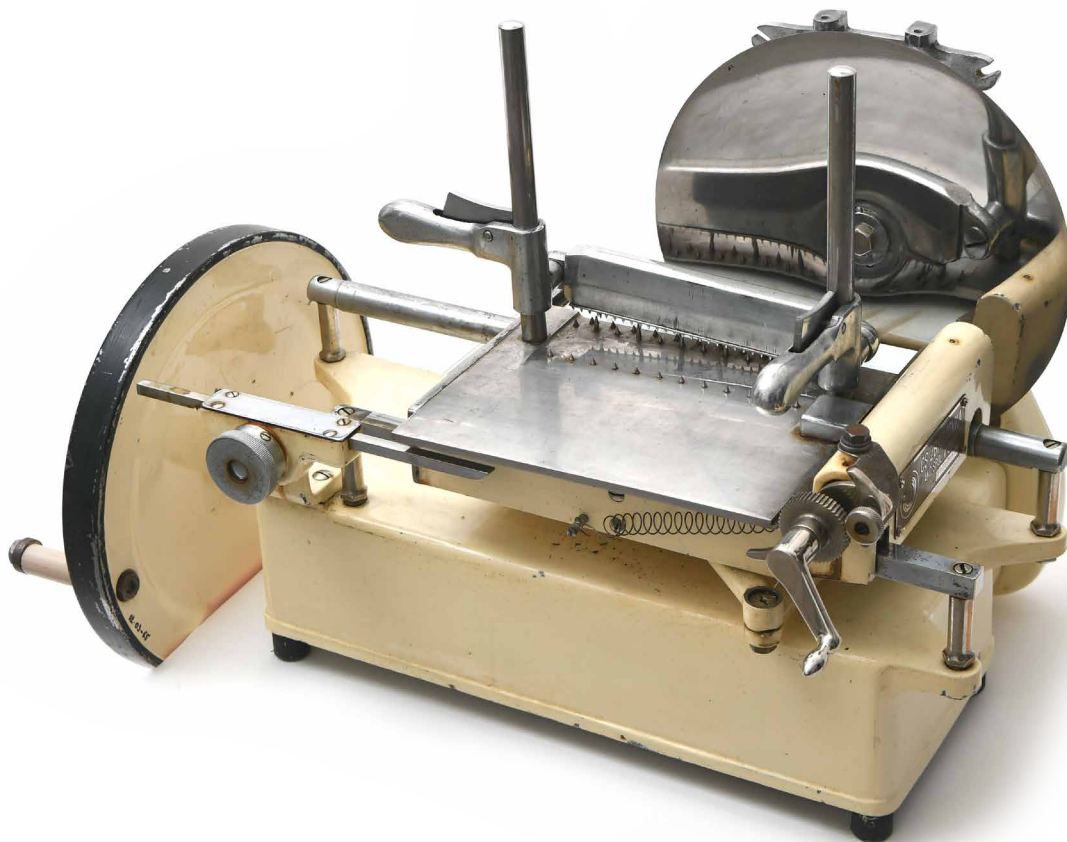

Obr. 22/ Naběrák a lžice na sádlo. Daroval Bedřich Švarc, Koryčany. Počátek 20. stol. Sbírká TMB, 02.03-2 a 3

Prodej a prezentace masných výrobků v obchodech

Při průzkumu podsbírky řezník jsme našli také exponáty pocházející z obchodů s masnými výrobky nebo pro ně určené. Mezi nimi najdeme různé typy vah např. váhy decimální (02.03-20 a 02.03-78), váhy kupecké (02.03-51, 02.03-58, 02.03-102 a 02.03-103), ruční brus na nože z Koryčan (02.03-21), nářezový stroj pro jemné krájení salámů z provozovny v Bratislavě, jehož výrobce není znám (02.03-50) a nářezový stroj vyrobený v brněnské Zbrojovce někdy ve třicátých letech 20. století (02.03-65) – viz obr. 24. Za reprezentativní, ale funkční pomůcku, můžeme označit držák na šunku (02.03-73), do něž byl uchycen bochník šunky a potřebné množství masa prodavač nakrál přímo před kupujícím. Následně se šunka uložila i s držákem do chladu. Prodej párků byl v minulosti samostatnou

živností a nezbytným koloritem městských náměstí či nádraží. Můžeme říci, že unikátním exponátem ve sbírce je soustava sestávající z měděné nádoby uložené na topném tělese využívající teplo z hoření uhlíků. Předmět (02.03-75) pochází pravděpodobně z konce 19. století, ale bohužel se nepodařilo dohledat původního majitele ani výrobce. Viz obr. 25. Jako poslední příklad vybavení obchodu jsme zařadili raritní exponát. Jedná se o kovový držák zasazený v porcelánové podložce určený k uchycení reklamní balící papírové pásky s natištěným nápisem Augustin Hajzera Příbor náměstí, uzenářství (02.03-69). Výrobce této pomůcky byla firma Fabrique de Rubans Reclames a je příkladem péče o zákazníky v období první republiky. Viz obr. 26.

Obr. 24/ Nářezový stroj pro krájení uzenin. Zbrojovka Brno, 30. léta 20. století. Sbíрка TMB, 02.03-65.

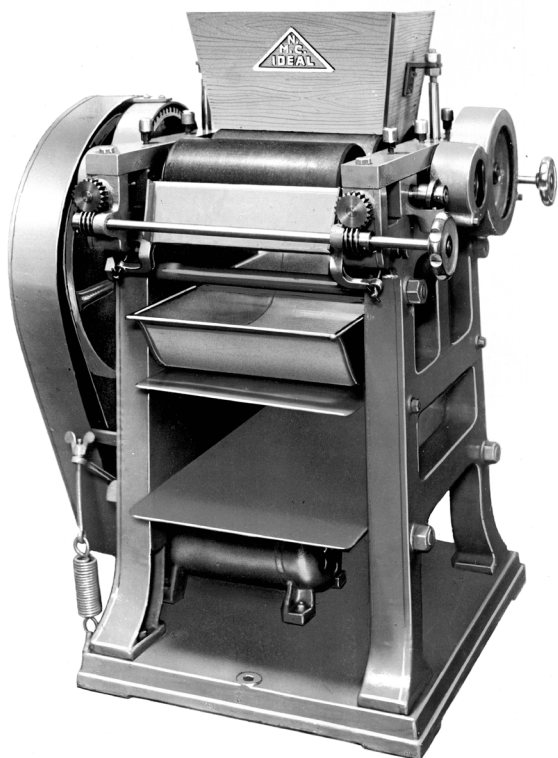
Obr. 25/ Měděný kotlík na ohřev párků během pouličního prodeje. Brno?, přelom 19. a 20. století. Sbíрка TMB, 02.03-75.

Obr. 26/ Stojan na cívku s páskou na balení zboží z obchodu firmy Augustin Hajzera z Příbora. 20.-40. léta 20. století. Sbíрка TMB, 02.03-69.

Závěr

Představená podsběrka řeznictví se věnuje oboru, který je stále živý a z hlediska potřeb společnosti stále žádaný. Vytváří se ve shodě s novými technologickými či výživovými a zdravotnickými názory a nabízí odběratelům nové typy výrobků např. s nižšími energetickými nároky nebo výrobky kombinující masné a jiné typy surovin. Jeho historie je spojena téměř se všemi místy naší vlasti, neboť zpracování masa se v minulosti více či méně odehrávalo v domácích podmínkách. Od rozvoje průmyslové podoby potravinářství vstoupily i do řeznictví inovace v podobě nových typů strojů a nové formy výroby v továrnách, na jatkách či v konzervárnách. Viz obr. 27-29. Mapování oboru se zdá být příležitostí pro další generace historiků a etnografů. Předložená kapitola je drobným příspěvkem, který má přiblížit možnosti podsběrky Technického muzea v Brně široké badatelské obci a současně dává nahlédnout běžné čtenářské obci do jejího obsahu.

Obr. 27/ Mačkací stroj s transmissním pohonem. Zhotovila strojírenská firma Alfred Neumann, Brno, Křenová 16. Asi 40. léta 20. stol. Fotosběrka TMB, 20.30-2222.

Obr. 28/ Řezačka s elektromotorem. Zhotovila strojírenská firma Alfred Neumann, Brno, Křenová 16. Asi 40. léta 20. stol. Fotosběrka TMB, 20.3-2213.

Jak je zřejmé z předcházejících řádků, kolekce je z hlediska zastoupení exponátů poměrně malým fondem zahrnujícím dodnes pouze 103 inventárních čísel. Její vznik pod patronací TMB byl podmíněn zájmem vedení muzea o dochované technické památky, což přineslo potřebu budování sbírkového fondu etnografického charakteru, nikoli jen a pouze technicko-průmyslového původu. Do dnešních dnů nebyla podsběrka mapující řeznické řemeslo prezentována veřejnosti ani hlouběji odborně zpracována. Osudy původních majitelů jsou stále zahaleny rouškou tajemství a bohužel nebylo cílem předloženého textu tuto roušku více zvednout. Ukázalo se, že údaje získané při akvizici dnes není možné doplnit z výše uvedených příčin. Pokud není znám původní majitel, není možné, aby současný výzkum předmět spojil s konkrétní lokalitou nebo konkrétním účelem.

Obr. 29/ Řeznické stroje strojírenské firmy Alfred Neumann, Brno, Křenová 16. Asi 40. léta 20. stol. Fotosbírka TMB, 20.3-2195.

V předloženém textu jsme se zaměřili na rozřídění obsahu sbírky z hlediska pracovních postupů řeznického řemesla v případě zpracování vepřového masa a z hlediska průzkumu dochovaných exponátů s vazbou na obchod. Ukázalo se, že technologie zpracování masa při tzv. domácí zabíjačce je dokladována poměrně komplexně a téměř ve všech bodech. Toto zjištění bude přínosné při stanovení upravené sbírkotvorné koncepce dané podsbírkou dalšími kurátory oboru. Jejich akviziční počiny by měly směřovat do dalších

fází zpracovatelského cyklu, zejména do prostředí průmyslového zpracování masných výrobků. Sbíрка neobsahuje předměty například s vazbou ke konzervaci potravin nebo pomůcky pro zpracování jiných typů mas (drůbeží, zvěřiny, ryb atd.). Vidíme, že prostor pro rozvoj sbírky zde stále existuje a bude záležet na schopnostech a možnostech kurátorů, zda a jak se jimi spravovaný obor bude rozvíjet. Také doufáme, že se v budoucnosti podaří sbírku prezentovat veřejnosti ve výstavě nebo na jiné veřejné prezentaci.

ZÁVĚR

Čtyři stati, z nichž se skládá publikace *Řezníci a uzenáři v Brně*, jsou prvním pokusem o vzbuzení zájmu veřejnosti o jedno z nejstarších řemesel a jeho nositele ve městě Brně. Řeznictví nás provází dlouhá staletí a spolu s dalšími potravinářskými řemesly spoluvytváří podmínky pro náš spokojený život. V moderní době tak ale činí skryto do velkých průmyslových komplexů, takže ztrácíme představu, co všechno vlastně obnáší. Vedle četných zajímavých pomůcek, nástrojů a později strojů jsou to i mnohdy dramatické životní osudy jeho nositelů.

Naší snahou bylo dát Vám alespoň nahlédnout do tajů tohoto řemesla, i když jsme si vědomi, že řada zajímavých archivních i muzejních pramenů ještě čeká na své využití.

RESUMÉ

Publikace *Řezníci a uzenáři v Brně* je první sondou do historie řeznického a uzenářského řemesla v Brně. Přináší stručný přehled historie řemesla od jeho počátků do poloviny 20. století, studie věnované dvěma významným brněnským uzenářským firmám - firmě Adolf Jebavý a Ladislav Horníček a podrobný popis a zhodnocení sbírky Technického muzea v Brně s označením 02.03 Řemesla – řeznictví. V centru pozornosti je období od poloviny 19. století do poloviny 20. století, kdy se formovaly právní normy pro provozování řeznické živnosti a kdy došlo k jejímu rozkvětu za tzv. první československé republiky.

Klíčová slova:

řeznictví a uzenářství, Adolf Jebavý, Ladislav Horníček, Technické muzeum v Brně, řemesla a živnosti, 19. století, 20. století

POUŽITÉ INFORMAČNÍ ZDROJE

Prameny:

Archiv České národní banky, fond Česká průmyslová banka.

Archiv České národní banky, fond Státní banka československá Brno.

Archiv České národní banky, fond Živnostenská banka.

Archiv města Brna, fond B 1/16 Národní výbor města Brna – referát živnostenský – kartotéka živností.

Archiv města Brna, fond D 2 Berní správa Brno-město I. – trestní oddělení.

Archiv města Brna, fond F 14 Společenstvo řezníků a uzenářů, Brno.

Archiv města Brna, fond U5 Sběrka fotografií.

Moravský zemský archiv v Brně, fond C 11 Krajský soud civilní Brno 1849–1949 (1963).

Moravský zemský archiv v Brně, fond E 67 Sběrka matrik.

Moravský zemský archiv v Brně, fond H 367 Adolf Jebavý, továrna uzenin a masových konzerv.

Moravský zemský archiv v Brně, fond H 369 Ladislav Horníček, továrna na uzeniny a masové konzervy, Brno 1929–1948 (1949).

Technické muzeum v Brně, fond 20.30 Fotografický materiál.

Technické muzeum v Brně, fond 02.03 Řemesla-řezník.

Kvalifikační práce:

STEINHAUSEROVÁ, Hana. Z historie řezníků a uzenářů v Brně. [online]. Brno, 2012. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav. Vedoucí práce Libor VYKOUPILO. [cit. 20. 9. 2023]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/r7afy/>

KÖNIGOVÁ, Denisa. *Adolf Jebavý, továrna uzenin a masových konzerv v Brně*. [online]. Brno, 2019. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce František ČAPKA. [cit. 05. 11. 2023]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/pbkvx/>

VICENÍKOVÁ, Dagmar. *Tábory pro Němce v Brně v letech 1945–1948*. Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce Tomáš DVOŘÁK.

Legislativní dokumenty:

ČESKOSLOVENSKO. Dekret prezidenta republiky č. 101/1945 Sb. ze dne 24. 10. 1945 o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského. In: *Sběrka zákonů a nařízení republiky Československé*. 1945, roč. 1945, částka 47, s. 215–216.

ČESKOSLOVENSKO. Zákon č. 115/1948 Sb. ze dne 28. 4. 1948 o znárodnění dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském. In: *Sběrka zákonů a nařízení republiky Československé*. 1948, roč. 1948, částka 45, s. 944 – 945.

PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA. Druhý prováděcí výnos říšského protektora v Čechách a na Moravě k nařízení o židovském majetku ze dne 8. prosince 1939. In: *Reichsprotector* 36/39, částka 39/1939.

Literatura:

ABRAMSON, Samuel. Starověká pravidla košer. Etické opodstatnění i v našem tisíciletí? In: SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla (eds.). *Po stopách zdraví a nemoci člověka a zvířat II*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2013, s. 27–32. Acta Musei Technici Brunensis, sv. 1. ISBN 978-80-86413-99-0.

Adresář Velkého Brna 1932. Adresbuch von Gross-Brünn. Brno: Friedrich Irrgang, 1932.

- ACHRER, Josef. *Učebná kniha uzenářství a řeznictví*. Praha: Rudolf Storch, [1890].
- BERKA, Miroslav. K aktuálním otázkám muzejní dokumentace techniky. In: *Sborník Technického muzea v Brně*. Brno: Technické muzeum v Brně, 1975.
- 25 let Technického muzea v Brně*. Brno: Technické muzeum v Brně, 1986.
- DAVID, Vladislav – PAVLÍK, Karel. *Město s oživlým údolím*. Praha: Československý novinář, 1968. Aktuality, číslo 2/1968.
- FILIP, Vladimír – SCHILDBERGER, Vlastimil. Brno 1939-1945: roky nesvobody / Brünn 1939-1945: Jahre in Unfreiheit. Díl III / Teil III. Brno: Josef Filip 1938, 2013. ISBN 978-80-905166-3-2.
- FURYCH, Josef. *Jaro života*. Praha: František Topič, 1930.
- GAHM, Bernhard. *Domácí zabijačka: porážení, bourání, zpracování*. Ostrava: Blesk, 1995. ISBN 80-85606-83-6.
- GILBERTOVÁ, Marie. Bohuslav Johan, s. r. o., Továrna dřevoobráběcích strojů, Brno, 1910-1948. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek (ed.). *Kapitoly z hospodářských dějin českých zemí. Příspěvky k vybraným tématům*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2022, s. 7-21. Acta Musei Technici Brunensis, sv. 21.
- GILBERTOVÁ, Marie. Adolf Jebavý - uzenářský mistr a mecenáš kulturního života. K historii a pramenům jednoho z nejvýznamnějších brněnských výrobců. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2019, **7**(1), 155-166. ISSN 1339-2204.
- GROSSMANNOVÁ-BRODSKÁ, L. „Výslužka“ ze zabijačky. *Moravan, kalendář na rok oobyčejný 1913*, 1912, **62**(1913), 106-107.
- HEJLOVÁ, Šárka. Košerování na městských jatkách v Brně. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla. *Fragmenty z historie medicíny a veterinárního lékařství*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2016, s. 247-253. Acta Musei Technici Brunensis, sv. 10. ISBN 978-80-87896-31-0.
- HEJLOVÁ, Šárka. Významná role zvěrolékařů při zabezpečování zdravotní nezávadnosti masa na jatkách. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla. *Kapitoly z dějin medicíny, farmacie a veterinárního lékařství*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2015, s. 10-13. Acta Musei Technici Brunensis, sv. 8. ISBN 978-80-87896-17-4.
- HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha: Panorama, 1992. ISBN 80-7038-182-5.
- JAN, Libor (red.). *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno: Statutární město Brno – Archiv města Brna, 2013. ISBN 978-80-86736-36-5.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila – ZŘÍDKAVESELÝ, František – BOSKOVSKÝ, Jiří J. *Brno – město řemesel, průmyslu a obchodu*. Brno: SNIP, 1993. ISBN 80-85765-03-9.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila. *Brno I. díl: Město uvnitř hradeb*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008. Zmizelá Morava. ISBN 978-80-7185-898-0, 978-80-7185-916-1 (soubor).
- KOCOUREK, Jaroslav – PODHORSKÝ, Marek. *Stará řemesla*. Olomouc: Rubico, 2017. ISBN 978-80-7346-213-0.
- KROPÁČEK, František. Rozvoj Technického muzea v Brně v sedmdesátých letech. In: *Sborník Technického muzea v Brně 4*. Brno: Technické muzeum v Brně, 1985, s. 6-24. Acta Musei Technici Brunensis, sv. 4.
- KUKLÍK, Jan. *Znárodně Československo*. Praha: Auditorium, 2010. ISBN 978-80-87284-12-4.
- KUNERT, Jakub. Průmysl a banky. Archiv České národní banky jako fundament pro výzkum historie českého a československého průmyslu 19. a 20. století. In: *Průmysl - město - archiv: archivy a dokumentace průmyslového dědictví*. Sborník příspěvků z 15. konference archivářů České republiky konané ve dnech 3. – 5. června 2013 v Ostravě-Vítkovicích. Praha: Česká archivní společnost, 2013, s. 125–150. ISBN 978-80-904688-4-9.
- MÁLKOVÁ, Květoslava. *Vývoj živnostenské otázky v rakouském Slezsku 1859-1914*. Bruntál: Muzeum v Bruntále, 2010. ISBN 978-80-87038-13-0.
- MATĚJ, Miloš. Ochrana průmyslového dědictví v České republice. In: *Technical monuments in Norway and The Czech republic. Technické památky v Norsku a České republice*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2016. ISBN 978-80-85034-89-9.
- MAYER, Miroslav. *Domácí zabijačka. Dobré rady pro domácnost*. Praha: Agentura VPK, 2001. ISBN 80-86081-68-0.

Masarykův slovník naučný: Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl V. N – Q. Praha: Československý kompas, 1931.

PÁTEK, Jaroslav. *Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století (Anglo-československá a Pražská úvěrní banka)*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0077-3.

Problémy výzkumu, evidence a využití technických památek. Probleme der Erforschung, Evidenz und Ausnutzung der Technischen Denkmäler. II. díl. Praha: Národní Technické muzeum, 1982.

RADOŠ, Josef. *Řezníci a uzenáři, významné události v čase*. Praha: AGRAL, 2009. ISBN 978-80-254-6074-0.

ROSENFEL COHEN, Marie. Perleťářské řemeslo ve vybraných lokalitách, jeho historie, dokumentace a muzejní sbírky. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek (ed.). *Technika a průmysl na Moravě ve 20. století pohledem historiků a muzejníků*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2020, s. 49-60. Acta Musei Technici Brunensis, sv. 18. ISBN 978-80-87896-88-4.

ROSENFEL COHEN, Marie. K pramenům ke studiu zlatnického řemesla a řemeslníků ve městě Brně (do období let 1945-48). In: SLABOTÍNSKÝ, Radek (ed.). *Morava a Slezsko v hospodářských a sociálních souvislostech v 1. polovině 20. století*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2019, s. 27-37. Acta Musei Technici Brunensis, sv. 17. ISBN 978-80-87896-76-1.

Rozpravy Národního technického muzea v Praze. 87. symposium Technické památky. Technische Denkmäler. Praha 4. - 6. 9. 1980. [Praha: Národní technické muzeum, 1980].

SMUTNÝ, Bohumír. Závody masného a uzenářského průmyslu na jihozápadní Moravě v období velké hospodářské krize (1930-1933). *Vlastivědný sborník Vysočiny*, 1994, s. 21-39.

SMUTNÝ, Bohumír. *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948: encyklopedie podnikatelů a jejich rodin*. Brno: Statutární město Brno – Archiv města Brna, 2012. ISBN 978-80-86736-28-0.

STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*. Brno: Český svaz zpracovatelů masa a Fakulta veterinární hygieny a ekologie Veterinární a farmaceutické univerzity Brno, 2010. ISBN 978-80-7305-105-1.

ŠEBESTOVÁ, Augusta. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky z několika jihomoravských dědin*. Olomouc: Vlastenecký spolek muzejní, 1900.

ŠPOTT, Jiří - VOSTREJŠ, Arnošt. *Řeznictví a uzenářství. Některé odborné kapitoly z řeznictví a uzenářství*. Brno: Zář, 1948.

VENCOVSKÝ, František a kol. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999. ISBN 80-7265-030-0.

VONDRUŠKOVI, Alena a Vlastimil. *Řemesla a výroba*. Praha: Vyšehrad, 2015. Průvodce českou historií. ISBN 978-80-7429-634-5.

VOŠTOVÁ, Irena. *Řezníci a uzenáři*. Zlín: Ateliér IM, 1994. ISBN 80-901264-9-9.

VYSKOČIL, Aleš. *Brno III. díl: Průmyslové město*. Praha: Paseka, 2014. Zmizelá Morava. ISBN 978-80-7432-553-3.

WENIG, Adolf. *Zlámaná Lhota. Z kroniky zapadlé vsi nedaleko Kocourkova*. Praha: Topič, 1923.

Elektronické zdroje:

ANDĚL, Michal – DLOUHÝ, Pavel. Margaríny a ateroskleróza. In: *Vesmír*. [online]. [Praha]: Vesmír, 2006. 2006/11. ISSN 1214-4029. [cit. 10. 10. 2023]. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2006/cislo-11/margariny-ateroskleroza.html>

[ČERMÁKOVÁ, Jana]. Učňovská řeznická a uzenářská škola, Brno, Čechyňská 19. In: *Internetová encyklopedie Brna*. [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2004. Aktualizováno 14. 11. 2022. [cit. 15. 11. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_skoly&load=958.

[JORDÁNKOVÁ, Hana]. Prodej porážky pod Puhlíkem. In: *Internetová encyklopedie Brna*. [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2004. [cit. 20. 9. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=403

[LOSKOTOVÁ, Irena]. Zřízení jatek. In: *Internetová encyklopedie Brna*. [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2004. [cit. 20. 9. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=2222

[LOSKOTOVÁ, Irena]. Židovská jatka. In: *Internetová encyklopedie Brna*. [online]. Brno: Muzeum města Brna, 2004. [cit. 20. 9. 2023]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=2223

MARJÁNKO, Bedřich. Akční výbory Národní fronty. In: *Totalita*. [online]. [cit. 14. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni.php>.

Milionářská dávka. In: *Wikipedia*. [online]. 4. 7. 2020. [cit. 10. 10. 2023]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Milionářská_dávka

Národní technické muzeum. [online]. [cit. 2023-11-10]. Dostupné z <https://www.ntm.cz/>

Ochranné známky. In: *Průmyslová práva*. [on-line]. Praha: Úřad průmyslového vlastnictví, 2020. [cit. 15. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www.upv.cz/cs/prumyslova-prava/ochranne-znamky>

Pacht. In: *Wikipedie.cz* [online]. 31. 5. 2018 [cit. 16. 10. 2023]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Pacht>

Řezníci a uzenáři. In: *Velebný & Fam*. Reference. [online]. [Ústí nad Orlicí: Velebný & Fam, 2020]. [cit. 15. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www.velebny.cz/reznici-a-uzenari>

SUMMARY

The publication *Řezníci a uzenáři v Brně* (Butchers and Charcutiers in Brno) was produced in order to inform academics and the general public about one of the Technical Museum in Brno's small yet interesting sub-collections focused on the butcher's craft. While the collection was established in 1970, it has until now grown only really through arbitrary additions. Nevertheless, it currently comprises over a hundred inventory numbers and has great potential for further expansion. As such, we have decided to give details on the content of the collection and anchor it within the history of butchery, in particular butchery within the city of Brno.

The introductory text therefore gives a brief chronological list of historic events of greater or lesser importance which impacted the development of the butcher's craft during the investigated historical period from the 8th to the 20th centuries. Each chapter contains three sections – a recollection of the political and economic conditions for the development of the craft in our land, the impact of these conditions on the butcher's craft in particular and the situation for butcher's in the city of Brno. Greatest space is allocated to the 19th and 20th centuries, during which the set of legal standards were formed for the skilled trades, the vast majority of which also applied within the new Czechoslovak state.

Considering the time span across thirteen centuries, we made particular use of a number of published studies, the most useful of which, despite being somewhat chaotically put together, was Ladislav Steinhauser's *700 let se lvem ve znaku* (700 Years with a Lion in the Emblem). Hana Steinhauserová's 2012 bachelor's thesis, *Z historie řezníků a uzenářů v Brně* (The History of Butchers and Charcutiers in Brno), and the contributions of Irena Loskotová and Hana Jordánková to the well-established *Internetová encyklopedie Brna* (Brno Internet Encyclopaedia). The use of archival sources at the Brno City Archives, in particular collections E 36 Butchers' Guild 1672–1859 (1897), F 14 Society of Butchers and Charcutiers Brno 1885–1949 and F 35 Society of Sausage and Meat Merchants

Brno 1919–1940, still awaits more detailed use and evaluation.

The subsequent studies look at two successful and renowned Brno butchers and charcutiers – Adolf Jebavý and Ladislav Horníček – and their family companies, which operated during the first half of the 20th century. The author of the study on the Jebavý company, in addition to the publications listed above, also made particular use of collection H 367 Adolf Jebavý, Sausages and Preserved Meats Factory at the Moravian Provincial Archives and Denisa Königová's useful 2019 bachelor's thesis, *Adolf Jebavý, továrna uzenin a masových konzerv v Brně* (Adolf Jebavý, Sausage and Preserved Meats Factory).

In addition to the Moravian Provincial Archives collections H 369 Ladislav Horníček, Sausage and Preserved Meats Factory, Brno 1929–1948 and E 67 Collections of Registries, the author also made use of the City of Brno Archives, in particular collection F 14 Society of Butchers and Charcutiers Brno 1885–1949, and some fascinating sources from the Czech National Bank Archives.

The final study looks at the collection of butcher's tools, machines and aids held at the Technical Museum in Brno. The author knowledgeably looks in detail at the origin and method of use of individual items in the collection which are not very familiar to the general public today. The oldest artefacts in this collection date back to the second half of the 19th century, and the youngest date to the mid-20th century.

The submitted text is the first attempt at giving an evaluation of a previously unpublished collection. Should the publication *Řezníci a uzenáři v Brně* arouse the public's greater interest in the butcher's craft and its history, or result in further additions to the Technical Museum in Brno's collection 02.03 Crafts-butchery, then it will have done its job.

Abstract

The publication *Řezníci a uzenáři v Brně* (Butchers and Charcutiers in Brno) is the first probe into the history

of the butcher's and charcutier's craft in Brno. It gives a brief overview of the history of the craft from its beginnings until the mid-20th century and incorporates studies looking at two major Brno charcuterie companies – those of Adolf Jebavý and Ladislav Horníček, plus a detailed description and evaluation of the Technical Museum in Brno's collection designated 02.03 Crafts – butchery. It focuses its attention on the period

from the mid-19th century until the mid-20th century when the legal standards for running a butcher's trade were formed and when the craft flourished during the so-called First Czechoslovak Republic.

Keywords: butchery and charcuterie, Adolf Jebavý, Ladislav Horníček, Technical Museum in Brno, crafts and trades, 19th century, 20th century

ISBN 978-80-7685-040-8 (pdf)
ISBN 978-80-7685-042-2 (print)